

PERHEEN SÄÄNNÖT JA NIIDEN NOUDATTAMISEN KONTROLLOINTI

Minna Ikola

Pro gradu -tutkielma

Kevät 2000

Kasvatustieteen laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Minna Ikola. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteen laitos. Perheen säännöt ja niiden noudattamisen kontrollointi. Sivuja 139, liitteitä 3.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää 8 – 10-vuotiaita lapsia koskevia sääntöjä ja niiden noudattamisen kontrollointimenetelmiä. Lisäksi tutkittiin vanhempien näkemyksiä lapselle asetettavista säännöistä sekä erilaisten kontrollimenetelmien suositeltavuudesta ja kartettavuudesta. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua, johon osallistui 15 vanhempaa. He olivat iältään 34 – 51-vuotiaita ja heistä 12 oli äitejä ja 3 isiä. Haastateltavista 8 asui kaupungissa ja 7 maaseudulla.

Sääntöjen määrää ja laatua tiedusteltiin sekä vapaan kerronnan että sääntöalueittaisen läpikäynnin avulla. Mainittujen sääntöjen kokonaismäärä oli 138 eli keskimäärin 9 sääntöä perhettä kohden. Suurimman sääntöryhmän muodostivat perheen yhteiselämän säännöt, joista noin puolet koskivat erilaisia määräaikoja. Toiseksi eniten mainittiin velvollisuussääntöjä ja ne liittyivät lähinnä oman huoneen järjestyksestä huolehtimiseen ja koulutehtävien hoitamiseen. Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella muodostivat runsaan viidenneksen kaikista mainituista säännöistä ja vähiten perheissä oli turvallisuussääntöjä.

Vanhemmat pitivät sääntöjen asettamista tärkeänä ja tarpeellisena ja niiden tehtäviksi mainittiin mm. lapsen sosiaalistaminen yhteiskunnan jäseneksi sekä sujuvan perhe-elämän ja lapsen turvallisuuden takaaminen. Tärkeimmiksi säännöiksi suurin osa vanhemmista mainitsi käyttäytymissäännöt, joiden kautta lasta opetetaan tulemaan toimeen muiden ihmisten kanssa. Sääntöjen puuttumisella puolestaan oli vanhempien mielestä runsaasti kielteisiä seurauksia, se aiheuttaa mm. turvattomuuden tunnetta lapselle. Perheiden säännöt olivat syntyneet lähinnä vanhempien määrääminä tai tilannekohtaisesti. Lähes kaikissa perheissä säännöistä kuitenkin keskusteltiin lapsen kanssa ja myös hänen mielipidettään kuunneltiin. Lapsen katsottiin oppivan sääntöjä parhaiten mallioppimisen kautta, jolloin tehokkain keino sääntöjen opettamisessa oli hyvän esimerkin tarjoaminen. Vanhempien mielestä sääntöjen opettaminen pitää aloittaa mahdollisimman varhain, sillä lapsen tulee tottua sääntöjen noudattamiseen jo pienestä pitäen. Lisäksi sääntöjen merkityksen perustelemista pidettiin tärkeänä, koska sen katsottiin edistävän niiden noudattamista ja omaksumista.

Sääntöjen rikkomiseen liittyviä kontrollimenetelmiä selvitettiin 10 kuvitteellisen tilanteen kautta, jotka liittyivät eri sääntöryhmiin. Vanhemmat kertoivat puuttuvansa sääntörikkomuksiin yleisimmin sanallisen ohjauksen tai verbaalin rankaisun keinoin. Jos nämä eivät tehonneet, vanhemmat turvautuivat ankarampiin keinoihin, kuten psykologiseen rankaisuun tai eristämiseen ja arestiin. Tottelevaisen ja sääntöjä noudattavan käyttäytymisen osalta tässä tutkimuksessa ilmeni, että puolet vanhemmista kiinnitti huomiota tällaiseen käytökseen lähinnä sanallisen palkitsemisen muodossa. Muut vanhemmat joko pitivät palkitsemista tarpeettomana tai totesivat valitellen myönteisen käytöksen jäävän liian vähälle huomiolle. Sanallista kiittämistä pidettiin myös suositeltavimpana palkitsemiskeinona, kun taas materiaalisia palkkioita ja lahjontaa tulisi vanhempien mielestä välttää. Kartettavaksi rankaisumenetelmäksi puolestaan mainittiin ankara fyysinen rankaiseminen eli lapsen lyöminen ja hakkaaminen. Suositeltavana rankaisumuotona sen sijaan pidettiin puhumista ja selittämistä.

Asiasanat: kotikasvatus, säännöt, moraali, kontrolli

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	5
2	KOTI JA VANHEMMAT KASVATTAJANA.....	7
	2.1 Mitä kasvatusta on?.....	7
	2.2 Kotikasvatus.....	8
	2.3 Kodin kasvatustehtävä.....	9
3	PERHEEN SÄÄNNÖT.....	11
	3.1 Sääntöjen luonteesta.....	11
	3.1.1 Normien tunnusmerkit.....	12
	3.2 Mitä sääntöjä perheessä tarvitaan?.....	14
	3.2.1 Tutkimuksia perheen säännöistä.....	15
	3.3 Sääntöjen merkitys.....	18
	3.3.1 Mitä säännöt merkitsevät lapselle?.....	18
	3.3.2 Mitä säännöt merkitsevät vanhemmille?.....	19
	3.3.3 Mitä seurauksia sääntöjen puuttumisesta on?.....	19
	3.4 Sääntöjen opettaminen.....	20
4	LAPSEN MORAALIKEHITYS.....	23
	4.1 Mitä moraalilla on?.....	23
	4.2 Moraalikehitys.....	24
	4.2.1 Moraalikehitys ja säännöt.....	25
	4.3 Moraalikehitysteoriat.....	28
	4.3.1 Piaget'in näkemys moraalikehityksestä.....	28
	4.3.2 Kohlbergin teoria moraalikehityksestä.....	30
	4.4 Moraalikasvatus.....	33
5	KASVATUKSELLINEN KONTROLLI.....	35
	5.1 Kodin kasvatusilmastot.....	36
	5.2 Kontrollimenetelmät.....	38
	5.2.1 Rankaiseminen.....	39
	5.2.2 Sanallinen ohjaus.....	41

5.2.3	Palkitseminen	42
5.2.4	Tutkimuksia vanhempien kontrollimenetelmistä.....	44
6	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAT.....	48
7	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	50
7.1	Tutkimusmenetelmän valinta ja haastattelukysymysten laatiminen.....	50
7.2	Tutkimuksen kohdejoukko.....	55
7.3	Aineiston keruu ja analysointi.....	57
7.4	Tutkimuksen luotettavuus.....	64
8	TULOKSET.....	66
8.1	Lasta koskevat säännöt.....	66
8.1.1	Yhteiselämän säännöt.....	67
8.1.2	Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella.....	71
8.1.3	Turvallisuussäännöt.....	74
8.1.4	Säännöt velvollisuuksista.....	75
8.2	Vanhempien näkemyksiä säännöistä.....	77
8.2.1	Sääntöjen tarpeellisuus ja merkitys.....	77
8.2.2	Sääntöjen syntyminen.....	82
8.2.3	Sääntöjen opettaminen ja perusteleminen.....	84
8.3	Kontrollimenetelmät sääntöjen rikkomistilanteissa.....	89
8.3.1	Yhteiselämän sääntöjen rikkominen.....	92
8.3.2	Kodin ulkopuolisten käyttäytymissääntöjen rikkominen.....	93
8.3.3	Turvallisuussääntöjen rikkominen.....	96
8.3.4	Velvollisuussääntöjen rikkominen.....	98
8.4	Sääntöjä noudattava, tottelevainen käytös.....	100
8.5	Kontrollimenetelmien suositeltavuus ja kartettavuus.....	103
9	TULOSTEN TARKASTELU.....	107
	LÄHTEET.....	122
	LIITTEET.....	133

”Vastuu, puitteet ja rajat kuuluvat olennaisina aitoon rakastavaan suhteeseen. Jotain oleellista puuttuu vanhemman rakkaudesta, ellei hän pysty asettamaan lapselle rajoja tai opettamaan hänelle tiettyä kurinalaisuutta.”

(H. J. Clinebell, siteerattu teoksessa *Rakkautta ja rajoja*, Kärkkäinen 1990, 7)

1 JOHDANTO

Viime aikojen uutiset koulukiusaamisesta sekä lapsi- ja nuorisorikollisista ovat herättäneet vilkkaan keskustelun auktoriteettien ja rajojen tarpeellisuudesta ja tärkeydestä kasvatuksessa. Monissa tutkimuksissa (mm. Pulkkinen 1977) on todettu, että usein aggressiiviset lapset tulevat kodeista, joissa ollaan hyvin sallivia ja joissa asetetaan hyvin vähän sääntöjä. Ympäristö, josta ohjeet ja suuntaviivat puuttuvat, voi muodostua lapsille hämmentäväksi. Kun lapsi ei tiedä, mitä häneltä odotetaan ja miten hänen tulisi käyttäytyä, hän turhautuu, mikä puolestaan voi johtaa aggressiivisuuteen. Sekä oman itsensä että muiden ihmisten takia lapsen on opittava, että on tiettyjä rajoja, jotka säätelevät ihmisten yhteiselämää. Lapsi tarvitsee rajat, jotka ohjaavat hänet normitettuun elämään, ja vain aikuinen voi nämä rajat hänelle rakentaa. Rajat ja säännöt luovat lapselle ennakoitavan elinympäristön, joka osaltaan luo hänelle hallinnan ja turvallisuuden tunnetta.

Lapsi tarvitsee puitteet, joissa hänellä on mahdollisuus toimia, erehtyä ja pyytää neuvoja. Koti on lapsen harjoittelu- ja oppimisaikaa, jossa vanhempi on ohjaaja, joka rohkaisee ja tukee lasta. Vastuullinen vanhempi asettaa lapselleen selvät ja johdonmukaiset säännöt, joiden rajoissa hänellä on tilaisuus olla omatoiminen, itsenäinen ja osaava. Asetetuista säännöistä tulisi pyrkiä myös pitämään kiinni ja valvomaan niiden noudattamista ohjaavan kasvatuksen keinoin. Sääntöjen olisi perustuttava lapsen parhaaseen, ja ne tulisi mukauttaa hänen tarpeitaan vastaaviksi kasvun ja kehityksen edetessä. Yhdessä sovitut säännöt luovat raamit vanhemman ja lapsen yhteiselämälle, mittaavat oikeudet ja velvollisuudet tasaisesti. Sopimuksia ja yhteisiä sääntöjä suosiva kasvatustapa estää käytännössä liiallisen vanhempi- ja lapsikeskeisyyden.

Jokaisen perheen säännöt ovat erilaisia, sillä jokainen perhe on erilainen ja eri ihmisille eri asiat ovat tärkeitä. Vanhemmat toteuttavat kasvatusta eri tavoin ja erilaisiin tuloksiin päästen. Tässä työssä tutkitaan sitä, millaisia sääntöjä perheissä on, ja mil-

laisia ajatuksia ja mielipiteitä vanhemmilla on säännöistä ja niiden merkityksestä. Tarkoituksena on myös selvittää, miten vanhemmat toimivat sääntöjen rikkomistilanteissa ja toisaalta, miten he reagoivat tottelevaiseen, sääntöjä noudattavaan käytökseen. Tutkimus kohdistuu 8 – 10-vuotiaisiin lapsiin, joita koskevia sääntöjä ja kontrollimenetelyjä kartoitetaan haastatteleamalla heidän vanhempiaan.

2 KOTI JA VANHEMMAT KASVATTAJANA

2.1 Mitä kasvatusta on?

Kasvatusta voidaan tarkastella joko suppeasta tai laajasta näkökulmasta. Näkökulma riippuu siitä tieteenalasta, josta käsin asiaa tarkastellaan. Kasvatusta voidaan nähdä tuotoksena tai prosessina riippuen siitä, kuinka instrumentaalisenä (välineellisenä) toimintana sitä pidetään. Oleellista on se, minkä välineenä kasvatusta toimii. (Hirsjärvi & Huttunen, J. 1991, 19-20.)

Tarkasteltaessa kasvatusta arkielämässä, suppeasta näkökulmasta käsin, kasvatusta voidaan pelkistää kasvattajan ja kasvatettavan väliseksi vuorovaikutukseksi. Tällöin kasvatusta on käytännöllistä toimintaa, joka sisältää tekoja, havaintoja, ajattelua ja kuvittelua. Kasvatusta on vuorovaikutusta, jossa sekä kasvatettava että kasvattaja ovat subjekteja, jotka asettavat tavoitteita ja suuntaavat toimintaansa sekä luovat merkityksiä elämässään. Tämä vuorovaikutus perustuu suurella määrällä kommunikaatioon eli kielelliseen viestintään. Kasvatusta ei ole itseisarvo sinänsä, vaan sen avulla pyritään aina johonkin päämäärään. Se on siis tavoitteellista, intentionaalista toimintaa, sillä kasvattajalla on mielessään jokin aikomus tai pyrkimys. Kasvatusta voidaan puolestaan määrittellä ihmiseksi, joka tarkoituksellisesti pyrkii edistämään toisen ihmisen kehitystä. Kasvatusta on tavoitetietoinen ja aktiivinen ja hänellä on merkittävä osuus kasvatustapahtumassa. (Hirsjärvi & Huttunen, J. 1991, 22, 24, 32.)

Kun kasvatusta tarkastellaan laajemmasta näkökulmasta, sillä on yhteiskunnan kannalta kaksi perustavanlaatuista tehtävää. Toisaalta se on yhteiskuntaa koossapitävä ja säilyttävä instituutio, sillä juuri kasvatusta avulla siirretään kulttuuriomaisuutta, tietoja ja taitoja uusille sukupolville. Toisaalta kasvatusta on yhteiskuntaa uudistava järjestelmä, koska sen keskeisenä päämääränä on edistää yksilöllisyyden ja ainutkertaisuuden toteutumista kaikissa yksilöissä, mikä puolestaan vaikuttaa kulttuurin kehittymiseen. (Hirsjärvi 1983, 73.)

2.2 Kotikasvatus

Kotikasvatus viittaa vanhempien päämääräorientoituneeseen toimintaan, jonka tarkoituksena on luoda edellytykset lapsen monipuoliselle ja kokonaisvaltaiselle kasvulle ja kehitykselle. Kotikasvatukseen kuuluvat lapsen perushoito, hänen fyysisestä kehityksestään ja terveydestään huolehtiminen sekä lapsen ajattelu-, tunne- ja tahtoelämän tukeminen lapsen kehitystaso ja yksilöllisyys huomioiden. (Hirsjärvi 1981, 11; 1983, 86-87.) Ekologisen näkökulman mukaan kotikasvatusta ei rajata käsittämään vain joitain tiettyjä toimenpiteitä, vaan siihen sisällytetään avarasti kaikki ne kodin piirissä tarkoituksellisesti ja tarkoituksettomasti välittyvät vaikutteet, jotka suuntaavat lapsen kehitystä (Pulkinen 1984, 250).

Kotikasvatus toteutuu vanhempien ja lasten välisenä vuorovaikutuksena. Perheen sisäistä vuorovaikutusta voidaan tarkastella perheenjäsenten toisilleen asettamista odotuksista käsin. Odotuksia on kahdenlaisia, positiivisia ja negatiivisia. Vanhempien odotukset ovat yleensä tyypiltään käyttäytymistä kontrolloivia: he joko rohkaisevat lasta sellaiseen toimintaan, jota hän ei muuten suorittaisi (positiivinen odotus) tai he vaativat, että lapsi lopettaisi ei-suotavan toiminnan (negatiivinen odotus). Näiden odotusten kautta vuorovaikutus etenee eri osapuolten pyrkiessä vaikuttamaan toistensa käyttäytymiseen. Jotta vuorovaikutussuhde jatkuisi, kummankin osapuolen olisi saatava toisiltaan tukea ja vahvistusta odotuksilleen. Koska vanhempien ja lasten odotukset yleensä ovat ainakin jossain määrin ristiriitaisia, lopputulos edustaa kompromissia. Odotukset ja siten myös koko perheen vuorovaikutus muuttuu perheen eri kehitysvaiheissa. (Luolaja 1978a, 22-23.)

Kodin asemaa keskeisenä kasvattajana voidaan tarkastella viiteryhmäteorioiden kautta, joissa on analysoitu normatiivisia, vertailu- ja palkitsevia viiteryhmiä. Viiteryhmän käsite viittaa niihin ryhmiin, joihin yksilö tuntee erityistä vetoa ja joihin hän mielellään samaistaa itsensä, eli ne edustavat sitä ihannetta tai mallia, joka ohjaa yksilön käyttäytymistä tiettyyn suuntaan (Hirsjärvi 1983, 205). Normatiivinen viiteryhmä muodostuu kaikesta siitä, mikä osoittaa toiminnan tavoitteet (arvot) ja ne standardit (normit), jotka toiminnan tulee täyttää. Koti ja sen perheenjäsenet ovat normatiivinen viiteryhmä silloin, kun ne osoittavat suotavan toiminnan rajat, korostavat hyviä käytöstapoja ja rankaisevat huonosta käyttäytymisestä. Kodin merkitys vertailuviiteryhmänä on sen standardeja konkretisoivassa luonteessa. Esimerkiksi rehellisyys (arvona ja normina) saa

sisältönsä ja merkityksensä rehellisessä käyttäytymisessä: vertailemalla omaa toimintaansa rehellisenä pidetyn ihmisen (= vertailuviiteryhmä) toimintaan, yksilö saa tietoa omasta rehellisyydestään. Vertailu myös selventää ja osoittaa ryhmien välisiä eroja: vertailemalla voidaan mm. havaita, että jokin asia on sallittu aikuisille, mutta kiellettyä lapsilta. Koti ja perhe on myös palkitseva viiteryhmä, eräänlainen yleisö, kannustaja. Se on se ryhmä, jonka puolesta ja motivoimana toimitaan. Ilman yleisöäkin voi kyllä kasvaa ja oppia, mutta yleisön 'edessä' oppiminen on paljon tehokkaampaa. (Marin 1985, 63-64.)

Kodin antama hoiva ja lämpö (tai niiden puute) muokkaavat lapsen käsityksiä ympäristön turvallisuudesta, ja siellä koetut ihmissuhteet antavat mallin ja perustan yhteiselämälle kodin ulkopuolisten ihmisten kanssa (Pulkkinen 1977, 7). Kasvatusoppaassaan Rönkä ja Aukia (1987, 50) toteavat, että vanhempaa on hyvin vaikeata korvata kasvattajana, sillä ihmiseksi kasvaminen on erittäin pitkä ja monimutkainen prosessi. Se vaatii onnistuakseen perheenomaisia, vakaita olosuhteita, siis kotia, jossa lapsi saamiensa mallien ja ohjauksen avulla oppii elämisen perusarvot, suhtautumistavat ja taidot.

2.3 Kodin kasvatustehtävä

Kasvatuksen päävastuu on kodilla. Perheen tärkeimmät kasvatustehtävät ovat lapsen sosiaalistaminen toisten kanssa toimeentulevaksi ja vastuulliseksi yksilöksi sekä lapsen itsenäistäminen omia valintojaan tekeväksi yksilöksi, joka tuntee itsensä ja on selvillä perusarvoistaan (Rönkä & Aukia 1987, 99). Pienen lapsen hoitamistehtävän muuttuessa kasvatustehtäväksi vanhempien tulee huolehtia lapsen kasvun ja kehityksen ohjaamisesta ja edistämisestä lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. Rönkä (1982, 5) toteaa vanhemmille suunnatussa ohjekirjassaan, että kotien olosuhteet, kasvatustavat ja -edellytykset poikkeavat usein toisistaan, vaikka kasvatustavoitteet olisivatkin samat. Kaiken kasvatuksen ydin on kuitenkin rakkaus, ja vanhemmat rakastavat lastaan parhaiten huolehtiessaan hänen perustarpeistaan. Jokainen lapsi tarvitsee läheisen aikuisen kiintymystä. Vanhempien tehtävänä onkin luoda lämmin, kestävä ja vastavuoroinen tunneside lapseen. Antamalla lapselleen rakkautta, turvallisuutta ja arvostusta, vanhemmat toteuttavat myönteistä kasvatusta. Vanhemmiltaan saamansa esimerkin avulla lapsi

itsekin omaksuu myönteiset suhtautumistavat ja muutkin keskeiset elämän arvot, asenteet ja normit.

Esimerkin avulla kasvattaminen on erittäin tehokas keino vaikuttaa lapsen kehitykseen, sillä lapsi oppii paljon asioita jäljittelemällä toisten käyttäytymistä. Vaikuttavimmat mallit lapsi saa nimenomaan vanhemmiltaan, joista hän on riippuvainen ja joita hän ihailee. Kasvatuksen kannalta kaikki se, mitä äiti ja isä tekevät, on paljon tärkeämpää kuin se, mitä he sanovat. Tämän vuoksi onkin tärkeää, että vanhemmat ovat tietoisia vaikutuksestaan lapseensa. (Rönkä 1982, 5-6.) Vanhemmat voivat käyttää mallin valtaansa lapsen eduksi esimerkiksi opettamalla hänelle omalla käytöksellään harkitsevaa ja toisia huomioonottavaa suhtautumistapaa. Toisaalta, jos vanhemmat ovat välinpitämättömiä, he siirtävät käyttäytymisensä kielteiset piirteet myös lapseensa. (Pulkkinen 1977, 149.)

Vanhemmat voivat ohjata lapsen kasvua ja kehitystä tarjoamalla hänelle erilaisia kasvuvirikkeitä ja mahdollisuuksia itsenäiseen toimintaan, leikkiin ja harrastamiseen. Kasvatuksessaan vanhemmat myös opettavat ja välittävät vallitsevia tapoja ja käytäntöä, tietoja ja taitoja, normeja ja roolimalleja sopeuttaen lasta yhteiskuntaan. Lapsi saa yleensä ensimmäiset kokemukset yhteisön jäsenenä elämisestä perheessä, jossa hän tottuu sääntöjen noudattamiseen ja hänelle kuuluvien velvollisuuksien hoitamiseen. Koti on lapsen ensimmäinen kohtaamispaikka kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa, ja perhe toimii välittäjänä yksilön ja kulttuurin sekä yhteiskunnan välillä. Vanhempien tehtävänä on opettaa lapselle sellaisia taitoja, joita pidetään tärkeinä ja tarpeellisina yhteisöissä toimittaessa. (Hirsjärvi 1981, 11; 1983, 86-87; Laukkanen, Lihr & Salpakivi 1981, 31.)

Rönkä (1979, 8, 17) painottaa, että lapsi ei opi vain sitä, mitä vanhemmat hänelle opettavat, sillä lapsi saa omia kokemuksia ja tekee omia havaintoja ja päätelmiä elinympäristöstään. Lapsi ei siis ole vain passiivinen kasvatustoimenpiteiden kohde, vaan myös hän vaikuttaa ympäristöönsä, on aktiivinen ja pyrkii sosiaalisiin kontakteihin. Kasvatus on vastavuoroista vaikuttamista, sillä myös lapsi on antavana osapuolena kasvatustapahtumassa. Opaskirjassaan Sokolov ja Hutton (1989, 256-257) toteavat, että lapsen varttuessa ja itsenäistyessä hänen kykynsä ottaa vastuuta omista teoistaan ja käyttäytymisestään kasvaa. Näin ollen vanhempien tulee luoda hänelle vähitellen mahdollisuus itse säädellä omaa toimintaansa. Näin kasvatuksen tilalle tulee koko elinikänsä jatkuva itsekasvatus.

3 PERHEEN SÄÄNNÖT

3.1 Sääntöjen luonteesta

Sosiaalisen elämän ja vuorovaikutuksen perusta on käyttäytymisen säännönmukaisuus; ihmiset asettavat toisilleen sääntöjä ja valvovat niiden noudattamista (Allardt 1983, 58). Tällaisia sääntöjä kutsutaan sosiaalisiksi normeiksi. Ne ovat sosiaalisena paineena ilmeviä opittuja käyttäytymissääntöjä, jotka kertovat miten yksilön on tietyssä tilanteessa käyttäytyvä. Normien välittäjinä toimivat mm. vanhemmat, opettajat ja toverit. Normien avulla yhteisö saa jäsenensä toimimaan tai ajattelemaan tietyllä yhdenmukaisella tavalla. Koska normit luovat ennustettavuutta ihmisten käyttäytymiseen, ne tekevät sosiaaliset tilanteet miellyttäväiksi ja selkeiksi. Yleensä normit on omaksuttu ja sisäistetty niin täydellisesti, että tuskin huomaamme noudattavamme niitä. (Bernstein, Roy, Srull, Wickens 1988, 630.) Tästä syystä onkin mahdotonta tietää tai luetella kaikkia niitä normeja, jotka säätelevät jokapäiväistä elämäämme. Luonteeltaan sosiaaliset normit ovat joko tapojen ja tottumusten kaltaisia yleisiä käyttäytymissääntöjä tai kirjoitettuja lakeja ja asetuksia. Normit eivät ole universaaleja tai muuttumattomia, vaan aikaan ja paikkaan sidottuja; ne pätevät tiettyinä aikoina tietyissä paikoissa ja muuttuvat yhteiskunnan muuttuessa. Ne ovat siis oman aikakautensa tuotteita, ja tämän päivän poikkeavuus voi olla huomisen normaalia. (Jokivuori 1992, 21, 38.)

Käyttäytymisen säännönmukaisuutta valvotaan ja säädellään sosiaalisten sanktioiden eli pakotteiden avulla. Ne ovat sääntöjen rikkomisesta aiheutuvia rangaistuksia. Rangaistukset voidaan jakaa fyysisiin (esim. ruumiillinen kuritus), aineellisiin (esim. sakottaminen) ja henkisiin (esim. kiintymyksen evääminen) rangaistuksiin. Ne voivat siis olla luonteeltaan hyvin erilaisia ja vaihdella lievästä paheksunnasta aina kuolemanrangaistukseen. (Eskola 1979, 170.) Rangaistusten käyttö ei kuitenkaan ole ainoa keino vaikuttaa toisiin ihmisiin. Myös palkkioiden avulla voidaan ohjata ja säädellä muiden käyttäytymistä ja aikaansaada yhdenmukaisuutta. Jos säännön noudattamista yleensä seuraa palkkio, voidaan sen poisjättämistä pitää rangaistuksena. (Allardt 1983, 58.)

Normien rikkomisesta aiheutuvat sanktiot eivät kuitenkaan aina ole konkreettisia, juuri rikkomishetkellä tai välittömästi sen jälkeen langetettuja rangaistuksia. Pelkästään rangaistuksen uhka tai pelko saattaa riittää aikaansaamaan norminmukaista

käyttäytymistä. Myös aikaisemmat rangaistukset ja yksilön lapsuudessa kokemat rangaistuksen uhat ylläpitävät säännönmukaista toimintaa. Yleensä sosiaaliset normit opitaan eli sisäistetään pienestä pitäen niin tehokkaasti, että yksilö toimii niiden mukaisesti, vaikka kukaan ei valvokaan niiden noudattamista. Henkilön sisäinen minä eli omatunto ja moraaliset vakaumukset estävät säännöistä poikkeamisen. Jos sääntöä kuitenkin rikotaan, se aiheuttaa omantunnontuskia ja katumuksen tunteen. (Allardt 1983, 59.) Kaikkien normien noudattaminen perustuu ainakin jossain määrin niiden sisäistämiseen. Jos yhteisön jäsenet eivät ole sisäistäneet normeja ja niiden noudattaminen on pelkästään pakon varassa, ei voida enää puhua normeista, vaan lähinnä pakkovallasta. Sosiaalisten normien sisäistäminen merkitsee yksilön sosiaalistumista yhteisöön ja sen sääntöihin. Normien opettamista puolestaan kutsutaan sosialisatioksi. Sisäistettyjä käyttäytymissääntöjä ylläpidetään yhteisön jäsenten toisiinsa kohdistamalla normatiivisilla odotuksilla. (Sulkunen 1989, 123.)

3.1.1 Normien tunnusmerkit

Sosiaalinen käyttäytymisemme perustuu hyvin monenlaisiin ja joskus keskenään ristiriitaisiinkin normeihin. Yksittäiset normit muodostavat yhdessä normijärjestelmiä eli normistoja. Normijärjestelmien kuvailussa tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin neljään osatekijään, joita voidaan pitää normien tunnusmerkkeinä. (Sulkunen 1989, 124.)

1. *Normin luonne.* Normit luokitellaan käskyihin, kieltoihin, lupiin ja ihannenormeihin sen perusteella miten väistämättömästi käyttäytymisestä seuraa rangaistus tai pakkio. Käskyt ovat normeja, jotka rangaistuksen uhalla vaativat kaikkia normin kohteina olevia käyttäytymään määrätyllä tavalla. Kiellon muotoiset normit eivät vaadi täysin yhdenmukaista käyttäytymistä, mutta ne määrittelevät sellaiset käyttäytymismuodot, joista seuraa rangaistus. Luvat puolestaan ovat normeja, jotka määrittelevät ne tapaukset, joissa muutoin kielletty toiminta on sallittua. Ihannenormeihin ei sisälly rangaistuksen uhkaa, sillä ne ovat suosituksia toivottavasta käyttäytymisestä. Ihannenormien noudattamista saatetaan palkita, mutta yleensä palkitseminen on satunnaista.

2. *Normin sisältö.* Sisältö ilmaisee käyttäytymisen, joka on käskettyä, kiellettyä, sallittua tai toivottua. Käytännössä normien sisältö määräytyy siellä, missä niitä pannaan toimeen ja missä niiden noudattamista valvotaan. Useimmiten tiedämme suh-

teellisen tarkasti, millaista käyttäytymistä normit koskevat. Aina eivät normit kuitenkaan ole sisällöltään selkeitä ja yksiselitteisiä, vaan niihin saattaa liittyä eturistiriitoja, jolloin eri ryhmät haluavat muotoilla tai tulkita normit eri tavalla.

3. *Normin rajat.* Kaikki normit eivät koske kaikkia yhteiskunnan jäseniä. Esimerkiksi monenlaisten ikärajoitusten avulla tietyt normit rajataan koskemaan vain tietynikäisiä henkilöitä. Lisäksi monilla ryhmillä on omia normijärjestelmiä, jotka koskevat vain niihin kuuluvia. Kaikki normit eivät myöskään ole voimassa kaikissa tilanteissa. Esimerkiksi koulun ja työelämän normit pätevät vain koulu- ja työaikana.

4. *Normiauktoriteetti.* Normeilla on yleensä jokin lähde eli ne ovat tietyn henkilön tai yhteisön määrittelemiä. Nämä normien lausujat valvovat myös niiden noudattamista. Aina ei kuitenkaan ole helppo tietää kuka tai mikä on tietyn normin lähde. Eriytyisen vaikeaa normiauktoriteetin päättelemisen on silloin, kun normeista ei vallitse yksimielisyyttä. Jos normilähde jää anonyymiksi, puhutaan pikemminkin tavoista kuin normeista. (Sulkunen 1989, 124-127; von Wright 1971, 70-79.)

Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sellaisista normeista, jotka liittyvät perheessä tapahtuvaan kasvatukseen. Kasvatusta koskevia sosiaalisia normeja kutsutaan perheen säännöiksi. Ne ovat eräs keino, jonka avulla vanhemmat voivat säädellä lapsen käyttäytymistä. Säännöt edustavat kasvatustietoisuuden rakenteen ylempien tasojen (periaatteiden ja asenteiden) ilmenemistä toiminnassa ja ne ilmaistaan suhteellisesti, yleensä toimintaohjeina. Säännöissä ei kuitenkaan ole kysymys pelkästään lapsen toiminnan rajoittamisesta ja kontrolloinnista, vaan ne ilmaisevat myös vanhempien käsityksiä asioista, joissa he voivat tai haluavat ohjata lastaan. Sääntöjen olemassaoloa voidaan näin ollen pitää eräänä kasvatustietoisuuden minimitason osoittimena. Perheen ulkoiset elinolot luonnollisesti säätelevät paljolti sitä, millaiset säännöt ovat lapsen ja aikuisen kannalta välttämättömiä. (Ruoppila 1979, 274.)

3.2 Mitä sääntöjä perheessä tarvitaan?

Kärkkäinen (1990, 93) katsoo kodissa tarvittavien sääntöjen yksityiskohtaisen listaamisen olevan hyvin vaikeaa, sillä jokainen perhe on erilainen ja säännöt muotoutuvat perheen omista lähtökohdista. Eri sääntöalueiden tärkeyden painottaminen riippuu vanhempien periaatteista, asenteista ja suhtautumisesta lapseen sekä vanhempien käsityksistä lapsen toiminnan säätelyn tärkeydestä ja mahdollisuuksista eri alueilla. Toisaalta on parempi, jos perheessä on sääntöjä niin vähän, että niitä voidaan kunnolla opettaa ja valvoa, kuin että niitä ei niiden runsaslukuisuuden vuoksi pystytä kontrolloimaan. Appelqvist (1988, 47) neuvoo välttämään turhaa ja liiallista kieltojen käyttöä. Jos vanhemmat jatkuvasti puolihuolimattomasti ja omasta mielialastaan riippuen kieltelevät lasta milloin mistäkin, lapsi oppii vähitellen, että vanhemmat eivät itse asiassa kieltäessään tarkoita yhtään mitään. Tästä seuraa, että kiellot ennen pitkää menettävät merkityksensä. Opaskirjassaan Kärkkäinen (1990, 93) toteaa, että on kuitenkin välttämätöntä taata lapselle tietty joukko perustavanlaatuisia sääntöjä, sillä kohtuullisten sääntöjen olemassaolo tekee lapselle mahdolliseksi löytää omat rajansa. Sääntöjen määrä ja laatu tietenkin vaihtelevat lapsen kulloisenkin ikävaiheen mukaan.

Luolaja (1978b, 5-6) luokittelee perheen säännöt seuraavasti:

1. *Yhteiselämän säännöt* koskevat perheen piirissä tapahtuvaa toimintaa, kuten lasten toimintojen rajoittamista esimerkiksi erilaisilla määrärajoilla (ruokailu-, nukkumaanmeno- ja kotiintuloajat).

2. *Säännöt sisarusten ja tovereiden kanssa käyttäytymisestä* liittyvät vertaisryhmässä tapahtuvaan sosiaaliseen kanssakäymiseen. Osa näistä säännöistä voi olla päällekkäisiä yhteiselämän sääntöjen kanssa, mutta suurin osa niistä koskee kuitenkin tapakasvatusta.

3. *Käyttäytymistavat vanhempia ja muita ihmisiä kohtaan* ovat periaatteessa vastaavanlaisia kuin edellisen ryhmän (2) säännöt, mutta kohderyhmänä ovat aikuiset.

4. *Turvallisuutta ja ulkonaliikkumista koskevat säännöt* liittyvät lähinnä kodin ulkopuolisten vaarojen välttämiseen (esim. käyttäytyminen liikenteessä).

5. *Terveysten suojelemista, puhtautta ja siisteyttä koskevat säännöt* ovat henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä sääntöjä, kuten peseytyminen ja vaatteiden vaihtaminen.

6. *Säännöt velvollisuuksista* koskevat lähinnä erilaisten kotitöiden suorittamista tai niissä avustamista sekä muita sellaisia tehtäviä, joiden vanhemmat katsovat kuuluvan lapsen vastuulle (esim. oman huoneen siivoaminen, koulutehtävien hoitaminen).

Kärkkäinen (1990, 98-99) toteaa ohjekirjassaan sääntöjen asettamisen edellyttävän myös niiden noudattamisen valvomista. Johdonmukaisuus sääntöjen valvomisessa on ensiarvoisen tärkeää ja sen saavuttamiseksi vanhempien tulisi yhdessä sopia valvonnan toteuttamisesta. Jos vanhempien valvonta on epäjohdonmukaista ja satunnaista, sääntöjen merkitys jää lapselle epäselväksi ja niiden vaikutus saattaa muuttua kielteiseksi. Vanhempien tehtävänä onkin päivittäin seurata lapsen sääntöjen noudattamista ja pyrkiä olemaan mahdollisimman tasapuolinen ja oikeudenmukainen. Jos lapsi tarkoituksellisesti rikkoo asetettua sääntöä, vanhemmat kokevat velvollisuudekseen rangaista lasta. Kohtuulliset säännöt ja niiden johdonmukainen valvominen säästävät aikaa myöten vanhempien vaivaa ja energiaa, sillä vähitellen lapsi sisäistää säännöt ja ne alkavat yhä enemmän ohjata hänen käyttäytymistään sisältäpäin.

3.2.1 Tutkimuksia perheen säännöistä

Luolaja (1978b, 16-22) on tutkinut sääntöjen esiintymistä sellaisissa suomalaisissa perheissä (n = 212), joissa oli 6-vuotias lapsi. Tarkoituksena oli kuvata perheen sääntöjen määrää ja sisältöä sekä vanhempien käsityksiä sääntöjen tärkeydestä ja alkuperästä. Sääntöjen kartoittaminen tapahtui haastattelemalla vanhempia, jolloin heitä pyydettiin vapaasti kertomaan perheessä olevista säännöistä. Lapsia koskevien sääntöjen määrä osoittautui suhteellisen vähäiseksi; keskimäärin 1.7 sääntöä perhettä kohti. Lähes kolmannes vanhemmista ei osannut nimetä yhtään perheessä noudatettavaa sääntöä. Vain joka kymmenes vanhemmista mainitsi sääntöjä neljä tai useampia.

Säännöt kohdistuivat useimmiten perheen yhteiselämään ja koskivat ensisijaisesti erilaisia määräaikoja, kuten nukkumaanmeno- ja ruokailuaikoja. Seuraavaksi eniten esiintyi terveyden suojelemiseen, puhtauteen ja siisteyteen liittyviä sääntöjä, jotka koskivat lähinnä henkilökohtaista hygieniää, kuten hampaiden ja kasvojen pesua. Vanhemmista 70 % mainitsi ainakin yhden turvallisuutta ja ulkonaliikkumista koskevan säännön. Tosin näiden sääntöjen määrä ja sisältö riippui suuresti perheen elinympäris-

töstä. Useimmiten turvallisuussäännöt kuitenkin liittyivät liikenteessä käyttäytymiseen. Käyttäytymissääntöjä vanhempia ja muita aikuisia sekä sisarusia ja tovereita kohtaan oli melko vähän, sillä noin puolet vanhemmista ei nimennyt yhtään tällaista sääntöä. Jos perheessä oli käyttäytymisvaatimuksia, niissä korostettiin yleensä kiltteyttä ja kohteliaisuutta sekä soveliasta kielenkäyttöä. Kaikkein vähiten perheissä oli sääntöjä velvollisuuksista. Yli puolet vanhemmista ei asettanut lapselle minkäänlaisia säännönmukaisia velvoitteita perustellen tätä lapsen nuorella iällä. Jos velvollisuuksia oli, ne liittyivät useimmiten omista tavaroista ja vaatteista huolehtimiseen sekä pukeutumiseen. Varsinaisia kotityövelvoitteita mainittiin hyvin vähän. (Luolaja 1978b, 16-22.)

Vaikka käyttäytymissääntöjä vanhempia ja muita aikuisia kohtaan ei määrällisesti ollut kovin paljon, pitivät vanhemmat kuitenkin juuri näitä sääntöjä kaikkein tärkeimpinä. Kolme neljäsosaa vanhemmista asetti käyttäytymistapasäännöt kolmen tärkeimmän säännön joukkoon. Yhteiselämän säännöt arvioitiin toiseksi tärkeimmäksi sääntöryhmäksi ja kolmantena oli säännöt sisarusten ja tovereiden kanssa käyttäytymisestä. Turvallisuussäännöt ja terveyden suojelemiseen liittyvät säännöt olivat tärkeysjärjestyksessä seuraavia. Säännöt lapsen velvollisuuksista koettiin vähiten tärkeinä, sillä kaksi kolmasosaa vanhemmista asetti ne viimeiselle sijalle. Tiedusteltaessa perheen sääntöjen alkuperää, hieman yli puolet haastatelluista ilmoitti, että lapsia koskevat säännöt olivat vanhempien itsensä määräämiä. Joka neljännessä perheessä säännöistä oli sovittu yhdessä lasten kanssa ja 8 % vanhemmista oli omaksunut käyttämänsä säännöt omilta vanhemmiltaan. Rungas 10 % vanhemmista ei osannut nimetä sääntöjen lähdettä tai ilmoitti niiden syntyvän tilannekohtaisesti. (Luolaja 1978b, 28-30, 50.)

Hirsjärven (1981, 126-127) lasten kasvatuksen perusteita koskevan haastattelututkimuksen eräänä tarkoituksena oli selvittää 7-vuotiaiden lasten äitien (n = 115) kasvatuksessa käyttämiä sääntöjä. Tutkimus osoitti, että sääntöjen nimeäminen ja erittely oli äideille hieman ongelmallista, sillä sääntö-sanana merkitys koettiin epäselväksi. Tämä saattaa johtua siitä, että monet säännöt ovat niin itsestäänselviä arkielämän toimintoissa, että äideillä oli vaikeuksia hahmottaa ja tiedostaa niitä. Lisäksi ilmeni, että perheen säännöt eivät yleensä ole kovin selkeitä ja tarkkoja, vaan sisältävät usein poikkeuksia ja jopa ristiriitaisuuksia. Koska sääntöjen vapaa tuottaminen oli äideille vaikeaa, sääntöjen nimeämistä pyrittiin helpottamaan viittaamalla muutamiiin jokapäiväisiin toimintoihin, kuten ruokailuun ja kotitöihin.

Sääntöjen määrää tarkasteltaessa 28 % äideistä ei osannut nimetä yhtään sääntöä tai nimesi vain yhden, yleensä nukkumaanmenoa koskevan säännön. Noin puolet ilmoitti käyttävänsä kahta tai kolmea sääntöä ja enemmän kuin neljä sääntöä mainitsi 27 % äideistä. Äitien nimeämät säännöt sisälsivät useimmiten erilaisia aikoja (mm. ruoka-aika, nukkumaanmeno-aika), tapoja (esim. kielenkäyttö, ruokapöydässä käyttäytyminen) ja velvollisuuksia (mm. kotityöt) koskevia sääntöjä. (Hirsjärvi 1981, 127.)

Nummenmaan, Hannosen, Niemen, Saaren ja Seppälän (1989, 53-55) perheen elämää ja lapsen ongelmia käsittelevässä tutkimuksessa yhtenä osa-alueena selvitettiin sääntöjen esiintymistä 5 – 6-vuotiaiden lasten perheissä. Tutkimukseen osallistui sata perhettä ja 90 % haastatelluista vanhemmista ilmoitti perheessään olevan lapsia koskevia sääntöjä. Sitä, kuinka monta sääntöä kussakin perheessä oli, ei kuitenkaan selvitetty tarkemmin. Vanhempien mainitsemista säännöistä suurin osa liittyi nukkumaanmeno- ja ruokailutilanteisiin. Perheiden säännöt olivat syntyneet joko vanhempien sanelemina tai tilannekohtaisesti. Lähes kaikki vanhemmat ilmoittivat pitävänsä kiinni asetetuista säännöistä ja valvovansa niiden noudattamista.

Useissa amerikkalaisissa tutkimuksissa (mm. Nucci & Nucci 1982; Tisak & Turiel 1984; Smetana 1981; Weston & Turiel 1980) on selvitetty eri-ikäisten lasten käsityksiä ja ymmärrystä säännöistä. Esimerkiksi Westonin ja Turielin (1980, 417-424) tutkimuksessa tarkasteltiin hypoteettisten kertomusten avulla 5 – 11-vuotiaiden lasten (n = 60) kykyä erotella eri tyyppisiä sääntöjä toisistaan. Haastatteluissa lapsille esitettiin neljä kouluelämään liittyvää tarinaa, jotka kuvasivat erilaisia sääntörikkomuksia (riisuutuminen alasti koulun pihalla, koulutoverin lyöminen, lelujen jättäminen luokkahuoneen lattialle, välipalan jakamisesta kieltäytyminen). Lasten tehtävänä oli mm. arvioida tekoja sen perusteella, oliko koulussa kyseisen toiminnan kieltävä sääntö vai ei. Jokaisessa ikäryhmässä arviot jakautuivat selvästi kahtia. Lyömisestä eli moraalisäännön osalta lapset katsoivat, että teko oli tuomittava riippumatta siitä, oliko lyöminen koulun sääntöjen mukaan kiellettyä vai ei. Heidän mielestään koulu ei saa missään tapauksessa sallia toisen vahingoittamista eikä lyömisestä kieltävää sääntöä voida koulun toimesta muuttaa. Sen sijaan kolmen muun sääntörikkomuksen, jotka edustivat lähinnä sovinnais-sääntöjä, osalta lapset totesivat, että koulu on oikeutettu päättämään kyseisen toiminnan kieltämisestä tai sallimisesta. Jos koulussa sallittiin esimerkiksi lelujen jättäminen lattialle, lapset katsoivat, että tällöin tavaroiden keräämättä jättäminen ei ollut mitenkään tuomittavaa tai rangaistavaa. Tässä tutkimuksessa, kuten muissakin em. tutkimuksissa,

ilmeni siis, että lapset pystyvät selkeästi erottelemaan moraalisiin liittyvät säännöt sovinnaissäännöistä ja arvioivat eri tyyppisiä sääntöjä eri perustein.

3.3 Sääntöjen merkitys

3.3.1 Mitä säännöt merkitsevät lapselle?

Kärkkäinen (1990, 88-89) katsoo sääntöjen edustavan lapselle turvallisia rajoja, joiden avulla hän vähitellen oppii yhteiselämän perustaidot. Sääntöjen avulla lapsi oppii, mitä häneltä odotetaan eri tilanteissa ja mitkä ovat hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Lapselle säännöt merkitsevät ohjenuoria, jotka osoittavat millaista on asianmukainen ja oikea käyttäytyminen. Häntä ei ole synnynnäisesti varustettu niillä tiedoilla ja taidoilla, joita hän tarvitsee elämässään kodissa, toveripiirissä, koulussa ja myöhemmin työelämässä, vaan vanhempien tulee ne hänelle opettaa. Säännöillä on siis ensisijaisesti ohjaava ja opettava merkitys. Ne eivät ole pelkästään rajoituksia, vaan ”liikennemerkkejä”, jotka helpottavat lapsen elämää ja ohjaavat sitä oikeaan suuntaan.

Lapsi tarvitsee sääntöjä, jotka selvästi kertovat, mikä on sallittua ja mikä ei. Näin säännöt luovat turvallisuutta ja ennustettavuutta lapsen elämään. (Nummenmaa ym. 1989, 51.) Sääntöjen olemassaolo merkitsee, että lapsesta välitetään ja hänen toimistaan ollaan kiinnostuneita. Lapselle asetetut säännöt ovat myös eräs myönteisen minäkuvan kehittymisen edellytys. Sääntöjen johdonmukainen käyttö edistää itseluottamuksen ja terveen minäkuvan kasvua. Tällainen lapsi oppii tietämään etukäteen, mitä häneltä odotetaan ja voi siten verrata omaa käyttäytymistään asetettuihin kriteereihin. Tällöin lapsi myös ymmärtää mahdollisen rangaistuksen olevan oikeudenmukainen seuraus säännön rikkomisesta. (Kärkkäinen 1990, 89.)

Kohtuulliset ja johdonmukaiset säännöt liittyvät merkittävällä tavalla myös lapsen omantunnon kehittymiseen. Terveen omantunnon kehittyminen edellyttää selviä kriteerejä, joiden mukaan tekojen oikeutusta voidaan arvioida. (Kärkkäinen 1990, 89.) Turvallinen, sääntöjen rajaama perhe-elämä antaa vankan perustan omantunnon kehittymiselle. Lapsen omatunto muodostuu niistä normeista ja kielloista, jotka hän on pääasiassa vanhempiensa vaikutuksesta sisäistänyt persoonallisuuteensa, ja jotka hallitsevat hänen käyttäytymistään sisältäpäin. Tällainen sisäinen normijärjestelmä ei tarvitse enää

ulkopuolista valvontaa tuekseen. Kehittynyt omatunto ylläpitää normeja ja valvoo niiden noudattamista. (Esko 1981, 69-71.)

3.3.2 Mitä säännöt merkitsevät vanhemmille?

Sääntöjen asettaminen, opettaminen ja valvominen ei ole välttämätöntä vain lapsen kannalta, vaan säännöillä on tärkeä merkitys myös vanhemmille itselleen. Kasvatusoppaas- saan Kärkkäinen (1990, 90) toteaa, että vain sellainen vanhempi, joka on opettanut lapselle johdonmukaiset ja kohtuulliset säännöt, voi toteuttaa menestyksellistä lapsen käyttäytymisen ohjausta ja säätelyä. Asettamalla lapselle selkeät säännöt, vanhemmat voivat ehkäistä monia vaara- ja ongelmatilanteita jo etukäteen. Sääntöjen asettaminen vähentää myös rangaistustoimenpiteiden tarvetta, sillä kun rajat ovat selkeät, lapsen ei tarvitse kokeilla niitä niin paljon (Hofsten & Lidbeck 1997, 261). Perheen säännöt ovat myös merkittävä osa lapsen sosiaalistamistapahtumaa. Sääntöjen avulla vanhemmat sosiaalistavat lapsen yhteisön ja yhteiskunnan jäseneksi. (Luolaja 1978b, 1.) Vanhemmille säännöt siis merkitsevät välineitä, joiden avulla lapsen sosiaalistaminen ja hänen kehityksensä ohjaaminen mahdollisimman suotuisaan suuntaan tapahtuu.

Kärkkäinen (1990, 90-91) katsoo sääntöjen toimivan myös kriteereinä, joiden perusteella vanhemmat voivat arvioida lapsen käyttäytymistä. Ilman ennalta asetettuja kriteerejä on mahdotonta suorittaa oikeudenmukaista ja kohtuullista käyttäytymisen arviointia. Sekä vanhempi että lapsi kokevat mielivaltaisiksi arvioinnit, joiden oikeutusta ei ole arvioitu etukäteen asetetun kriteerin valossa. Säännöt toimivat kriteereinä myös vanhempien rankaisujen käytössä. Rangaistuksen käyttö on oikeutettua vain sellaisesta käyttäytymisestä, jossa lapsi joko rikkoo asetettua sääntöä tai tietoisesti uhmaa vanhempiensa auktoriteettia. Lasta ei pitäisi rangaista sellaisesta teosta, jota hän ei etukäteen tiennyt vääräksi.

3.3.3 Mitä seurauksia sääntöjen puuttumisesta on?

Kärkkäisen (1990, 91-92) ohjekirjassa todetaan, että lapsi, joka kasvaa perheessä, jossa hänelle ei ole asetettu minkäänlaisia sääntöjä, ei opi itsenäisesti hallitsemaan omaa

käyttäytymistään. Jos lapsi ei varhaisvuosinaan löydä selkeitä rajoja toiminnalleen, hän siirtää omien oikeuksiensa rajaa yhä pidemmälle välittämättä auktoriteeteista tai muiden ihmisten hyvinvoinnista. Tällainen lapsi oppii arvioimaan tekojaan ja käyttäytymistään vain itsekkäästi oman hyvinvointinsa näkökulmasta. Jos lapsi ei siis ole saanut tilaisuutta tottua sääntöjen noudattamiseen jo pienestä pitäen, hän ei myöhemminkään pysty ymmärtämään niiden merkitystä oman ja toisten hyvinvoinnin kannalta. Myös Keltikangas-Järvinen (1985, 119) toteaa, että ilman vanhempien ohjeita, odotuksia ja määräyksiä lapsen on vaikea löytää oman sosiaalisen käyttäytymisensä muotoja ja rajoja.

Ilman sääntöjä kasvava lapsi kokee elämänsä turvattomaksi, sillä sääntöjen puuttuminen osoittaa hänelle epäsuorasti, että lapsesta ja hänen toimistaan ei olla kiinnostuneita ja että häntä ei kunnioiteta. Sääntöjen puuttuminen lapsen elämästä aiheuttaa myös sen, että vanhempien sanat ja käskyt menettävät aikaa myöten merkityksensä, koska niitä ei ole ankkuroitu mihinkään kriteereihin. Tällöin lapsi muuttuu välinpitämättömäksi vanhempiensa toiveita ja odotuksia kohtaan eikä enää kuuntele heitä. (Kärkkäinen 1990, 91-92.)

3.4 Sääntöjen opettaminen

Vanhempien kasvatustehtävään kuuluu sääntöjen opettaminen lapselle. Se, miten säännöt opetetaan, ei kuitenkaan ole yhdentekevää, vaan se edellyttää useiden seikkojen huomioimista. Kärkkäinen korostaa, että lapsi tulisi totuttaa sääntöjen noudattamiseen jo pienestä pitäen. Sääntöjen opettaminen on siis tärkeää aloittaa mahdollisimman varhain, heti kun lapsi pystyy ymmärtämään niitä. Se, minkälaisia sääntöjä lapsi tarvitsee, riippuu paljolti hänen iästään. Säännöt tuleekin opettaa sitä mukaa, kun ne tulevat tarpeellisiksi lapsen varttuessa. Esimerkiksi parivuotiaalle on tärkeää opettaa, missä hän saa liikkua, kun taas neljä-viisivuotiaalle voidaan jo antaa pieniä velvollisuuksia. (Kärkkäinen 1990, 94-95.) Lapsen iän ja kehitystason huomioiminen on tärkeää myös siksi, että sääntöjen omaksuminen tapahtuu eri tavalla oppimisen eri tasoilla. Pieni lapsi oppii sääntöjä ehdollistamalla joko yksinkertaisten käskyjen ja kieltojen tai ei-kielellisen ohjauksen kautta. Seuraavassa vaiheessa lapsi oppii konkreettisia tilanteita koskevien

sääntöjen symbolisen merkityksen, jolloin hän kykenee noudattamaan konkreettisia, verbaalisia sääntöjä. Iän karttuessa lapsi omaksuu lopulta myös abstraktit säännöt, jotka koskevat mm. moraaliperiaatteita. (Luolaja 1978b, 2.)

Kärkkäinen (1990, 95) kehottaa vanhempia opettamaan säännöt mahdollisimman selvästi ja yksinkertaisesti niin, että lapsi tajuaa niiden merkityksen aiotulla tavalla. Vanhempien on asettauduttava lapsen tasolle ja pyrittävä kuvittelemaan, miten lapsi tajuaa annetun opetuksen. Vanhempien tulisi siis käyttää sellaisia käsitteitä, joita lapsi pystyy ymmärtämään. Säännöt on myös hyvä tehdä selviksi jo etukäteen. Kun lapsi tietää, minkälaiset säännöt perheessä vallitsevat, hänen on helpompi säädellä omaa toimintaansa ja ennakoida sitä, millaisen reaktion hänen käyttäytymisensä saa vanhemmissa aikaan (Nummenmaa ym. 1989, 54). Perheen sääntöjä opettaessa tulisi kiinnittää huomiota lisäksi siihen, että vanhempien suhtautuminen sääntöihin ja niiden noudattamiseen on mahdollisimman yhdenmukaista. Esimerkiksi, kun toinen vanhemmista kieltää lapselta jotain, ei toinenkaan saisi antaa periksi lapsen oikuttelusta huolimatta. (Esko 1981, 70.) Mitä johdonmukaisempia vanhemmat odotuksissaan ovat, sitä helpompi lapsen on ymmärtää ja sisäistää perheen säännöt.

Kärkkäinen (1990, 96-97) opastaa vanhempia perustelevaan sääntöjen merkityksen. Perusteleva osoittaa lapselle, että säännöt eivät ole itse tarkoitus, vaan ne ilmentävät jotakin niiden taustalla olevaa periaatetta. Perustelu tulee sovittaa lapsen ikää ja ymmärryskykyä vastaavalle tasolle. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä tärkeämpää on, että perustelu on mahdollisimman konkreettinen ja selkeä. Varttuneempi lapsi puolestaan kykenee jo ymmärtämään kaukaisempiakin tavoitteita. Myös Elder (1980, 74-75, 312-313) näkee sääntöjen perustelevan tärkeäksi. Kun lapselle kerrotaan, miksi tiettyjä sääntöjä on noudatettava, hän kokee säännöt merkityksellisiksi ja oikeutetuiksi, mikä puolestaan edistää niiden hyväksymistä. Lisäksi sääntöjen yleistäminen muihin tilanteisiin on paljon todennäköisempää, jos vanhemmat ovat perustelleet vaatimuksensa. Oleellista on, että perusteleva tehdään jo sääntöjen asettamisen ja opettamisen yhteydessä eikä vasta silloin, kun sääntöä on rikottu. Jos vanhemmat perustelevat vaatimuksensa vasta sen jälkeen, kun sääntöä on rikottu, on mahdollista, että sääntöjen noudattamattomuus johtuu lapsen epävarmuudesta vanhempien odotuksia kohtaan.

Lapsen varttuessa, hänet voidaan ottaa mukaan perheen sääntöjen asettamiseen. Tällöin lapselle annetaan mahdollisuus vaikuttaa sääntöjen määrittelyyn ja niistä päättämiseen. Säännöistä ja niiden tarpeellisuudesta keskustellaan yhdessä, ja lapsi saa osal-

listua myös sääntöjä koskevaan päätöksentekoon. (Kärkkäinen 1990, 97.) Castle ja Rogers (1993, 76-78), jotka ovat tutkineet sääntöjen syntymistä konstruktivistisessa kouluokassa, toteavat, että lapsen mukaanotolla sääntöjen ja rajojen sopimiseen on monia myönteisiä seurauksia. Lapsi esimerkiksi muistaa paljon paremmin sellaiset säännöt, joiden laatimiseen hän on itse saanut osallistua. Hän myös kunnioittaa tällaisia sääntöjä enemmän ja noudattaa niitä halukkaammin.

Sääntöjen opettamisessa ja niiden omaksumisen edistämässä vanhempien tarjoamalla esimerkillä on hyvin suuri merkitys. Se, miten vanhemmat itse suhtautuvat sääntöihin ja niiden noudattamiseen, vaikuttaa suuresti lapseen ja hänen oppimiseensa. Positiivisen mallin tarjoaminen on erityisen tehokas keino edistää lapsen oppimista, koska suurin osa inhimillisen käyttäytymisen oppimisesta tapahtuu havainnoimalla muita ja jäljittelemällä heidän käyttäytymistään. Mallia havainnoimalla ja jäljittelemällä lapsi oppii ne sosiaaliset pelisäännöt ja ihmissuhdetaidot, joita hän tarvitsee käyttäytyäkseen sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. (Bandura 1977.) Sääntöjä opettaessaan vanhempien tulee siis kiinnittää huomiota omaan käytökseensä, sillä he ovat juuri niitä ihmisiä, joita ainakin nuoremmat lapset jäljittelevät kaikkein tarkimmin (Sokolov & Hutton 1989, 73). Vanhempien tulisi aina pyrkiä myös itse noudattamaan lapselle asetettuja sääntöjä, sillä usein käy niin, että lapsi ei tee sitä, mitä vanhemmat pyytävät tai käskevät häntä tekemään, vaan sen mitä hän näkee vanhempiensa tekevän. Vanhempien tulee omalla toiminnallaan osoittaa, että he itsekkin ovat sosiaalisten sääntöjen alaisia. Jos vanhemmat asettavat lapselle sääntöjä, joita he itse eivät noudata, ristiriitaisuus vanhempien sanojen ja tekojen välillä heikentää lapsen kunnioitusta sääntöjä kohtaan. Vanhempien ei pitäisi vaatia lasta noudattamaan sellaisia sääntöjä, joita he itse rikkovat. (Mussen 1982, 115; Shaffer & Brody 1981, 108.) Aina silloin, kun vanhempi puhuu toista kuin mitä itse tekee, opetus valuu hukkaan, sillä lapsi ei yleistä tällaisia puheita koskemaan muuta kuin tiettyä erityistapausta (Bettelheim 1988, 128). Paras tulos sääntöjen opettamisessa saavutetaan, kun vanhemmat sääntöjen suullisen esittämisen lisäksi omalla käytöksellään antavat lapselle positiivisen mallin säännönmukaisesta käyttäytymisestä.

4 LAPSEN MORAALIKEHITYS

4.1 Mitä moraalii on?

Moraali ilmenee siinä sosiaalisessa prosessissa, jonka kautta yhteiskunta välittää yksilöille sanktioiden kautta tietyt käyttäytymissäännöt ja käsitykset hyvästä ja pahasta. Moraali on hyvän ja pahan, oikean ja väärän erottamista. Se, mikä ymmärretään hyväksi ja mikä pahaksi, riippuu relativistisen tulkinnan mukaan ympäristöstä. (Hirsjärvi 1983, 118.) Hyvän ja pahan erottamiseksi saamme ohjeita toisilta ihmisiltä, yhteiskunnalta ja myös uskonto voi antaa meille moraalisia ohjeita (Harva 1980, 9-12). Lapsi ammentaa moraalikehityksensä virikkeitä laajemmasta yhteisöstä, jossa ne ovat ankkuroituneet monien sukupolvien kokemuksiin siitä, mikä on ihmiselämän kannalta oikein ja hyväksi. Lapsen vanhemmat, isovanhemmat, ystävät, opettajat ja tiedotusvälineet vaikuttavat keskeisesti siihen, millaisiksi lapsen moraaliarvot tulevat kehittymään. (Takala & Takala 1988, 186; Wahlström 1991, 155.)

Kohlberg (1984) ja Piaget (1983) katsovat moraalien olevan yksilöllistä ja yksilön yhteisökäyttäytymisen ohjaajana toimii hänen moraalisen kehittyneisyytensä taso, joka voidaan määrittellä kokemusten kautta saavutetuksi tietokapasiteetiksi. Moraalinen henkilö tuntee yhteiskunnalliset ja yksilölliset oikeutensa ja velvollisuutensa, pystyy ratkaisemaan oman roolinsa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja ymmärtää myös muiden yhteisön jäsenten aseman ja asenteet. (Merenheimo 1988, 3.) Yksilön moraalisuuden taso ilmenee siinä, millaisessa suhteessa hänen tunteensa, ajattelunsa ja tekonsa ovat moraaliperiaatteisiin. Ihminen joutuu moraalisten ratkaisujen eteen silloin, kun hänen toiminnastaan saattaa olla seurauksia muiden ihmisten hyvinvoinnille tai hänen omalle itsekunnioitukselleen. (Takala & Takala 1988, 186.)

Wahlström korostaa erityisesti tunteiden merkitystä moraalien arvioinnin yhteydessä. Hän katsoo moraalisten käsitysten perustan olevan viime kädessä pitämisen ja ei-pitämisen tunteissa. Ihmiset siis arvioivat teot joko hyväksi tai huonoiksi sen perusteella, minkälaisia tunteita ne heissä herättävät. Kun toteamme jonkin teon hyväksi tai pahaksi, arvio perustuu siihen tunteeseen, jonka teko on meissä saanut aikaan. Käsite moraalinen

on siis sellaisten tiettyjen ilmiöiden yleistys, jotka nostavat esiin moraalisia tunteita. (Wahlström 1991, 154.)

4.2 Moraalikehitys

Ihmisten sosiaalista kanssakäymistä ja suhtautumista muihin ihmisiin ohjaavat hänen sisäistämänsä moraalinormit, käsitykset hyvästä ja pahasta. Lapsen moraalikäsitteet muodostuvat vähitellen, kun hän alkaa ymmärtää syy- ja seuraussuhteita ja hänen käsitteellinen ajattelunsa kehittyy. Lapsen moraaliarviot eivät vielä ole pysyviä, vaan yleensä tilanteesta riippuvia ja hänen käsityksensä oikeasta ja väärästä saattavat eri alueilla vaihdella suurestikin. Pysyvät moraalikäsitteet kehittyvät ja vakiintuvat vasta iän myötä. (Keltikangas-Järvinen 1985, 89-90.) Moraalikehitys on tapahtuma, jossa lapsi oppii vähitellen hallitsemaan toimintayllykkeitään ja sisäistämään yhteiskunnan säännöt. Moraalia pidetään erityisesti tunteiden ja tahdon asiana, mutta sillä on myös älyllinen puolensa. (Helkama 1985, 12.) Moraalikehitys liittyy siis sekä lapsen ajattelun ja käsitteiden kehitykseen että hänen tunne-elämänsä kehitykseen.

Moraalikehityksessä erotetaan yleensä moraaliarvot, käyttäytyminen ja tunteet. Moraalin kehityksen tulisi kaikilla näillä kolmella alueella ilmetä moraaliperiaatteiden sisäistämisenä. Moraaliarvojen sisäistäminen ilmenee kykynä arvioida itseä ja muita moraaliperiaatteiden mukaan. Se, mitä ihminen tekee ja miten hän on motivoitunut noudattamaan sääntöjä ja vastustamaan kiusausta rikkoa normeja, on kriteerinä käyttäytymisen sisäistämiseksi. Tunneperäinen kriteeri puolestaan on syyllisyydentunto, joka ilmenee mm. katumisena. (Wahlström 1991, 153.)

Moraalikehitys tapahtuu lapsen ja hänen sosiaalisen ympäristönsä välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Lapsen sosiaalinen kehitys on sidoksissa niihin moraaliperiaatteisiin ja arvoihin, joiden mukaan ihmisen yhdenlaisia ominaisuuksia ja toimintoja pidetään ihanteellisina ja toisenlaisia paheksuttavina siinä yhteiskunnassa ja yhteisössä, jossa lapsi varttuu. Lapsen moraalikehitykseen sisältyy monenlaisia asioita. Lapsi muodostaa käsityksiä oikeasta ja väärästä ja hänen sisäinen kontrollijärjestelmänsä alkaa kehittyä. Hän oppii ottamaan vastuun omista teoistaan sekä luottamaan toisiin ihmisiin. Kehityksen myötä lapsi arvostaa muita ihmisiä samoin kuin itseään ja kokee auktoriteetit järkevinä ja hyväksyttävänä. (Takala & Takala 1988, 184, 187.)

Moraalikehityksen kannalta ensimmäiset tärkeät vuodet ovat ikävuodet 2 – 6. Tällöin moraalien kehittyminen on yhteydessä omantunnon ja syyllisyyden tunteiden kehittymiseen. Moraalinormit omaksutaan lähinnä samastamalla lapselle tärkeisiin ihmisiin. Heidän käsityksensä oikeasta ja väärästä muodostuvat lapsen elämän sääntöjen perustaksi. Mallioppiminen ja samastuminen ovat tärkeitä moraalien oppimisen keinoja myöhemminkin. Tämän lisäksi lapsen käsitykset hyvästä ja pahasta kehittyvät myös niiden kokemusten myötä, joita hänelle kertyy, kun hän joutuu ratkaisemaan erilaisia sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa vastaantulevia ongelmia. Tässä suhteessa puolestaan ikävuodet 7 – 12 ja murrosikä ovat tärkeitä. (Keltikangas-Järvinen 1985, 90.)

Lapsen moraalien kehittyminen tapahtuu siis mallien jäljittelyn ja ongelmatilanteissa saatujen kokemusten myötä. Myös Takala tarkastelee moraalikehitystä oppimisen näkökulmasta ja katsoo sitä lisäksi tapahtuvan sääntöjen oppimisena. Moraalisääntöjen opettaminen alkaa siitä, kun lapselle sanotaan ”EI!” ja valvotaan tämän kiellon noudattamista. Kielen oppimisen myötä lapsi pystyy ymmärtämään ja oppimaan monimutkaisempia sääntöjä, jolloin niitä voidaan myös tarkentaa. Kun lapselle opetetaan sääntöjä, niiden noudattamisen valvontaan tulisi myös kiinnittää huomiota, ettei lapselle synny käsitystä, että sääntöjen noudattamisella ei ole niin väliä. Sääntöjen omaksumista voidaan edistää myös antamalla lapselle joskus tunnustusta niiden noudattamisesta. (Takala 1997, 30.)

4.2.1 Moraalikehitys ja säännöt

Lapsen kyky ymmärtää ja suhtautua kysymyksiin, jotka koskevat moraalista, sääntöjä ja normeja, muuttuu vähitellen lapsuuden aikana. Hänen tapansa ja edellytyksensä omaksua erilaisia moraalista kysymyksiä muuttuvat iän myötä. Rödström (1992, 48) on tarkastellut kirjassaan 7 – 12-vuotiaiden lasten moraalista- ja sääntökäsitysten kehittymistä. Hän toteaa, että lapsen moraalikäsitys on aluksi luonteeltaan hyvin sovinnainen ja se pohjautuu kuvitelmaan, että on olemassa jonkinlainen yksiselitteinen ja absoluuttinen moraalista. Tämän käsityksen hän on omaksunut riippuvuussuhteessaan vanhempiinsa ja lapsi kuvittelee, että se on ainoa oikea ja tosi.

Samoin rakentuu myös lapsen sääntö- ja normikäsitys tässä vaiheessa. Se muotoutuu ja sitä harjoitetaan niiden sääntö- ja normijärjestelmien avulla, joita lapsi

kohtaa, ja myös se on luonteeltaan sovinnainen ja yksiulotteinen. Nämä käsitykset toimivat tärkeänä 'karttana' lapselle ja auttavat häntä orientoitumaan elämään. Tämä antaa lapselle tietynlaista turvallisuutta ja varmuutta: ”Näin pitää tehdä...”, ”Noin ei saa tehdä...”. Hän arvioi käyttäytymisensä hyvyttä ja pahuutta suhteessa annettuihin sääntöihin. Jotta nämä säännöt ja normit kehittyisivät ja toimisivat lapsen tukena, niiden tulee olla tarpeeksi selviä, päämäärätietoisia ja lapsen ymmärryskyvyn mukaisia. Myös sillä tunneilmastolla, jossa säännöt ja normit esitetään, on huomattava merkitys sille, omaksuuko lapsi ne ja miten ne omaksutaan. (Rödström 1992, 49.)

Lapsen normi- ja sääntökäsitys on siis aluksi hyvin sovinnainen ja hänellä itsellään on yleensä myös suuri tarve näille sovinnaisuuksille. Kaikenlaiset säännöt ovat hyvin tärkeitä lapselle ja niillä on huomattava merkitys hänen elämäänsä. Tämä näkyy mm. lapsen leikeissä, jolloin säännöt korvaavat vanhempien ohjauksen. Erilaiset sääntöleikit ovat tässä vaiheessa hyvin suosittuja. Lapset valvovat toistensa sääntöjen noudattamista ja epäreilusti toimiva jätetään leikin ulkopuolelle. Mukaan pääseminen ja joukkoon kuuluminen kannustavat lasta sopeutumaan sääntöihin. (Rödström 1992, 50.)

Lisääntyvän loogisen ajattelunsa myötä lapsi alkaa kuitenkin vähitellen kyseenalaistaa tiettyjä sovinnaisesti muotoiltuja sääntöjä. Hän alkaa ymmärtää, että säännöt ovat ihmisten laatimia ja etteivät ne olekaan luonteeltaan absoluuttisia. Lapsi tajuaa, että on olemassa useampia tapoja tehdä jokin asia ja eri tapoja olla ja elää. Sääntöjä ja normeja voidaan siis kyseenalaistaa ja muuttaa. Esipuberteetti-ikäinen lapsi pitää sääntöjä ja erilaisia rutiineja suhteellisina ja haluaa myös kokeilla niitä suhteessa niihin yhteyksiin, joissa ne toimivat tai joihin ne on tarkoitettu. Kokeilun myötä hän usein pyrkii yksin tai yhdessä muiden lasten kanssa muodostamaan itsenäisempiä sääntöjä koskevia käsityksiä, mutta nyt järkisyihin perustuen. Aikaisempi, sovinnainen moraalij- ja sääntökäsitys, alkaa siis korvautua rationaalisemmalla, järkiperaisemmällä. (Rödström 1992, 51.)

Lapselle, joka on siirtymässä sovinnaisesta rationaalisempaan sääntökäsitykseen, on luonteenomaista, että hän ei halua vain kriittisesti tarkastella voimassaolevia sääntöjä, vaan hän haluaa myös muotoilla uusia. Tällaisia sääntöjen muotoiluja ja uudelleen muotoiluja tapahtuu erityisesti kaveripiirissä ja ne merkitsevät, että lapsen on otettava kantaa ja harjoitettava omien näkökulmiensa rinnastamista muiden näkökantoihin. Lapsen rationaalinen normikäsitys aiheuttaa yleensä diktatoristen sääntöjen vastustamisen ja estää häntä alistumasta autoritaarisiiin päätöksiin. Tällaisia sääntöjä ja niiden

rikkomisesta seuraavia rangaistuksia pidetään epäoikeudenmukaisina. Luottamus sääntöjärjestelmiin vahvistuu, jos lapset saavat itse päättää säännöistä ja niiden rikkomisen seurauksista. Tämän vuoksi onkin hyvin tärkeää, että vanhemmat ja muut aikuiset työskentelevät sellaisten sääntöjärjestelmien kanssa, jotka mahdollistavat neuvotteluratkaisut ja kompromissit. (Rödström 1992, 51-52.)

Piaget'n (1983/1932) moraalikehitysteoriaa mukaillen Rödström (1992, 52-53) toteaa, että esipuberteetti-ikäisten lasten rationaalisilla moraalilla, sääntöjä ja normeja koskevilla käsityksillä on yleensä hyvin konkreettinen leima. Nämä käsitykset eroavat muodollisista, abstrakteista käsityksistä, joita nuoret ja aikuiset pystyvät kehittämään ja jotka eivät ole pelkästään rationaalisia vaan myös periaatteellisia. Nuoret ja aikuiset liikkuvatkin abstraktien ja periaatteellisten asioiden tasolla ottaessaan kantaa moraalii-, sääntö- ja normikysymyksiin. Esipuberteettilapset ovat puolestaan konkreettisempia ja liikkuvat maanläheisemmällä tasolla näissä kysymyksissä. Erilaiset edellytykset ja lähtökohdat johtavat joskus vaikeuksiin ja ristiriitoihin lasten ja aikuisten välillä. Lapsen on esimerkiksi hyvin vaikea ymmärtää, että aikuisella on mielipide periaatteellisella tasolla, mutta käytännössä hän voi olla jotain muuta, jopa päinvastaista mieltä. Tämä voi johtaa siihen, että lapsi alkaa syyttää aikuista puutteellisesta moraalista tai kaksinaismoraalista, sillä hän ei pysty käsittelemään näitä vastakohtaisuuksia aikuisen tavoin tekemällä selkeää eroa konkreettisten ja periaatteellisten asioiden välillä.

Myös Takala tarkastelee sääntöjä lapsen moraalikehityksen yhteydessä ja katsoo, että moraalin kehittymistä voidaan kuvata sääntöjen säätelämänä käyttäytymisenä. Säännöt ja niiden noudattamista ylläpitävät sanktiot muuttuvat lapsen kehityksen myötä. Lapsi ymmärtää aluksi konkreettisia tilanteita koskevia sääntöjä, myöhemmin yleistettyjä tekoja ja viime vaiheessa abstrakteja arvoja koskevia sääntöjä, joista voidaan johtaa erilaisia toimintasääntöjä. Tiettyä sääntöjen sisäistymistä voidaan katsoa tapahtuneen siinä vaiheessa, kun lapset alkavat huomautella muille lapsille ja aikuisillekin, milloin nämä unohtavat jonkin säännön. Sanktiot puolestaan kehittyvät fyysisistä ulkoisista sosiaalisten ulkoisten kautta sisäisiin sanktioihin. Säännöt ja arvot ovat olemassa lapsen ulkopuolella kielellisesti ilmaistuina asioina. Näiden sääntöjen ja arvojen lisäksi lapselle välitetään vanhempien ja muiden aikuisten tunnesuhtautumista niihin ja myös sillä on merkitystä moraalikehitykseen. Sosiaalinen ja moraalinen kehitys edellyttää, että sääntöjen asettamisessa ja niiden noudattamisen kontrolloimisessa vallitsee jossain määrin johdonmukainen järjestys. Tiettyjä sääntöjä opetetaan pienelle lapselle ja uudet tehtävät

ja säännöt muodostuvat olennaisiksi varttuneemman lapsen ohjauksessa. (Takala 1976a, 19-20; 1976b, 57-58.)

4.3 Moraalikehitysteoriat

Kasvatustieteelliseen ajatteluun ja tutkimukseen voimakkaimmin vaikuttaneet moraalikehitysteoriat ovat Piaget'n ja Kohlbergin teoriat. Molemmat tutkijat korostavat erityisesti kognitiivisen kehityksen merkitystä moraaliarviointien ja -käyttäytymisen oppimisessa.

4.3.1 Piaget'n näkemys moraalikehityksestä

Piaget'n (1983/1932) mukaan keskeistä moraalissa on yksilön kunnioitus yhteisön sääntöjä kohtaan ja hänen oikeudentajunsa. Oikeudentajulla tarkoitetaan yksilön huolta tasa-arvoisuudesta ja ihmisten välisestä vastavuoroisuudesta. Luomassaan kehitysteoriassa Piaget tarkastelee näiden kahden moraaliaspektin taustalla olevaa kehitysmuutosta ja kuvaa yksilön kehittymistä yksipuolisesta auktoriteettiin alistujasta autonomiseksi, itseään kontrolloivaksi ja yhteistyökykyiseksi.

Piaget katsoo lapsen moraalikehityksessä olevan kaksi päävaihetta: heteronomisen ja autonomisen moraalivaiheet. Heteronomista moraalista, joka leimaa lapsen asennoitumista ennen 7 – 8 vuoden ikää, kutsutaan myös moraaliseksi realismiksi tai pakkomoraaliksi. *Heteronominen moraal* on velvollisuuden ja tottelevaisuuden moraalista, joka perustuu lapsen ja aikuisten yksisuuntaisiin, ei-tasa-arvoisiin suhteisiin. Moraalinarviointien pohjana ovat objektiiviset säännöt ja aikuisten kunnioitus. Kaikki käyttäytyminen, mikä osoittaa tottelevaisuutta sääntöjä tai aikuisia kohtaan, on hyvää ja oikein. Aikuisten käskyjen noudattaminen sinänsä on hyve eikä näiden käskyjen tai sääntöjen oikeutusta kysytä. Lapsi pitää sääntöjä ehdottomina, aikuisten antamina ja ”pyhinä” eikä niitä voida muuttaa. Lain kirjain on ratkaiseva, ei niinkään sen henki tai sisältö. Arvot ja velvollisuudet määräytyvät itse laista tai käskystä sinänsä, riippumatta

tarkoituksista tai aikeista. Lapsi ei tutki tekojensa tarkoitusta tai motiiveja, vaan arvioi niitä niiden ulkoisten seurausten perusteella. (Piaget 1983/1932, 106,188.)

Piaget toteaa heteronomisen moraalien olevan ilmausta lapsen kognitiivisesta kehittymättömyydestä, joka ilmenee egosentrisyytenä eli minäkeskeisyytenä. Lapsi ei pysty ajattelemaan asioita toisten kannalta eikä asennoitumaan muiden ihmisten asemaan. Moraalinen realismi on myös seurausta aikuisten pakkotoimista ja vanhempien ohjauksella ja käskyillä onkin suuri merkitys lapsen varhaiselle moraalikehitykselle. (Piaget 1983/1932, 182-183.)

Toinen moraalikehityksen vaihe on *autonominen eli yhteistoiminnan moraalit*, joka alkaa kehittyä 8. ikävuoden jälkeen. Aikuisten ja lasten yksisuuntaisten suhteiden rinnalle nousee lasten toveriryhmissä kehittyvä vertaisten molemminpuolinen kunnioitus ja yhteistyö. Vastavuoroisuuden ja keskinäisen kunnioituksen tuloksena on oikeudenmukaisuustajun kehittyminen, jolloin pelkkä totteleminen väistyy ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksesta tulee keskeinen normi. Yhdenvertaisuuteen perustuvissa vuorovaikutussuhteissa säännöistä tulee järkiperäisiä sopimuksia, jotka palvelevat ryhmätoimintaa. Lapsi käsittää leikkien säännöt osanottajien yhteisen sopimuksen tulokseksi ja hän ymmärtää, että sääntöjä voidaan myös muuttaa yhteisellä sopimuksella. Moraalista toimintaa kannatetaan nyt sen itsensä takia eikä rangaistusten tai palkintojen vuoksi. Lapsi ei enää arvioi tekoja joko hyväksi tai pahoiksi niiden seurausten mukaan, vaan pystyy ottamaan huomioon teon taustalla olevat aikomukset ja motiivit. (Piaget & Inhelder 1977, 123; Piaget 1983/1932, 190-191, 305.)

Piaget näkee moraalien kehityksen kaksiulotteisena prosessina, jossa vaikuttaa toisaalta kognitiivinen kehitys ja toisaalta sosiaalisten tunteiden säätelemät motivaatio- ja tunneprosessit (yksipuolinen kunnioitus, molemminpuolinen kunnioitus). Moraalikehitys on lapsen ja hänen ympäristönsä välisen aktiivisen vuorovaikutuksen seurausta; lapsen kognitiivinen kapasiteetti kehittyy sosiaalisen kokemuksen laajetessa. Sosiaalisten kokemusten myötä kyky omaksua muiden näkökulmia ja rooleja kehittyy. Kognitiivisen kehityksen edetessä lapsi pystyy hahmottamaan yhä uusia kokemuksia ja liittämään ne aikaisempiin näkemyksiinsä. Tämän prosessin tuloksena muodostuu uusi ja aikaisempaa kehittyneempi moraaliorientaation taso. (Piaget 1983/1932, 383-392.)

4.3.2 Kohlbergin teoria moraalikehityksestä

Lawrence Kohlberg on eräs huomattavimmista Piaget'n työn jatkajista ja hän on tutkimuksissaan täydentänyt ja laajentanut Piaget'n teoriaa. Kohlbergin (1983, 71-75) moraalikehitysteoria on globaalinen, sillä hän katsoo moraalin kehitysvaiheiden olevan yleismaailmallisia. Tämän mukaan moraaliarviointien eri vaiheet seuraavat toisiaan samassa järjestyksessä kaikkialla ja kaikista kulttuureista on löydettävissä samantyyppiset moraaliarvot. Ne universaalit periaatteet, jotka vallitsevat kaikissa kulttuureissa, ovat ihmisarvon kunnioittaminen, tasavertaisuus ja oikeudenmukaisuus. Moraaliarviointien sisällölliset piirteet sen sijaan voivat vaihdella yksilöstä, ryhmästä ja kulttuurista toiseen.

Kohlberg katsoo moraalikehityksen olevan yleisen kognitiivisen ja sosioemotionaalisen kehityksen osa. Tietty kognitiivisen kehityksen taso on välttämätön, mutta ei riittävä edellytys tietyntasoisien moraalisen arviointikyvyn saavuttamiseksi. Keskeisinä kehityksen edistäjinä ovat sosiaaliset kokemukset eli roolinoton mahdollisuudet ja ryhmän tai instituution moraalinen ilmapiiri. Kohlberg pitääkin rooliottokykyä moraalikehityksen perustekijänä. Roolin ottaminen tarkoittaa erilaisten sosiaalisten perspektiivien huomioimista eli toisten asenteiden ”ottamista” ja tietoisuutta toisten ajatuksista ja tunteista. Moraalisiksi määritellyt mielipiteet ilmenevät vasta silloin, kun lapsi pystyy arvioimaan muiden ihmisten ajatuksien ja tekojen perusteita. Aluksi lapsen ajatukset ovat itsekeskeisiä ja monet pettymykset johtuvat siitä, ettei lapsi ymmärrä muiden tekojen syitä eikä kykene asettumaan toisten asemaan. Myöhemmin, noin 8-vuotiaana, lapsi alkaa ymmärtää toisten ajattelun erilaisuuksia ja tekojen syitä; hän pystyy reagoimaan muiden käyttäytymiseen samoin kuin omaansa ja ymmärtää omaa käyttäytymistään toisten roolista katsottuna. (Kohlberg 1976, 49-50.)

Kohlberg katsoo moraalikehityksen alkavan 6 – 7-vuotiaana. Korkein vaihe voidaan saavuttaa 15 – 16-vuotiaana, mutta yleensä kehitys jatkuu 3. vuosikymmenelle saakka, joillakin jopa pidempään. Kehityksen ajoittuminen on yhteydessä sosiaaliseen ympäristöön, älykkyyteen ja tiedon vastaanottamisen kykyyn. Kehitysjärjestys on hierarkkinen ja kaikilla sama, mutta variaatiota ilmenee siinä, missä iässä tietty kehitysvaihe saavutetaan. Kaikki ihmiset eivät kuitenkaan koskaan saavuta moraalisen kehityksen ylimpiä tasoja. Moraalikehityksen tasojen luokittelu perustuu siihen, kuinka kehittyvä yksilö muuttaa suhdettaan itseensä ja muihin. Tämä tarkoittaa suhtautumista arvoihin, auktoriteettiin, sääntöihin ja rangaistuksiin. Arvo sinänsä saattaa perusluonteeltaan olla

sama jokaiselle, mutta vaihtelee yksilöittäin siinä, mitä seikkoja yksilö arvossa korostaa. Eri kehitystasot sisältävät kvalitatiivisia eroja siinä, minkä yksilö asettaa arvon funktiksi. (Kohlberg 1976, 33-35.)

Kohlberg (1984) erottaa moraalikehityksessä kolme tasoa, joista jokainen jakautuu kahteen vaiheeseen. Tasot ja vaiheet muodostavat hierarkian, jossa aikaisemman tason ja vaiheen läpikäyminen on edellytys korkeamman tason saavuttamiseksi. Kehitys voi myös pysähtyä mille tasolle tahansa, joten aikuisillakin voi esiintyä erilaisia arviointitapoja. Moraalin kehitysvaiheet ovat Kohlbergin (1984, 172-177) mukaan seuraavat:

I Esimoraalinen taso

Lapsen käyttäytymisen kontrolli on ulkoista. Sääntöjen ja normien fyysistä valtaa kunnioitetaan ja käyttäytymisen motiivina on rangaistuksen välttäminen tai palkkioiden saaminen.

Vaihe 1. Rangaistuksen ja tottelemisen moraal

Toiminnan fyysiset seuraukset määräävät sen hyvyyden ja pahuuden. Rangaistuksen välttäminen ja auktoriteetin vallan kunnioittaminen on tärkeää. Totteleminen on itsestäänselvyys.

Vaihe 2. Itsekkään relativistinen moraal

Oikeaa toimintaa on se, mikä tyydyttää omia ja satunnaisesti muiden tarpeita. Oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus ovat kunnioitettavia ominaisuuksia, mutta vastavuoroisuutta toteutetaan vasta silloin, kun siitä on itselle jotain hyötyä.

II Sovinnaisen moraal

Yhteiskunnan säännöt ja odotukset tiedostetaan ja sisäistetään. Muiden ihmisten odotusten ja normien noudattaminen on sinänsä arvokasta riippumatta seurauksista. Lojallisuus ryhmää kohtaan on tärkeää ja ympäristön odotukset ja paineet sosiaaliseen järjestykseen koetaan voimakkaana.

Vaihe 3. Hyvien ihmissuhteiden moraal

Yksilö käyttäytyy hyvin saadakseen ja säilyttääkseen toisten hyväksynnän ja hyvät suhteet. Hän haluaa olla hyvä ihminen omissa ja muiden silmissä. Hän haluaa mukautua toisten ihmisten asettamiin vaatimuksiin ja miellyttää heitä ja toimii siksi odotettujen roolien mukaisesti.

Vaihe 4. Lain ja järjestyksen moraaali

Auktoriteetin kunnioittaminen, sosiaalisen järjestyksen ylläpitäminen ja velvollisuuksien täyttäminen on tärkeää. Säännöt ja lait määrittelevät sen, mikä on oikein ja yksilö toimii niiden mukaan.

III Periaatteellisen moraalin taso

Moraaliarvioinnissa teko on oikea tai väärä riippumatta siitä, kuka pitää sitä oikeana tai vääränä. Yksilö on itse valinnut periaatteensa, jotka hän hyväksyy ja joita hän käyttää arviointiensä kriteereinä.

Vaihe 5. Yhteiskuntasopimus-laillisuusmoraali

Yksilö on tietoinen erilaisista arvoista ja näkemyksistä ja niiden suhteellisuudesta ja siksi täytyy olla yhteisiä sopimuksia. Päämääränä on yhteisymmärrys eikä yksilö ole sidottu lakiin niin voimakkaasti kuin 4. vaiheessa. Hän tunnistaa konfliktit moraalisten ja laillisten näkökantojen välillä.

Vaihe 6. Yleispätevien eettisten periaatteiden moraaali

Oikea määritellään omantunnon päätöksellä henkilökohtaisesti omaksuttujen periaatteiden mukaan. Nämä periaatteet ovat abstrakteja ja eettisiä eivät konkreettisia moralisääntöjä, kuten kymmenen käskyä. Näitä ovat mm. oikeudenmukaisuuden, tasa-arvoisuuden ja yhtäläisten ihmisoikeuksien periaatteet.

Pulkkinen (1977, 83) tiivistää Kohlbergin moraalikehitysteorian vaiheet seuraavasti: Pienen lapsen silmäpalvomismoraalia seuraa laskelmoiva moraaali, joka perustuu hyödyn tavoitteluun. Tätä seuraa halu miellyttää muita ihmisiä ja pyrkimys toteuttaa auktoriteettien tahtoa. Normit ja säännöt hyväksytään itseisarvoina. Seuraavalla tasolla sitä vastoin ymmärretään sääntöjen sopimusluonteisuus ja se, että niitä voidaan tarvittaessa myös muuttaa. Kehittyneimmällä moraaliarvioinnin tasolla toimintaa ei ohjaa rankaisun pelko tai miellyttämisen halu eikä tehtyjen sopimusten itseisarvoinen kunnioitus, vaan sellaiset eettiset periaatteet kuten kaikkien ihmisten elämän ja persoonallisuuden arvostus.

4.4 Moraalikasvatus

Ihmisten sosiaalisen kanssakäymisen perustekijöihin kuuluvat käsitykset oikeasta ja väärästä. Tärkeänä tavoitteena sekä kodin että koulun kasvatuksessa on ihmisten kasvattaminen moraalisesti oikein ajatteleviksi ja toimiviksi yksilöiksi. Moraalikysymykset ovat alati läsnä kasvatuksessa; jokaiseen valintaan sisältyy moraalinen näkökulma. Välittömät kasvatusteot ovat yleensä tietyn moraalisen asenteen saattamia ja näin ne toteuttavat konkreettisesti moraalikasvatuksen tehtävää. Vanhemmat harvoin asettavat moraalikasvatukselleen tarkkoja tavoitteita tai sisältöjä; heidän toimintansa on lähinnä intuitiivista, enemmän tai vähemmän tiedostettuihin moraalikäsitelmiin ja arvorakenteisiin pohjautuvaa. (Värri 1997, 142; Wahlström 1991, 153-154.)

Moraalikasvatus on inhimillistä toimintaa, jonka tarkoituksena on saada kasvatettava erottamaan hyvä ja paha, oikea ja väärä (Hirsjärvi 1983, 118). Lapsen moraalikehitys on hyvin monitahoinen prosessi, johon vaikuttaa voimakkaasti se sosiaalinen ympäristö, jossa lapsi elää. Vanhemmat ovat lapsen tärkeimpiä moraalikasvattajia, sillä lapsi samaistaa ja sisäistää vanhempiansa mielipiteitä, asenteita ja arvoja. Moraalikehitys tapahtuu pitkälti kotiympäristön ehdoilla ja oikean ja väärän oppimiseen vaikuttaa eniten kodin ja muun lähiympäristön normisto. Sääntöjen asettaminen lapselle onkin eräs tärkeä moraalikasvatuksen keino. Sillä, millaisten sääntöjen noudattamista vanhemmat edellyttävät, on merkittävä vaikutus lapsen moraalikehitykseen. Kotona lapsi joko oppii tai on oppimatta ottamaan huomioon muiden ihmisten oikeudet ja ottamaan vastuuta yhteisten asioiden hoitamisesta. Koti on paikka, jossa lapsi opettelee vastuuntuntoa esimerkiksi huolehtimalla nuoremmista sisaruksistaan ja osallistumalla kodin yhteisiin töihin. (Kalliopuska 1990, 60; Takala 8/1976, 59.)

Lapsen moraalien kehittymiseen vaikuttaa suuresti myös se, millaisia menettelytapoja oikean ja väärän opettamisessa käytetään. Jos kasvatuksen pääpaino on huonon käyttäytymisen moittimisessa ja rangaistuksissa, lapsen oma moraalitaju ei pääse kehittymään. Rangaistuksen uhkaan perustuva moraalitaju jää ulkokohtaiseksi. Lapsen tavoitteena on vain välttää rangaistukset, eikä hänen oma arviointikykynsä kehity. Hänestä saattaa kasvaa ihminen, joka toimii oikein vain ulkoisten pakotteiden, rangaistusten ja kiinnijoutumisen pelon takia. (Hoffman & Saltzstein 1967, 45-57; Keltikangas-Järvinen 1985, 91.)

Sen sijaan oikeasta käyttäytymisestä saatu myönteinen palaute on tehokas moraalin opettaja. Hyvästä käytöksestä kiittäminen on erittäin tärkeää, sillä silloin lapsi kokee tulevansa myönteisellä tavalla huomatuksi. Lapselle on tärkeää olla hyväksytty ja huomattu, sillä se edistää hänen itseluottamuksensa ja omanarvontuntonsa kehittymistä. Positiivisessa tunneilmapiirissä lapsessa kasvaa halu toimia oikein yhä useammin. (Kinnunen 1992, 38.)

Myös keskusteleminen moraalikysymyksistä lapsen kanssa on hyvä keino edistää hänen moraalikehitystään. Moraalinormit eivät ole pelkästään tunteenomaisia hyvä – paha-arvioita, vaan myös tietoisia päätöksiä, joista keskustelemalla lapsen harkintakykyä voidaan harjoittaa. Keskustelu on tärkeää myös siksi, että lapsi ei sisäistä moraaliopetusta, ellei hän ymmärrä sen merkitystä. Jos normit jäävät vain ulkoisiksi pakotteiksi, ne eivät pysty kovin pitkälle ohjaamaan lapsen käyttäytymistä. Moraalikysymyksistä keskusteleminen ja perheenjäsenten välinen kanssakäyminen luo lapselle roolinomaksumisen ja toisten osaan asettumisen mahdollisuuksia, joilla on huomattava merkitys lapsen moraaliarviointien kehittämisessä. (Kalliopuska 1990, 60; Keltikangas-Järvinen 1985, 90.)

5 KASVATUKSELLINEN KONTROLLI

Kasvatuksellinen kontrolli on toimintaa, jonka tarkoituksena on tietoisesti vaikuttaa kasvatuksen kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen (Smith 1983, 27). Tavoitteena on ohjata käyttäytymistä tiettyyn suuntaan; rajoittaa joitakin toimintoja ja taipumuksia ja vastaavasti vahvistaa toisia. Kontrolliin kuuluvat kaikki ne yksilöiden väliset kommunikointimuodot, joita käytetään estämään, suuntaamaan ja muovaamaan toisen käyttäytymistä. Vaikkakin näitä toimintoja esiintyy kaikessa kahden tai useamman yksilön välisessä vuorovaikutuksessa, niiden merkitys korostuu vanhempien ja lapsen suhteessa, erityisesti silloin, kun on kyse esikouluikäisestä lapsesta. (Schaffer 1984, 71) Esikouluikässä vanhemmat kiinnittävät entistä enemmän huomiota lapsen sosiaalistamiseen ja ohjaamiseen pyrkien muokkaamaan hänestä kypsän ja vastuuntuntoisen yhteiskunnan jäsenen (Clarke-Stewart, Perlmutter & Friedman 1988, 258).

Baumrind (1973, 6) viittaa kasvatuksellisella kontrollilla niihin kasvatuksellisiin toimiin, joiden tarkoituksena on suunnata lapsen aktiiviteettia, itsenäisyyden ilmaisuja ja aggressiivisuutta sekä edistää asetettujen sääntöjen ja käyttäytymismallien sisäistämistä. Maccoby (1980, 380) puolestaan tarkastelee kontrolli-käsitteen eri merkityksiä varsin negatiiviseen sävyyn. Vanhempien harjoittamalla kontrollilla voidaan tarkoittaa joko rajoittavuutta eli lapsen toiminnalle määrätään tiukat rajat, tai vaativuutta, jolloin lapselle asetetaan hyvin korkeita vastuuvaatimuksia. Kontrolli voidaan käsittää myös mielivaltaiseksi vallankäytöksi ("Sinä teet sen, koska minä sanon niin!") tai liialliseksi sekaantumiseksi lapsen asioihin. Lisäksi kontrolli voi merkitä ankaruutta, jolloin lapsi pakotetaan noudattamaan sääntöjä.

Schaffer (1984, 76) toteaa, että vanhempien kontrollin perimmäisenä tarkoituksena ei niinkään ole se, että vanhemmat voivat säädellä ja hallita lapsen käyttäytymistä, vaan se, että lapsi itse vähitellen oppii tekemään niin. Kehityksen varhaisessa vaiheessa vanhempien harjoittama ulkoinen kontrolli on tietenkin välttämätöntä, sillä lapsi ei osaa luonnostaan hallita omaa käyttäytymistään. Kehityksen edetessä vanhempien johdonmukaisen ja demokraattisen ohjauksen ja valvonnan tukemana kontrolli kuitenkin vähitellen sisäistyy ja lapsi oppii itse säätelemään käyttäytymistään. Tällöin ulkoisen ohjauksen tarve vähenee ja lapsi siirtyy itsehallintaan.

Myös Pulkkinen (1984, 242; 1989, 86-88) puhuu itsehallinnasta, jolla hän tarkoittaa lapsen kykyä ottaa vastuuta omasta käyttäytymisestään, ts. kykyä arvioida ja tiedostaa oman toimintansa perusteita ja toimia sen mukaan harkitusti. Kehittynyt itsehallintakyky edellyttää lapselta: 1) kognitiivisesti kehittyneitä ja empaattisia sosiaalisia havaintoja, 2) sosiaalisesti myönteisiä toimintatapoja ja moraalista arviointikykyä sekä 3) itsetajuntaa eli omien tunteiden ja toimintatapojen tiedostamista. Itsehallinta kehittyy vaiheittain ja ensimmäisinä merkkeinä lapsen omasta kontrollista on totteleminen sekä sallitun ja kielletyn tietäminen. Lapsen itsekontrolli saattaa kuitenkin olla vajavainen johtuen mm. havaintokyvyn ja muistin rajoitusten takia. Vanhemmat voivat tukea kontrollin kehittymistä kiinnittämällä lapsen huomiota yhä uudelleen siihen, mikä on toivottavaa käyttäytymistä ja mitä lapselta odotetaan. Kehittyneempi itsehallinta ei ole pelkästään tottelevaisuutta eli ulkoisen kontrollin sisäistämistä, vaan siihen kuuluu myös harkintaa, itsetarkkailua ja tiedostamista. Lapsen itsehallinnan kehitys riippuu ensisijaisesti vanhempien ja lapsen vuorovaikutuksen laadusta ja vanhempien käyttämistä kasvatuseräilymenetelmistä. Kehittyäkseen sosiaalisesti kyvykkääksi ja itseensä luottavaksi lapsi tarvitsee vanhempiensa kärsivällistä ja ohjaavaa tukea sekä demokraattisella tavalla toteutettua valvontaa ja kontrollia.

5.1 Kodin kasvatusilmastot

”Enemmän kuin mielipiteet kasvattaa mieliala, enemmän kuin puheet kasvattaa kodin äänensävy.” (Rönkä 1985, 22)

Kasvatusilmasto on laaja perheen yleistä kasvatuskäytäntöä kuvaava käsite, jonka taustalla ovat vanhempien kasvatuseräilyasenteet, perheen päätöksentekoympäristö sekä vuorovaikutussuhteet. Kasvatusilmasto määräytyy niistä keinoista ja ohjaustavoista, joilla kasvatusta perheessä toteutetaan. Ne sävyttävät perheen ympäristöä ja muokkaavat lasten ja vanhempien välistä suhdetta. (Nummenmaa ym. 1989, 15; Pulkkinen 1977, 134.) Vanhempien käyttämät kasvatuseräilyllisen kontrollin muodot ja keinot, eli se miten ja kuinka paljon vanhemmat pyrkivät vaikuttamaan lapseen ja ohjaamaan tätä, vaikuttavat siis olennaisesti siihen, millaiseksi kodin kasvatusilmasto muodostuu.

Ruoppila (1980, 11) määrittelee perheen ilmaston siten, että siihen kuuluu perheen usein julkilausumattomia normeja, odotuksia ja tabuja, jotka säätelevät perheen sisällä aikuisten ja lasten kommunikaatioita, aloitteentekoa ja vuorovaikutusta. Perheen ilmastolla voidaan yleisesti tarkoittaa perheen yhteiselämän erityisiä piirteitä, jotka osoittavat perheen yhteiskunnallisesti määräytyneiden ajattelun ja toiminnan normien olemassaolon ja johon kuuluvat mm. vanhempien keskinäiset suhteet, vanhempien suhteet lapsiin ja sisarusten väliset suhteet.

Kasvatusilmastot voidaan jakaa autoritaarisiin, demokraattisiin ja välinpitämättömiin. *Autoritaariselle, vanhempijohtoiselle kasvatukselle* on tyypillistä vanhempien hallitsema vuorovaikutusjärjestelmä. Vanhemmat päättävät perhettä ja lasta koskevista asioista lapsen mielipidettä ja toivomuksia huomioon ottamatta. Kasvatus on vanhempien valtaa korostavaa ja lapselta vaaditaan ehdotonta tottelevaisuutta. Kasvatus perustuu moitteisiin, rangaistuksiin ja aineellisiin palkkioihin. Ruumiillisen rankaisun käyttö on hyväksyttävää eikä lapselle yleensä selitetä rankaisemisen syitä. Autoritaariset vanhemmat eivät kontrolloi lapsiaan johdonmukaisesti lapsen ohjaamisen tarpeellisuudesta käsin, vaan omista, erilaisista tilanteista nousevista tarpeistaan käsin ja he saattavat puuttua lapsen elämään liian kovalla kädellä. (Baumrind 1989, 351-353; Karila 1992, 16.) Vuorovaikutus autoritaarisessa perheessä on vähäistä eikä se perustu keskinäiseen luottamukseen, mihin osaltaan vaikuttaa vanhempien rankaisevuus ja asioista päättäminen lasta kuulematta (Huttunen, J. 1990, 74).

Autoritaarisessa kodissa vanhemmat saattavat käyttää valtaansa jopa mielivaltaisuuteen asti, kun taas *välinpitämättömät vanhemmat* usein jättävät suorittamatta välttämättömätkin kasvatustehtävät eivätkä puutu lastensa asioihin. Tällaiset vanhemmat eivät ole tiedostaneet tehtävänsä vanhempina eivätkä ole ottaneet aikuisen roolia ja vastuuta. Välinpitämättömässä kasvatuksessa lapselle annetaan rajoittamaton vapaus, joka tekee hänestä tyrannin ja vanhemmista orjia; lapsi juoksuuttaa vanhempiaan mielihalujensa mukaan. (Kinnunen 1992, 84-85; Pulkkinen 1977, 143.) Kasvatusoppaassaan Karila (1992, 16-17) käyttää tämän tyyppisestä kasvatuksesta ilmausta lapsijohtoinen. Oman mukavuutensa vuoksi vanhempi suostuu kaikkiin lapsen vaatimukseen eikä aseta tälle mitään sääntöjä tai rajoituksia. Tällöin lapsi jää satunnaisten tilannetekijöiden kasvatettavaksi, mikä aiheuttaa hänelle tunteen, ettei kukaan ole hänen asioistaan ja kehityksestään kiinnostunut. Baumrindin (1973, 14-15; 1989, 354-355) mukaan tällaiset vanhemmat ovat usein epävarmoja kyvyistään vaikuttaa lapseen. He eivät vaadi lapselta

mitään eivätkä rohkaise häntä itsenäisyyteen, vaan 'löllivät' lasta ja pitävät häntä ikäistään nuorempana. Tällaista kasvatusilmapiiriä Baumrind nimittää sallivaksi.

Sekä vanhempi- että lapsijohtoinen (autoritaarinen ja välinpitämätön) kasvatus voivat muodostaa *itsekkään kasvatusilmaston*. Sille on ominaista vanhempien välinpitämätön suhtautuminen lapsen tarpeisiin ja kasvatukseen, joka ilmenee sekä lapsen huolenpidon laiminlyömisinä että kovakouraisena kohteluna. Perheenjäsenten välinen vuorovaikutus on niukkaa, ja perhe toimii vain vanhempien tarpeiden tyydyttämistä varten. Perheen sisäinen kiinteys on vähäinen ja vanhempien välillä on jatkuvasti ristiriitoja. (Pulkkinen 1977, 138-139; 1979, 68.)

Vaihtoehtona itsekkäälle kasvatusilmastolle on *ohjaava kasvatusilmasto*, josta käytetään myös nimitystä demokraattinen kasvatusilmasto. Sille on kuvaavaa vanhempien ja lapsen välinen avoin, tasaveroinen ja runsas vuorovaikutus sekä molemminpuolinen huomioon ottaminen. Vanhemmat antavat lapselle vastuuta tämän voimien mukaan ja ottavat hänen mielipiteensä huomioon oikeudenmukaisesti. Ohjaavassa kasvatuksessa vanhemmat johtavat perhettä, mutta he jakavat valtaansa lapselle esimerkiksi yhdessä sovittujen sääntöjen ja sopimusten avulla. Vanhemmilla on kuitenkin lopullinen vastuu siitä, että sääntöjen noudattamista seurataan. Lapsen toimintoja ohjataan järjepäisellä, lapsen hyvinvointiin perustuvalla tavalla. Lapselle asetettuja rajoituksia perustellaan ja hänelle selvitetään niiden noudattamisen tarpeellisuus. Lapsi hyväksyy tarpeelliset rajoitukset ja pitää niitä turvallisina, jos ne ovat johdonmukaisia eivätkä liiaksi kavenna hänen toimintamahdollisuuksiaan. Erimielisyydet ja ristiriidat käsitellään ja selvitetään keskustelemalla. Yhdessä sovittujen sääntöjen ja keskustelun kautta lapsi oppii näkemään syyn ja seurauksen omassa käytöksessään ja itsekkyyden tilalle kehitty muiden huomioon otto. (Karila 1992, 17-18; Pulkkinen 1977, 144-145.) Baumrind (1973) käyttää ohjaavasta kasvatuksesta käsitettä auktoritatiivinen korostaen näin vanhempien ohjauksen paremmuutta verrattuna lapsijohtoiseen kasvatukseen.

5.2 Kontrollimenetelmät

”Oikea kurinpito on kuin aurinko: Se antaa aina lämpöä ja valoa, usein sadetta ja tuulta, mutta harvoin salamoita ja ukkosta.” (Comenius 1928, 331)

Kontrollimenetelmät ovat vanhempien valitsemaa lapsen käyttäytymisen ohjaus- ja säätelytapoja, joilla he puuttuvat lapsensa toimintaan ja tekemisiin. Yleisimpiä kontrollimenetelmiä ovat rankaiseminen, sanallinen ohjaus ja palkitseminen. (Pulkinen 1977, 155-166.) Näiden menetelmien avulla vanhemmat pyrkivät ohjaamaan lapsen käyttäytymistä haluttuun suuntaan ja toisaalta estämään häntä toimimasta epäsuotavalla tavalla.

5.2.1 Rankaiseminen

Rankaisemisella vanhemmat pyrkivät tietoisesti muuttamaan lapsen moraalisesti ei-hyväksytyt ajatukset, tunteet ja teot suotavaan muotoon kohdistamalla lapseen sellaisia kasvatuksellisia toimenpiteitä, jotka lapsi kokee epämiellyttävinä. Tavoitteena on vähentää ei-toivotun käyttäytymisen esiintymistä tulevaisuudessa. (Goldstein 1983, 190.) Rankaiseminen voi olla luonteeltaan joko fyysistä eli ruumiillista tai psyykkistä eli psykologista (Pulkinen 1977, 155-156).

Fyysiseen rankaisuun kuuluvat erilaiset kipua tuottavat kontrollikeinot, jotka voivat ulottua tukistamisesta ja näpätymisestä aina piiskaamiseen ja lyömiseen. Pulkinen (1977, 159-169) katsoo ruumiilliseen rankaisemiseen kuuluvan myös lapsen eristämisen. Sillä tarkoitetaan lapsen poistamista ongelmatilanteesta johonkin yksinäiseen paikkaan tietyksi määräajaksi. Lapsi lähetetään rauhoittumaan ja miettimään syntynyttä tilannetta ja omaa käyttäytymistään siinä. Eristäminen on sopiva rankaisukeino erityisesti silloin, kun lapsi on riehaantunut niin paljon, että ei kuuntele enää ohjeita eikä tottele käskyjä. Eristämisrangaistusta tulee käyttää harkiten, sillä julmasti ja vain aikuisten ehdoilla toteutettu eristäminen, kuten lapsen sulkeminen pimeään komeroon pitkäksi aikaa, aiheuttaa lapselle pelkoa ja ahdistusta.

Fyysisen rankaisun käyttöä lapsen kontrollointi- ja ohjauskeinona tulisi kuitenkin välttää, sillä siihen sisältyy aina riskitekijöitä, jotka saattavat vaarantaa lapsen psyykkisen kehityksen ja hyvinvoinnin (Parke 1977, 90-92; Pulkinen 1977, 156-159). Lisäksi *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta* (8.4.1983/361) kieltää lapsen ruumiillisen kurittamisen. Fyysinen rankaiseminen saattaa herättää lapsessa pelkoa, vihaa ja epäluottamusta vanhempia kohtaan, jolloin perheen vuorovaikutus- ja kiintymyssuhteet häiriintyvät. Fyysinen rankaisu on tehoton kontrollikeino, sillä sen vaikutukset ovat vain lyhytaikaisia. Tämä tehottomuus johtuu siitä, että pelkkä rangaistus ei pysty suuntaa-

maan käyttäytymistä toivotulla tavalla, koska rangaistuksen avulla lapselle ei voida opettaa mitään uutta. Ruumiillinen rangaistus ei myöskään edistä normien sisäistymistä, vaan tekee lapsesta ulkoisesta kontrollista riippuvaisen. Lisäksi fyysinen rankaiseminen saattaa helposti riistäytyä kasvattajan hallinnasta ja muuttua lapsen pahoinpitelyksi. (Pulkkinen 1977, 158-159; Uusitalo & Käyhkö 1985, 63-64.)

Fyysisen rankaisun käyttö on haitallista myös siksi, että se toimii negatiivisena käyttäytymismallina lapselle. Lapsella on voimakas taipumus samaistua vanhempiinsa ja jäljitellä heidän käyttäytymistään. Mallioppimisen myötä lapsi oppii vanhempiensa negatiivisen reaktion (esim. lyömisen) ja saattaa itse käyttäytyä vastaavalla tavalla ongelmatilanteissa. (Campbell 1993, 119-120; Kuusinen & Korkiakangas 1991, 42-43.) Tätä näkemystä tukee mm. Holdenin ja Zambaranon tutkimus, jossa selvitettiin, ovatko 5- ja 8-vuotiaat lapset (n = 40) omaksuneet vanhempiensa asenteet ja toimintatavat ruumiillisen rankaisun suhteen sen perusteella, millaisten kontrollimenetelmien kohteeksi lapset itse olivat joutuneet. Vanhempien käyttäytymismallien siirtymistä lapselle tutkittiin vertailemalla vanhempien kertomuksia ruumiillisen rankaisun käytöstä lasten vastauksiin hypoteettisissa ongelmatilanteissa. Tuloksista ilmeni, että jo 5-vuotiaan asennoituminen esimerkiksi selkäsaunaan oli samanlainen kuin hänen vanhempiensa. Lapset, joiden vanhemmat käyttivät ruumiillista rankaisemista runsaasti, suosivat vastaavaa toimintamallia ongelmatilanteiden selvittelyssä. Lapset, joiden vanhemmat eivät hyväksyneet eivätkä käyttäneet ruumiillista rankaisua, välttivät fyysisten keinojen käyttöä ongelmien ratkaisussa. (Holden & Zambarano 1992, 143-168.)

Psyykkistä rankaiseminen on silloin, kun lapselta kielletään etuoikeuksia tai hellyyden osoituksia, torutaan lasta tai herätetään hänen pelkoaan. Etuoikeuksien kieltäminen merkitsee jonkun miellyttävän asian menettämistä ei-toivotun käyttäytymisen seurauksena. Esimerkiksi ruokapöydässä kiukutteleva lapsi voi jäädä ilman mieluista jälkiruokaa. Hellyyden ja kiintymyksen kieltämisen tarkoituksena on osoittaa lapselle, että vanhemmat ovat pettyneitä ja tyytymättömiä hänen sopimattomaan käytökseensä eivätkä pidä hänestä yhtä paljon kuin muutoin. Tämän menetelmän yksipuolinen käyttäminen saattaa kuitenkin johtaa tuskaiseen pelkoon rakkauden menetyksestä. Lapsen käyttäytymistä hillitsevien pelkojen herättäminen voi tapahtua esimerkiksi uhkailemalla. Uhkailussa voidaan vedota esim. seuraavaan rangaistukseen tai vanhempien rakkauden menetykseen. Sellaisten uhkauksien käyttöä, joita ei voida panna täytäntöön, tulee va-

roa, sillä katteeton uhkailujen käyttö vie nopeasti niiden tehon. (Pulkkinen 1977, 160-161.)

Kärkkäinen katsoo, että rankaiseminen edellyttää tiettyjen periaatteiden noudattamista, jotta sitä voitaisiin käyttää lapsen parhaaksi. Ensinnäkin, rankaisun tulisi aina perustua lapsen käyttäytymistä sääteleviin sääntöihin ja rajoituksiin. Lapsen on tiedettävä ja tiedostettava tehneensä väärin ennen kuin häntä on oikeus rangaista. (Kärkkäinen 1985, 110.) Toiseksi on huomioitava rankaisun ajoitus. Rankaiseminen tulisi suorittaa välittömästi rikkomuksen jälkeen. Mitä nopeammin rangaistus seuraa kiellettyä tekoa, sitä suurempi on sen teho. Tämä perustuu assosiaation periaatteeseen, jonka mukaan ajallisesti lähekkäin olevat asiat yhdistyvät mielessämme toisiinsa. (Robinson 1983, 180; Toner 1986, 30.) Kolmas periaate on rankaisemisen johdonmukaisuus. Johdonmukaisuudella tarkoitetaan sitä, että jos vanhempi rankaisee lasta jostain rikkeestä, hän tekee sen myös seuraavalla kerralla, kun sääntöä rikotaan uudelleen. Vanhemman tulisi omalla toiminnallaan selkeästi osoittaa lapselle, että tietynlainen käyttäytyminen on kiellettyä ja siitä seuraa rangaistus. Kun lapsi näin oppii toimintansa seuraukset, hänen on helpompi muuttaa käyttäytymistään suotavampaan suuntaan. (Greenspan 1983, 9-11; Spock 1990, 148.)

5.2.2 Sanallinen ohjaus

Neuvomalla, selittämällä ja puhumalla vanhemmat pyrkivät sanallisesti ohjaamaan lapsensa käyttäytymistä ja lisäämään hänen ymmärrystään asioiden eri puolista sekä antamaan tietoa vaihtoehtoisista käyttäytymismuodoista. Rikkomuksesta keskustellaan lapsen kanssa ja hänelle kerrotaan, miksi jokin teko on väärä ja miksi siitä seuraa rangaistus. Tällä tavoin vanhemmat edistävät lapsen ajattelua ja auttavat häntä ymmärtämään hänelle asetettuja sääntöjä sekä valitsemaan toimintaansa ohjaavia periaatteita. Yhteiset keskustelut, eri näkökulmien selvittely ja lapsen omaan harkintaan vetoaminen ohjaavat häntä tilanteen uudelleenarviointiin ja itsekritiikkiin, mikä puolestaan edistää itsehallinnan kehittymistä. (Brody & Schaffer, 1982, 37; Pulkkinen 1977, 166-167.)

Keskustelulla ja selittämällä on myönteinen vaikutus myös vanhempien ja lapsen väliseen suhteeseen. Kun vanhemmat eivät käytä pakkotoimia lapsen rikkomuksen seuraamuksena, vaan vaativat häntä ottamaan tietyn kannan asiaan, he osoittavat

luottamusta lapsen kykyyn ottaa vastuuta teoistaan. Oman vastuun kohtaaminen toiminnan seurauksista kehittää lapsen moraalista ja vastuuntuntoa. (Pulkkinen 1984, 298-299.) Kärkkäinen (1990, 156) toteaa, että mitä varttuneemmasta lapsesta on kysymys, sitä keskeisempi kasvatuskeino sanallisen ohjaamisen tulisi olla, sillä se kehittää parhaiten lapsen omaehtoista moraalista ymmärrystä.

Pulkkinen (1977, 168-170) esittää sanallisen ohjauksen muodoiksi mm. ohjaavan puheen ja ennakkovalmistelun. Ohjaavan puheen avulla lasta voidaan asiallisesti ohjailta haluttuun suuntaan. Puheella voidaan esimerkiksi rauhoittaa tai innostaa lasta; hänet saadaan kiinnostumaan ja hänen huomionsa voidaan tarvittaessa siirtää muualle puheen avulla. Ohjaavaan puheeseen liittyy myös perustelujen kertominen lapselle, jotta hän ymmärtää, miksi on hyvä toimia siten kuin vanhempi opastaa. Lapsi hyväksyy perustellun ohjauksen ja perustellut rajoitukset helpommin kuin pelkät käskyt ja kiellot. Karila (1976, 330) toteaa, että pelkkä kielto ei myöskään anna lapselle selkeää tietoa siitä, miten hänen tulisi toimia. Tämän vuoksi vanhempien tulisi perustellen selittää lapselle, miksi ei saa tehdä kielletyllä tavalla ja miten voi menetellä toivotulla tavalla.

Ennakkovalmistelun avulla vanhemmat voivat ennaltaehkäistä ongelmatilanteiden syntymistä, erityisesti silloin, kun on kysymys uudesta, lapselle vieraasta tilanteesta. Ennakkovalmistelu auttaa lasta sopeutumaan uusiin tilanteisiin ja niiden mukanaan tuomiin muutoksiin helpommin. Kun lapselle etukäteen selitetään, mitä tulee tapahtumaan ja miten hänen odotetaan käyttäytyvän, se auttaa häntä asennoitumaan tilanteeseen ja mukautumaan sen vaatimukseen. Esimerkiksi vieraisille mentäessä lapsi voi etukäteen miettiä tilannetta, kun hänelle kerrotaan mitä on odotettavissa. (Pulkkinen 1977, 169-170.)

5.2.3 Palkitseminen

Palkitsemisen eli positiivisen vahvistamisen tarkoituksena on kannustaa lasta toimimaan vanhempien odotusten mukaisesti ja lisätä toivotun käyttäytymisen esiintymistä. Palkitseminen perustuu ajatukseen, että kaikki minkä henkilö kokee palkkiona, vahvistaa palkitsemiseen johtanutta käyttäytymistä. Ihminen siis toistaa mielellään sellaisia käyttäytymismuotoja, jotka johtavat palkkioon. (Gordon 1981, 162; Peine & Howarth 1975, 23.)

Positiivisessa vahvistamisessa käytetyt palkkiot voivat olla aineellisia tai sosiaalisia. Aineellisia palkitsemiskeinoja ovat erilaiset etuoikeudet, vapautukset jostain velvollisuudesta sekä erityyppiset konkreetit asiat kuten lelut ja ruoka, josta lapsi pitää. (Keltikangas-Järvinen 1985, 132.) Aineellisten palkkioiden käyttöä on kritisoitu moraalisesti epäilyttävänä, lahjontaan rinnastettavana toimintana. Palkitseminen ja lahjonta ovat kuitenkin kaksi täysin eri asiaa. Ero on siinä, että lahjus annetaan ennen toivottua käyttäytymistä, kun taas palkkio annetaan vasta kyseisen toiminnan jo tapahduttua. (Drabman & Hammer 1977, 135.)

Keltikangas-Järvinen korostaa kuitenkin, että palkitsemisen painopisteen tulisi olla sosiaalisten palkkioiden käyttämisessä. Sosiaalisia vahvistajia ovat lapsen kehuminen ja kiittäminen sekä huomion, kiintymyksen ja arvostuksen osoittaminen hänelle. Näillä on suuri merkitys lapsen psyykkiselle kehitykselle ja erityisesti itsetunnon vahvistumiselle. Tämän vuoksi aineelliseenkin palkitsemiseen tulisi aina liittää myös sosiaalisia palkkioita. Kaikkeen palkitsemiseen voidaan lisäksi liittää erilaisia tunneilmaisuja osoittamaan vanhemman huomiota ja hyväksyntää. Tällaisia ovat mm. halaaminen, taputtaminen ja syliin ottaminen. (Keltikangas-Järvinen 1985, 133-134.)

Keltikangas-Järvinen katsoo palkitsemisen soveltuvan erityisesti kolmentyyppisiin tilanteisiin. Ensiksikin sitä voidaan käyttää silloin, kun lapselle halutaan opettaa kokonaan uusi käyttäytymismalli; jotain sellaista, mitä hän ei ennestään osaa tai hallitse. Se voi olla esimerkiksi uudenlainen tapa osoittaa tunteita tai jokin konkreettinen taito, kuten pukeutuminen. Palkitsemista voidaan myös silloin, kun halutaan lisätä tai vahvistaa sellaista käyttäytymistä, jonka lapsi jo hallitsee, mutta ei tarpeen tullen kuitenkaan sovelia sitä. Lisäksi palkkioita voidaan käyttää silloin, kun ei-toivotusta käyttäytymisestä pyritään pääsemään eroon siten, että palkitaan sellaista positiivista, toivottua käyttäytymistä, joka on kyseisen, ei-toivotun käyttäytymismallin kanssa kilpaileva. Koska lapsi ei voi toimia yhtä aikaa sekä ystävällisesti että aggressiivisesti, ne ovat kilpailevia käyttäytymismuotoja, jolloin toisen palkitseminen ja vahvistuminen tukahduttaa toisen. (Keltikangas-Järvinen 1985, 131-132.)

Jotta käyttäytymisen vahvistamisella olisi kasvattajan toivomia vaikutuksia, tulisi palkitsemisessäkin noudattaa tiettyjä periaatteita. Tärkeää on se, että tunnustus teosta annetaan välittömästi, sillä näin lapsi ymmärtää asiayhteyden. Lasta ei tulisi palkita kovin usein eikä säännöllisesti muulloin kuin aivan asian opetteluvaiheessa, sillä muutoin palkkiot kärsivät inflaation. Satunnaisin väliajoin annettu tunnustus ja kiitos luovat lap-

selle tunteen, että hänen toiminnastaan ollaan kiinnostuneita ja ne saavat aikaan palkkion odotuksen. (Pulkkinen 1977, 161.) Myös Fabes ym. varoittavat palkkioiden liiallisesta käytöstä. Koska palkitseminen on käyttäytymisen ulkoista vahvistamista, se saattaa johtaa lapsen sisäisestä halusta määräytyvän käyttäytymisen säätelyn vähenemiseen. Tällöin on vaarana, että käyttäytyminen kuihtuu vain ulkoisen tarkoituksen ohjaamaksi, jolloin lapsi tekee oikein vain saadakseen palkkioita. (Fabes, Fultz, Eisenberg, May-Plumbe & Schott 1989, 509-515.) Myös palkkioiden oikeaan käyttöön olisi kiinnitettävä huomiota. Koska palkitseminen vahvistaa lapsen käyttäytymistä, vanhempien tulisi olla mahdollisimman johdonmukaisia palkkioita jakaessaan ja varottava vahvistamasta lapsen ei-toivottua käyttäytymistä. (Greenspan 1983, 9-10.)

Kontrollimenetelmät eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan kasvattaja voi käyttää useita eri menetelmiä samanaikaisesti. Vanhemmat saattavat käyttää samassa kontrollitilanteessa sekä sanallisen selittämisen että fyysisen rankaisun keinoja. Toisaalta vanhemmat voivat myös lasta rangaistessaan luvata hänelle palkkion, jos lapsi käyttäytyy aikuisen toivomalla tavalla. Tällöin vanhemmat yhtä aikaa sekä rankaisevat että palkitsevat lasta. Kontrollimenetelmät ovat lisäksi tilannesidonnaisia; vanhemmat voivat eri tilanteissa ja ympäristöissä menetellä eri tavalla. Vanhempi voi esimerkiksi vain nuhdella kiukuttelevaa lasta yleisessä juhlatilaisuudessa, kun taas kotona saatetaan käyttää ankarampia keinoja. (Koski-Hyvärinen & Puttonen 1987, 92; Radke-Yarrow, Zahn-Waxler & Chapman 1983, 508-510.)

5.2.4 Tutkimuksia vanhempien kontrollimenetelmistä

Aikaisemmin esitellyssä Luolajan (1978b) perheen sääntöjä käsittelevässä tutkimuksessa selvitettiin myös sääntöjen noudattamisen kontrollimenettelyjä eli sitä, miten vanhemmat toimivat sääntöjen rikkomistilanteissa. Vanhempien käyttämiä kontrollikeinoja tarkasteltiin kunkin sääntöalueen osalta erikseen. Siinä tapauksessa, ettei perheessä ollut sääntöjä tietyltä osa-alueelta, käytettiin apuna kuvitteellisia konfliktitilanteita. Tuloksista ilmeni, että kontrollimenetelmät vaihtelivat sääntöalueittain varsin paljon. Se, millaista sääntöä 6-vuotias lapsi oli rikkonut, vaikutti siis menetelmän valintaan. Torumista

ja rankaisemista (joko fyysistä tai psyykkistä) käytettiin yleisemmin silloin, kun oli rikkoutunut yhteiselämän sääntöjä tai vertaisryhmässä käyttäytymisen sääntöjä. Puhumista ja selittämistä vanhemmat käyttivät turvallisuutta ja ulkonaliikkumista koskevissa säännöissä sekä käyttäytymissäännöissä vanhempia ja muita aikuisia kohtaan. Myös terveyden suojelemista, puhtautta ja siisteyttä koskevissa sääntörikkomuksissa selittäminen ja neuvominen oli yleisintä. Silloin, kun kysymyksessä oli lapsen velvollisuuksien noudattamatta jättäminen, vanhempien suhtautuminen oli lähinnä välinpitämätöntä. (Luolaja 1978b, 22-24, 53.)

Kun vanhempien (n = 212) menettelytapoja tarkasteltiin yli sääntöalueiden, saatiin selville heidän yleinen kontrollityylinsä. Suosituin kontrollityyli oli rankaisevan selittävä; sitä esiintyi lähes joka toisessa perheessä. Viidesosa vanhemmista käytti yksinomaan sanallisen ohjauksen keinoja eli puhumista ja selittämistä. Pelkästään torumiseen tai rankaisemiseen turvauduttiin joka kymmenennessä perheessä. Puhtaasti välinpitämätöntä asennoitumista sääntörikkomuksiin ei juurikaan esiintynyt. (Luolaja 1978b, 25, 53.)

Koski-Hyvärisen ja Puttosen (1987, 91-94) isän asemaa ja roolia perheessä käsittelevässä tutkimuksessa selvitettiin isien käyttämiä rankaisu- ja palkitsemismenetelmiä. Teemahaastatteluun osallistuneet isät (n = 83) olivat iältään 27 – 37-vuotiaita ja heillä oli alle kouluikäinen lapsi. Isät kertoivat, että tyypillisin rankaisukeino oli lapsen ojentaminen sanallisesti (55 %). Verbaaliseen rankaisuun kuuluivat mm. kieltäminen, komentaminen ja toruminen. Lähes yhtä yleistä oli lievä fyysinen rankaiseminen (53 %), johon sisältyivät tukistaminen ja näpättyminen. Isistä 43 % kertoi käyttävänsä tilanteesta poistamista tai toiminnan estämistä rankaisukeinona. Niin ikään 43 % haastateluista pyrki selvittämään tilanteet puhumalla ja selittämällä. Rankaisukeinoista ankarinta eli fyysistä kipua tuottavaa piiskaamista tai läimäyttämistä käytti 10 % isistä. Yleisin syy rankaisemiseen oli lapsen tahallinen tottelemattomuus ja uhma. Tällöin oli yleensä kyse asioista, jotka lapsi kyllä tiesi kielletyiksi tai vahingollisiksi, mutta ei välittänyt kiellostä. Rangaistusta vaativia ongelmatilanteita syntyi myös jokapäiväiseen hoitoon ja siisteyteen liittyvistä asioista, kuten ruokailusta, nukkumaanmenosta ja pukeutumisesta.

Isät kertoivat olevansa varsin valmiita myös antamaan positiivista palautetta lapselleen ja kannustamaan häntä. Vastauksissaan haastateltavat korostivat palkitsemisen merkitystä lapsen itsetunnon kehittymiselle ja tasapainoiselle kasvulle. Lasta palkitessaan isät luottivat enemmän sanalliseen tunteenilmaisuun ja fyysisiin hellyydenoso-

tuksiin kuin aineellisiin palkkioihin. Käytetyin palkitsemiskeino oli sanallinen kiittäminen ja positiivisten tunteiden osoittaminen (65 %). Lasta kannustettiin yleisesti myös fyysisellä läheisyydellä ja hellyydenilmauksilla (43 %). Lisäksi lapsen kanssa leikkimistä ja yleensä yhdessäoloa käytettiin palkitsemistarkoituksessa (16 %). Kolmasosa isistä käytti joko ainoana tai yhtenä kannustuskeinona makeisia, leluja, rahaa tai muita aineellisia palkkioita. (Koski-Hyvärinen & Puttonen 1987, 95-96.)

Myös E. Huttusen (1988, 78-80) kyselytutkimuksessa tarkasteltiin alle kouluikäisten lasten vanhempien (n = 617) käyttämiä rankaisu- ja palkitsemiskeinoja. Ylivoimaisesti yleisin rankaisutapa oli verbaalinen asioiden selvittely eli toruminen ja nuhtelu (95 %). Noin kolmannes vanhemmista kertoi käyttävänsä lievää fyysistä rankaisua (läpsäytys, tukistus) ja viidennes mieluisan asian kieltämistä. Vanhemmista 10 % käytti eristämistä ja arestia lapsen kontrollikeinona, kun taas vitsaa ja selkäsaunaa kertoi käyttäneensä vain 1 %. Suosituimmaksi palkitsemismenetelmäksi osoittautui verbaalisosiaalinen palkitseminen (87 %). Seuraavaksi yleisintä oli materiaalinen palkitseminen, jota käytti noin kolmannes vanhemmista. Joka viidennessä perheessä palkitseminen oli emotionaalis-fyysistä ja harvinaisinta oli palkitseminen lapselle annetulla yhteisellä ajalla ja toiminnalla.

Kuten Luolajan (1978b) tutkimuksesta kävi ilmi, lapsen teoilla on merkittävä vaikutus kontrollimenetelmien valintaan. Myös muissa kasvatuksellista kontrollia käsittelevissä tutkimuksissa (mm. Grusec & Kuczynski 1980; Mills & Rubin 1990, Smetana 1984) on havaittu, että vanhemmat reagoivat lapsen tottelemattomuuteen eri tavalla riippuen siitä, millaisen säännön rikkomisesta on kysymys. Esimerkiksi Grusecin ja Kuczynskin (1980, 1-9) tutkimuksessa selvitettiin hypoteettisten tilanteiden avulla, miten 4 – 8-vuotiaiden lasten äidit (n = 40) reagoisivat erityyppisiin rikkomuksiin. Äitien valitsemat kontrollimenetelmät vaihtelivat selvästi sen mukaan millaiseen sääntörikköeseen lapsi oli syyllistynyt. Jos kyseessä oli henkisen kärsimyksen tuottaminen toiselle ihmiselle (esim. vanhuksen pilkkaaminen), äidit käyttivät sanallisen ohjauksen keinoja eli puhumista ja selittämistä. Jos kyseessä oli puolestaan materiaalisen vahingon tuottaminen (esim. tavaroiden rikkominen) tai kieltojen ja varoitusten noudattamatta jättäminen, äidit turvautuivat fyysisiin ja psyykkisiin rankaisumenetelmiin.

Dixin, Rublen ja Zambaranon (1989, 1373-1391) tutkimuksen mukaan kontrollikeinojen valintaan vaikuttavat myös vanhempien käsitykset lapsen senhetkisistä kyvyistä ja taidoista sekä siitä, onko lapsi vastuussa teostaan. Kyselytutkimuksessa 4 –

12-vuotiaiden lasten äidit (n = 400) lukivat kuvauksia lasten tottelemattomasta käytöksestä ja arvioivat lasten taitoja ja vastuullisuutta kyseisten tekojen suhteen. Tämän jälkeen heidän tehtävänä oli arvioida, millaisia kontrollimenetelmiä he käyttäisivät kussakin tilanteessa. Jos lapsi oli äidin mielestä ymmärtänyt tehneensä väärin eli hän oli rikkonut sääntöä tahallaan ja oli näin ollen vastuullinen teostaan, lapselle oltiin vihaisempia ja rankaisevampia ja kontrollimenetelmät olivat vanhempien valtaa korostavia. Jos taas äidit katsoivat, että lapsi ei ollut ikänsä ja kehitystasonsa puolesta vielä tarpeeksi kypsä ymmärtämään tekonsa vääryyttä, häntä ei voitu pitää vastuussa toiminnastaan ja tällöin sanallisen ohjauksen keinot olivat äitien mielestä sopivampia tapoja puuttua negatiiviseen käytökseen.

6 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAT

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata perheen sääntöjä, niiden määrää ja laatua sekä sääntöjen noudattamisen kontrollointiin käytettyjä menetelmiä. Tavoitteena on selvittää, millaisia sääntöjä vanhemmat ovat asettaneet 8 – 10-vuotiaalle lapselleen ja millaisia näkemyksiä heillä on perheen säännöistä, niiden tarpeellisuudesta ja syntyisestä sekä niiden opettamisesta ja perustelemisesta. Tutkimuksessa tarkastellaan myös, miten vanhemmat valvovat sääntöjen noudattamista, ts. miten he toimivat ja millaisia kontrollimenetelmiä he käyttävät, kun lapsi on rikkonut hänelle asetettuja sääntöjä. Toisaalta selvitetään myös sitä, miten vanhemmat reagoivat tottelevaiseen ja sääntöjen mukaiseen käytökseen eli palkitaanko lasta jotenkin. Lisäksi tarkastellaan vanhempien käsityksiä erilaisten kontrollimenetelmien suositeltavuudesta ja kartettavuudesta.

Tutkimusongelmat ovat siis seuraavat:

- 1 Millaisia sääntöjä lapsiperheissä on ja mitä vanhemmat ajattelevat perheen säännöistä?
 - 1.1 Millaisia ovat 8 – 10-vuotiasta lasta koskevat säännöt?
 - 1.2 Millaisia näkemyksiä vanhemmilla on säännöistä ja niiden asemasta kasvatuksessa?
 - 1.2.1 Sääntöjen tarpeellisuus ja merkitys
 - 1.2.2 Sääntöjen syntyminen
 - 1.2.3 Sääntöjen opettaminen ja perustelevminen
- 2 Miten sääntöjen noudattamista kontrolloidaan?
 - 2.1 Millaisia kontrollimenetelmiä vanhemmat käyttävät, kun lapsi on toiminut sääntöjen vastaisesti?
 - 2.2 Miten vanhemmat reagoivat sääntöjä noudattavaan ja tottelevaiseen käytökseen?
 - 2.3 Millaisia kasvatuksellisia kontrollimenetelmiä vanhemmat pitävät suositeltavina ja millaisia kartettavina?

Mäkelän (1990, 47-48) mielestä on syytä pohtia aineiston merkittävyyttä eli sitä, miksi aineisto on analysoinnin arvoinen. Tämä tarkoittaa, että tutkija on tietoinen aineiston kulttuurisesta paikasta ja niistä tuotantoehdoista, joiden puitteissa se tuotetaan. Viime aikoina on runsaasti keskusteltu lasten ja nuorten pahoinvoinnista, lisääntyneestä normittomuudesta ja häiriökäyttäytymisestä sekä niiden aiheuttamista kustannuksista yhteiskunnalle. Keskusteluissa ja lehtikirjoituksissa on peräänkuulutettu vanhempien vastuuta sekä korostettu kotikasvatuksen ja siihen liittyvien sääntöjen ja rajojen merkitystä ratkaisuna tähän ongelmaan. Säännöt ja kasvatuksellinen kontrolli ovat siis tärkeitä ja ajankohtaisia tekijöitä, joilla on selkeä vaikutus nyky-yhteiskuntamme hyvinvointiin. Tämän tutkimuksen tavoitteena onkin omalta osaltaan raottaa sitä perhe-elämän osaluuetta, joka liittyy lapsen kasvattamiseen ja ohjaamiseen erilaisten sääntöjen ja kontrollimenetelmien avulla.

Koska aikaisemmat sääntöihin liittyvät tutkimukset (Hirsjärvi 1981; Luolaja 1978b; Nummenmaa ym. 1989) ovat jo melko vanhoja, tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää nykypäivän tilannetta lapselle asetettujen sääntöjen suhteen. Vertaamalla tutkimuksen tuloksia aikaisempiin sääntötutkimuksiin voidaan tarkastella, onko sääntöjen määrässä ja sisällössä tapahtunut vuosien aikana muutosta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole kattavan selvityksen tekeminen perheiden säännöistä, vaan tavoitteena on paneutua hieman syvällisemmin vanhempien näkemyksiin normikasvatuksesta ja siihen liittyvästä kontrollitoiminnasta. Tämä luonnollisesti asettaa rajoituksia tutkittavien määrälle.

Koska aikaisemmissa perheen sääntöjä ja kontrollimenetelmiä selvittelevissä tutkimuksissa (esim. Luolaja 1978b; Huttunen, E. 1988) ovat kohdejoukkoina olleet lähinnä alle kouluikäisten lasten vanhemmat, haluan kohdentaa tutkimukseni hieman vanhempien lasten vanhempiin, jolloin voin vertailemalla tutkimukseni tuloksia aikaisempiin tutkimuksiin tarkastella sääntöjen ja kontrollikeinojen laadullista ja määrällistä muuttumista/muuttumattomuutta lapsen iän lisääntymisen ja koulussa olon myötä. On myös oletettavaa, että 8 – 10-vuotiaat lapset ovat jo sen ikäisiä, että ainakin useimmat vanhemmat odottavat ja vaativat heiltä tiettyjen sääntöjen, rajoitusten ja velvollisuuksien noudattamista, jolloin voidaan olettaa, että perheistä löytyy lapsen elämää ohjaavia sääntöjä ja näin niiden nimeäminen on ehkä helpompaa kuin nuorempien lasten kohdalla.

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

7.1 Tutkimusmenetelmän valinta ja haastattelukysymysten laatiminen

Empiirisen aineiston hankintatavaksi valittiin teemahaastattelu. Tämä menetelmä tuntui luontevalta, sillä haluttiin saada laajempaa ja tarkempaa tietoa perheen säännöistä ja kontrollimenetelmistä. Lomakekysely olisi jättänyt aineiston pinnalliseksi ja paljon arvokasta tietoa olisi voinut jäädä saamatta. Tosin haastattelun valinta tutkimusmenetelmäksi rajoitti tutkittavien määrää, mutta aiheen perusteellisempi ja monipuolisempi tarkastelu katsottiin tärkeämmäksi kuin määrällisesti runsaan aineiston hankkiminen. Vielä syvällisempää ja yksityiskohtaisempaa tietoa olisi tietenkin voinut saada avoimella haastattelulla, mutta teemahaastattelu tuntui turvallisemmalta vähäisen haastattelukokemuksen vuoksi. Haastattelun tueksi valittiin tietyt teema-alueet, ettei asia lähtisi liikaa rönsyilemään ja toisaalta pystyttiin varmistautumaan siitä, että kaikki haluttu tieto tuli kerätyksi ja jokainen osa-alue läpikäytyksi.

Perusteena teemahaastattelun valinnalle oli myös se, että tutkimuksen kohteena olivat asiat, joista vanhemmat eivät ole tottuneet keskustelemaan päivittäin (Hirsjärvi & Hurme 1982, 35); esimerkiksi kontrollimenetelmien suositeltavuus ja kartettavuus tai sääntöjen merkitys tuskin kuuluvat perheen jokapäiväisiin puheenaiheisiin. Käsiteltävät asiat eivät välttämättä olleet myöskään kovin tiedostettuja, sillä esimerkiksi monet säännöt saattavat olla niin itsestään selviä arkielämän toiminnoissa, että vanhemmilla on vaikeuksia hahmottaa niitä. Tämä tulikin esille muutamassa haastattelussa, sillä haastateltava saattoi todeta seuraavaan tyyliin: ”Ei niitä oo sillee tullu mietittyä ja ajateltua; hirveen vaikee tällee yhtäkkiä sanoa ja eritellä mitään, ku ne on niin kiinni siinä elämäs.” Tällöin teemahaastattelu antoi mahdollisuuden pysähtyä jonkin aiheen kohdalle, jolloin vanhemmat saattoivat rauhassa miettiä ja jäsentää asioita, mikä puolestaan mahdollisti syvällisemmän tiedon saannin.

Haastattelutilanteessa oli myös mahdollista motivoida tutkittavia kysymyksiin vastaamisessa muuttamalla teemojen ja kysymysten järjestystä tarkoituksenmukaisella tavalla (Hirsjärvi & Hurme 1982, 86). Lisäksi haastattelun aikana saattoi havainnoida vanhempien käyttäytymistä ja reaktioita, mikä kertoi paljon heidän suhtautumisestaan

kulloinkin käsiteltävään asiaan ja myös asennoitumisesta koko haastatteluun. Haastattelujen aikana tehtiinkin muutamia, lyhyitä muistiinpanoja mm. siitä, millaisia tunnereaktioita eri kysymykset näyttivät vanhemmissa herättävän. Muistiinpanoilla oli merkitystä aineiston keruun täydentäjänä sekä analysoinnin apuvälineenä.

Tutkimuksen haastattelut toteutettiin ehkä strukturoidumpina kuin teemahaastattelut yleensä (ks. liite 1). Haastattelukysymykset kultakin teema-alueelta oli muotoiltu valmiiksi ennen haastatteluja ja myös tarkentavia lisäkysymyksiä oli mietitty etukäteen. Tähän päädyttiin, koska haluttiin varmistautua siitä, että kaikki teemat tulivat mahdollisimman kattavasti ja monipuolisesti käsitellyiksi. Lisäksi tämä helpotti tulosten käsitteilyä analysointivaiheessa. Kysymysten esittämisjärjestys saattoi tosin vaihdella huomattavastikin riippuen vanhempien vastauksista. Eräs haastattelumenetelmän eduista onkin, että siinä voidaan säädellä aiheiden järjestystä tilanteen edellyttämällä tavalla vastaajia myötäillen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 201). Lisäkysymysten ja täsmennysten tarpeellisuus vaihteli myös haastattelusta toiseen. Toiset vanhemmat vastasivat kysymyksiin hyvinkin laajasti ja vapaasti, jolloin lisäkysymyksiä ei tarvittu. Toiset vanhemmista puolestaan vastasivat melko suppeasti, jolloin vastauksia pyrittiin tarkentamaan ja monipuolistamaan lisäkysymysten avulla. Johdattelevien kysymysten esittämistä pyrittiin kuitenkin välttämään.

Haastatteluteemat muotoiltiin tutkimustehtävän perusteella koskemaan perheessä vallitsevia sääntöjä sekä näihin sääntöihin liittyvää kontrollitoimintaa. Näitä tarkasteltiin vanhempien näkökulmasta ja tutkimus kohdistettiin sellaisille vanhemmille, joilla on 8 – 10-vuotias lapsi. Vanhempia pyydettiin aluksi vapaasti kuvaamaan, millaisia sääntöjä he olivat asettaneet tämän ikäiselle lapselleen. Selvennykseksi viitattiin käyttäytymistä sääteleviin tapoihin/ohjeisiin tai periaatteisiin, joista on muodostettu sääntöjä ja joiden noudattamisesta pidetään kiinni. Vanhempia kehoitettiin myös miettimään perheen arkipäivää ja siihen liittyviä tapahtumia ja toimintoja sekä ongelmatilanteita ja tätä kautta hahmottamaan asioita, joihin liittyy lasta koskevia sääntöjä. Toisaalta, kaikkien sääntöjen muistaminen oli tuskin mahdollista ilman pitkällistä pohdintaa ja tätä varten säännöt oli ryhmitelty eri osa-alueisiin, jotka käytiin vielä läpi yksitellen vapaan kerronnan jälkeen. Tarkoituksena oli, että sääntöalueiden läpikäyminen helpottaisi vanhempia hahmottamaan sääntöjen koko alueen. Sääntöalueiden muodostuksessa käytettiin apuna aikaisempia tutkimuksia (Luolaja 1978b, Hirsjärvi 1981) ja tätä tutkimusta varten säännöt luokiteltiin seuraavasti:

1. *Yhteiselämän säännöt*

- perheen piirissä tapahtuvaan toimintaan ja sen jäsenten väliseen kanssakäymiseen liittyvät säännöt sekä perhe-elämän sujuvuuden ja säännöllisyyden takaavat säännöt (mm. erilaiset määräajat)

2. *Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella*

- lähinnä tapakasvatukseen liittyviä sosiaalista kanssakäymistä koskevia sääntöjä, joiden kohderyhmänä ovat muut kuin perheenjäsenet

2a. Käyttäytyminen muita lapsia (kavereita) kohtaan

2b. Käyttäytyminen muita aikuisia kohtaan

3. *Turvallisuussäännöt*

- rajoituksia ja vaatimuksia, joilla pyritään takaamaan lapsen turvallisuus eliossa ja terveenä pysyminen

4. *Säännöt velvollisuuksista*

- lapsen vastuulla oleviin asioihin/tehtäviin liittyvät säännöt (esim. kotityöt)

Vanhempien näkemyksiä lapselle asetettavista säännöistä tarkasteltiin edellä käsiteltyjen asioiden pohjalta laadituilla kysymyksillä. Vanhempien käsityksiä tiedusteltiin sääntöjen tarpeellisuudesta, niiden tehtävästä sekä sääntöjen puuttumisesta ja siihen liittyvistä seurauksista. Heitä pyydettiin asettamaan aiemmin käsitellyt sääntöryhmät tärkeysjärjestykseen ja perustelemaan valintansa. Tämän kysymyksen avulla voitiin tarkastella sitä, millaisiin seikkoihin vanhemmat erityisesti kiinnittävät huomiota kasvattaessaan ja ohjatessaan 8 - 10-vuotiasta lastaan. Vanhempia pyydettiin myös kertomaan, millaisia taitoja tai ominaisuuksia lapselle pyritään opettamaan normikasvatuksen avulla.

Sääntöjen syntymiseen liittyen vanhemmilta kysyttiin, kuka perheen säännöistä oli päättänyt tai mistä ne olivat tulleet. Tällä pyrittiin selvittämään sitä, missä määrin säännöistä oli sovittu yhdessä lapsen kanssa ja missä määrin ne olivat vanhempien asettamia sekä mikä osuus muilla tekijöillä (esim. traditio) oli ollut sääntöjen syntymiseen. Tässä yhteydessä tarkasteltiin myös sitä, keskustellaanko säännöistä yhdessä lapsen kanssa ja missä määrin lapsi ja hänen mielipiteensä huomioidaan sääntöihin liittyvissä asioissa. Lisäksi selvitettiin vanhempien käsityksiä sääntöjen ehdottomuudesta, ts. piti-

vätkö he asetettuja sääntöjä ehdottomina vai oliko niissä mahdollisesti jouston varaa ja minkä tyyppisiin sääntöihin ehdottomuus/joustavuus liittyi.

Vanhempien näkemyksiä sääntöjen opettamisesta selvitettiin kysymällä, miten lapsi oppii sääntöjä ja miten niitä voidaan opettaa sekä miten tätä oppimista voidaan edistää. Lisäksi tarkasteltiin sitä, missä vaiheessa sääntöjen opettaminen tulee aloittaa ja millaisiin seikkoihin opettamisessa tulisi kiinnittää huomiota. Vanhemmilta tiedusteltiin myös, mitä mieltä he olivat sääntöjen merkityksen perustelemisesta eli pitivätkö he tarpeellisena vai tarpeettomana kertoa lapselle, mitä säännöt merkitsevät tai miksi ne ovat olemassa sekä perustelevatko he itse lapselleen asettamansa säännöt. Vanhempia pyydettiin perustelemaan näkemyksensä ja lisäksi selvitettiin sitä, missä vaiheessa perustelu tehdään.

Sääntöjen kontrolloinnin osalta tässä tutkimuksessa keskityttiin lähinnä sellaisiin tilanteisiin, joissa lapsi oli rikkonut hänelle asetettuja sääntöjä. Tätä varten laadittiin kutakin sääntöaluetta kohden kaksi kuvitteellista tilannetta, jossa lapsi ei noudata kyseistä sääntöä. Koska sääntöalue ”Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella” oli jaettu kahteen osaan (muut lapset/muut aikuiset) ja kumpikin osa sisälsi kaksi eri tilannetta, fiktiivisten tilanteiden kokonaismääräksi muodostui kymmenen. Tilanteiden muodostamisessa käytettiin apuna aikaisempia tutkimuksia (Dix, Ruble & Zambarano 1989, Grusec & Kuczynski 1980, Luolaja 1978b) ja ne pyrittiin muotoilemaan mahdollisimman realistisiksi ja jokapäiväisiksi, jotta vanhempien olisi helpompi eläytyä ja reagoida niihin. Tilanteiden laadinnassa huomioitiin myös tutkimuksen kohteena olevien lasten ikätaso (8 - 10-vuotiaat), sillä se vaikuttaa siihen, millaisia kasvatuksellisia konfliktitilanteita perheessä esiintyy.

Kuvitteelliset konfliktitilanteet olivat sääntöryhmittäin seuraavat:

1. Yhteiselämän säännöt

- A. On perheen ruoka-aika ja lapsen pitäisi tulla syömään. Hän ei kuitenkaan suostu jättämään leikkiään kesken.
- B. Lapsi valehtelee tehneensä kotiläksynsä. Vanhempi tietää kuitenkin, että ne ovat vielä tekemättä.

2. Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella

Muut lapset

- A. Lapsi rikkoo toverinsa leikkikalun tahallaan.
- B. Lapsi lyö kaveriaan.

Muut aikuiset

- A. Lapsi saa tuttavalta lahjan, mutta ei kiitä siitä lahjan antajaa.
- B. Lapsi kiroilee kovasti ja nimittelee vieraita epäkohteliailla nimityksillä.

3. Turvallisuussäännöt

- A. Lapsi laskee mäkeä vaarallisessa paikassa, vaikka häntä on kielletty menemästä sinne.
- B. Lapsi kiipeää korkealle katolle.

4. Säännöt velvollisuuksista

- A. Lapsi ei suostu siivoamaan huonettaan eikä keräämään omia tavaroitaan paikoilleen.
- B. Lapsi ei suostu viemään roskia ulos, vaikka hän vanhemman mielestä voisi sen aivan hyvin tehdä.

Kunkin tilanteen esittämisen jälkeen vanhempien tehtävänä oli arvioida, miten he menettelisivät näissä tilanteissa, jos heidän oma lapsensa käyttäytyisi vastaavalla tavalla. Tarkoituksena oli siis selvittää, millaisia kontrollikeinoja vanhemmat käyttävät rankaislessaan lastaan sääntöjen noudattamatta jättämisestä. Kontrollimenettelyt sääntöjen eri osa-alueilla kuvannevat vanhempien kokemuksia ja käsityksiä siitä, millaisissa asioissa erilaiset menettelytavat tuottavat parhaan tuloksen.

Tämän lisäksi vanhemmilta kysyttiin, miten he toimisivat siinä tapauksessa, että lapsi ei kuitenkaan tottelisi vanhempaansa eli ensimmäinen kontrollikeino ei tehoaisi. Näin voitiin tarkastella sitä, muuttuvatko kontrollimenetelmät ankarampaan suuntaan vai pitäytyykö vanhempi edelleen ensimmäiseksi käyttämässään menetelmässä.

Fiktiivisten kontrollitilanteiden lisäksi tässä tutkimuksessa haluttiin selvittää vanhempien käyttämiä kontrollikeinoja myös yleisemmällä tasolla. Tämän vuoksi vanhemmilta kysyttiin kuvitteellisten tilanteiden käsittelyn jälkeen, millaisia menetelmiä he yleensä käyttävät, kun lapsi on tottelematon eikä noudata hänelle asetettuja sääntöjä.

Toisin sanoen, kontrolloikeinojen käyttöä ei oltu rajoitettu koskemaan tiettyä, yksittäistä ongelmatilannetta, vaan vanhempien tehtävänä oli arvioida käyttämiään menetelmiä kokonaisvaltaisemmin. Vertaamalla näitä vastauksia fiktiivisissä kontrollitilanteissa saatuihin vastuksiin, voitiin tarkastella keinojen vastaavuutta ja erityisesti sitä, aiheuttaako jokin tietty kontrollitilanne normaalista rankaisukäytännöstä selvästi poikkeavan reaktion.

Kasvatukselliseen kontrolliin kuuluu myös palkitseminen eli lapsen myönteisen käytöksen huomioiminen. Se on rankaisun ohella eräs merkittävimmistä keinoista ohjata lapsen käyttäytymistä haluttuun suuntaan. Palkitsemista tarkasteltiin tässä suorien kysymysten avulla tiedustelemalla vanhemmilta, miten he reagoivat sääntöjä noudattavaan, tottelevaiseen käytökseen: huomioidaanko se jotenkin eli palkitaanko lasta vai pidetäänkö sitä itsestänselvyytenä. Vanhempien vastauksista riippuen heiltä kysyttiin, miten he osoittavat lapselleen huomioineensa hänen positiivisen käytöksensä eli millaisia palkitsemiskeinoja he käyttävät ja miksi, tai toisaalta, minkä vuoksi he katsovat, että huomion kiinnittäminen sääntöjen mukaiseen käytökseen on tarpeetonta.

Lopuksi tässä tutkimuksessa selvitettiin vanhempien käsityksiä kontrollimenetelmien suositeltavuudesta ja kartettavuudesta sekä rankaisemisen että palkitsemisen osalta. Heiltä kysyttiin, millaisia keinoja he pitävät suositeltavina tapoina rangaista ja palkita lasta, ja toisaalta, millaisia menetelmiä heidän mielestään tulisi välttää kontrollitoiminnassa. Lisäksi vanhemmilta pyydettiin perusteluita sille, miksi jokin kontrolloikeino on toista suositeltavampi tai kartettavampi.

7.2 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimuksen kohdejoukkoon kuului 8 – 10-vuotiaiden lasten vanhempia 15 perheestä. Kustakin perheestä tutkimukseen osallistui vain toinen vanhempi, joten haastateltavien kokonaismäärä oli 15, 12 äitiä ja 3 isää. Vanhempien iät vaihtelivat 34 – 51 vuoden välillä siten, että heidän keski-ikänsä oli 39 vuotta. Äideistä nuorin oli 36-vuotias ja vanhin 51-vuotias. Isistä puolestaan nuorin oli 34 vuotta ja vanhin 44 vuotta. Lähes kaikki vanhemmat elivät avioliitossa, vain yksi heistä oli yksinhuoltaja.

Hieman yli puolet vanhemmista oli suorittanut lukion ja perus- tai keskikoulun käyneitä oli kolmannes. Kahdella vanhemmalla pohjakoulutuksena oli kansakoulu. Ammatillista koulutusta (taulukko 1) tarkasteltaessa ilmeni, että suurin osa vanhemmista oli suorittanut opistoasteen tutkinnon. Korkeakoulututkinto oli puolestaan viidesosalla vanhemmista ja ammattikoulun oli käynyt niinkään viidennes.

TAULUKKO 1. Vanhempien ammatillinen koulutus

Ammatillisen koulutuksen taso	f	%
Ammattikoulu	3	20
Opistoasteen koulutus	9	60
Korkeakoulututkinto	3	20
Yhteensä	15	100

Valtaosa tutkimukseen osallistuneista perheistä oli kaksi- tai kolmelapsisia. Noin puolella vanhemmista oli kaksi lasta ja viidellä vanhemmalla lapsia oli puolestaan kolme. Yksilapsisia perheitä oli kaksi ja yhdessä perheessä lapsia oli neljä. Kussakin perheessä oli vain yksi tutkittuun ikäryhmään (8 – 10-vuotiaat) kuuluva lapsi. Heistä vajaa puolet oli 8-vuotiaita, kolmasosa 9-vuotiaita, ja loput eli viidennes lapsista oli 10-vuotiaita (taulukko 2). Enemmistö lapsista oli tyttöjä; heitä oli yhdeksän ja poikia oli kuusi.

TAULUKKO 2. Lasten ikäjakauma tutkitussa ikäryhmässä

Lapsen ikä	f	%
8-vuotias	7	47
9-vuotias	5	33
10-vuotias	3	20
Yhteensä	15	100

7.3 Aineiston keruu ja analysointi

Tutkimusaineisto kerättiin Jurvan kunnan erään ala-asteen 2 – 4-luokkalaisten oppilaiden vanhemmilta sekä niiltä vanhemmilta, joilla tiesin olevan 8 – 10-vuotiaan lapsen. Kyseisen koulun vanhemmat valittiin mukaan tutkimukseen, koska Jurva on kotipaikkakuntani ja näin aineiston keräämiseen liittyvät kustannukset saatiin minimoitua. Koska tämän pienen maalaiskoulun oppilasmäärä on kuitenkin hyvin vähäinen, tarvitsin lisää haastateltavia ja pyysin ystäviltäni ja sukulaisiltani apua sopivien vanhempien löytämisessä. Heidän kautta sainkin tutkimukseeni mukaan saman verran vanhempia kuin em. koululta ja näin ollen tutkimuksessa oli mukana kaikkiaan 15 perhettä. Koska kaikki tuttujeni ilmoittamat perheet asuivat kaupungissa, tutkimuksen kohdejoukko muodostui sekä maaseudun että kaupunkien vanhemmista. Tarkoituksena ei ollut vertailla näiden vanhempien vastauksia, mutta mielestäni oli kuitenkin tärkeää, että erilaisissa asuinympäristöissä elävät perheet olivat tutkimuksessa edustettuina, jolloin aiheesta saatiin monipuolisempaa ja kattavampaa tietoa. Asuinpaikan sijainti saattaa myös vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisia sääntöjä lapselle oli asetettu.

Maaseudulla asuvat vanhemmat tavoitettiin siten, että koululle lähetettiin 2 – 4-luokan vanhemmille suunnatut kirjeet, jotka opettaja antoi kyseisten luokkien oppilaille kotiin vietäväksi (liite 2). Kirjeessä tiedusteltiin vanhempien halukkuutta osallistua tutkimukseen ja pyydettiin heitä palauttamaan suostumisesta/kieltäytymisestä kertova lipuke takaisin koululle, josta opettaja puolestaan toimitti ne minulle. Haastatteluun suostuvia vanhempia pyydettiin merkitsemään lipukkeeseen yhteystietonsa, jolloin heihin voitiin ottaa yhteyttä puhelimitse ja sopia tarkemmin haastattelusta. Vain kahdesta perheestä tuli kieltävä vastaus, joten yhteensä maaseudulta tutkimukseen osallistui kahdeksan vanhempaa. Tuttavieni kautta tietooni tullesiiin vanhempiin otin yhteyttä puhelimitse ja tiedustelin heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseeni. Näistä vanhemmista kaikki suostuivat haastateltaviksi eli kaupungeista tutkimuksessa oli mukana seitsemän vanhempaa.

Haastattelut suoritettiin marras – joulukuussa 1998. Tätä ennen kahta henkilöä oli esihaastateltu lokakuun lopussa. Haastattelu aika ja -paikka olivat täysin vanhempien valittavissa. Tällä pyrittiin siihen, että haastattelu häiritsi mahdollisimman vähän perheen muuta elämää. Suurin osa haastatteluista tehtiin ilta-aikaan arkipäivisin. Neljä vanhempaa halusi haastattelun tapahtuvan päivällä viikonloppuna. Haastattelut tehtiin

enimmäkseen haastateltavien kotona, vanhemmista tuntui luontevimmalta keskustella asioista tutussa ja turvallisessa ympäristössä. Vanhemmat kokivat sen ehkä myös vattomimmaksi vaihtoehdoksi. Puolet maaseudun vanhemmista valitsi haastattelupaikaksi kuitenkin koulun, jonka tiloja oli mahdollisuus käyttää myös ilta-aikaan. Jokaisen haastattelun yhteydessä pyrittiin varmistamaan, että käytettävissä oli mahdollisimman rauhallinen ja hiljainen tila haastattelua varten. Tällainen tila löytyikin tai saatiin järjestettyä kaikissa tapauksissa ja näin haastattelutilanteissa oli paikalla aina vain haastateltava ja haastattelija.

Haastattelun onnistumisen kannalta on tärkeää, että haastateltavan ja haastattelijan välinen vuorovaikutussuhde on luottamuksellinen (Alasuutari 1995, 86-87). Välittömän ja luontevan ilmapiirin syntymistä pyrittiinkin edistämään yleisluonteisella, ystävällisellä alkujutustelulla jokapäiväisistä asioista, kuten säästä. Myös kertaamalla tutkimuksen toteuttamista ja luottamuksellisuutta koskevia kysymyksiä pyrittiin välittömän ja vapaan keskusteluilmapiirin luomiseen. Mielestäni tässä onnistuttiinkin, sillä kukaan vanhemmista ei epäillyt tutkimuksen tarkoitusta tai mitenkään kyseenalaistanut sitä, vaan kaikki suhtautuivat haastatteluun myönteisesti ja tuntuivat vastaavan kysymyksiin mielellään.

Jokainen haastattelu oli tietenkin omanlaisensa ja myös oma käyttäytymiseni vaihteli sen mukaan. Jos haastateltava oli hyvin puhelias, minunkin oli helpompi haastatella ja saatoin asettua pääosin kuulijan asemaan. Jos taas haastateltava oli ujompi ja hiljaisempi, joudin itse enemmän ohjailemaan haastattelun kulkua ja käyttämään runsaammin erilaisia lisäkysymyksiä ja pyytämään täsmennyksiä. Kaiken kaikkiaan haastattelut sujuivat myönteisessä ilmapiirissä.

Kaikki vanhemmat suostuivat haastattelun nauhoittamiseen eikä nauhuri näyttänyt haittaavan heidän puhumistaan. Nauhoituksella pyrittiin varmistautumaan siitä, että kaikki tieto tuli mahdollisimman täydellisesti tallennettua. Nauhoittaminen oli tarpeellista myös siksi, että keskustelua ei tarvinnut koko ajan kirjoittaa muistiin, vaan voitiin keskittyä haastateltavaan ja aktiiviseen kuunteluun. Haastattelut kestivät keskimäärin hieman yli tunnin, pisimmillään kaksi tuntia ja lyhyimmillään 45 minuuttia.

Haastattelut ajoittuivat siis ensisijaisesti ilta-aikaan ja yhdessä illassa oli mahdollista tehdä korkeintaan kaksi haastattelua. Haastattelujen lukumäärän rajaaminen koettiin tärkeäksi, sillä näin voitiin välttyä ns. tutkimusväsymykseltä. Haastattelutilanteen on vaatava vuorovaikutustilanne, jossa tutkijan tehtävänä on ylläpitää haastatelta-

van motivaatiota ja kiinnostusta omalla innostuneisuudellaan ja tilanteen hallinnalla (Hirsjärvi & Hurme 1982, 92-96). Liian pitkät tai liian monet haastattelut saman päivän aikana olisivat voineet vaikuttaa haitallisesti tähän tutkijan tärkeään rooliin. Iltaan ajoittuvat haastattelut antoivat toisaalta mahdollisuuden päivisin kirjoittaa nauhoissa oleva aineisto tekstiksi. Nauhat purettiinkin yleensä heti seuraavana päivänä tekstiksi, jolloin itse haastattelutilannekin oli vielä tuoreessa muistissa.

Kvalitatiiviselle aineistolle on tyypillistä ilmaisullinen rikkaus, kompleksisuus ja monitasoisuus (esim. Alasuutari 1995, 75; Rank 1992, 295). Toisaalta tutkimuksen aineisto usein myös laajenee helposti valtavaksi määräksi tietoa, jonka selkeä jäsentäminen ja mielekäs tulkinta voi olla tutkijalle todellinen haaste. Laadullisen aineiston analysointia saattaa vaikeuttaa myös se, että on niin monia erilaisia analysointitapoja, jotka usein vielä kietoutuvat toisiinsa. Ei ole olemassa yhtä, yleispätevää menetelmää eikä tulkintojen tekemiseen löydy muodollisia ohjeita (Grönfors 1982, 155). Analyysi ei myöskään ole mikään oma, erillinen vaiheensa, vaan se alkaa usein jo kenttävaiheessa, jolloin aineiston kerääminen, käsittely ja analyysi lomittuvat toisiinsa (esim. Bryman & Burgess 1994, 217-218; Kvale 1996, 205). Tiedon keruun aikana haastattelutilanteessa tehtiinkin jo tulkintoja esittämällä haastateltaville tietyn tyyppisiä lisäkysymyksiä sekä havainnoimalla saatavan aineiston sisältöä mm. asioiden toistuvuuden näkökulmasta. Samoin jo aineiston keruuvaiheessa pohdittiin tiedon käyttökelpoisuutta ja eri vaihtoehtoja sen käsittelemiselle. Se, että olin tehnyt haastattelut itse, osoittautui tässä mielessä hyödylliseksi, sillä jo haastattelujen aikana pääsin analyysin alkuun ja tekemään alustavia tulkintoja vastauksista.

Tässä tutkimuksessa aineiston analyysiä ohjasi lähinnä tutkimuksen tarkoitus (ks. s. 48) ja myös teemahaastattelurunkoa käytettiin apuna. Varsinainen analyysi käynnistyi heti haastattelujen jälkeen litteroimalla nauhat suorasanaiseksi tekstiksi. Haastattelujen kuuleminen nauhojen kirjoitusvaiheessa palautti mieleen tutkimukseen osallistuneet henkilöinä sekä haastattelutilanteen kulun ja ilmapiirin, mikä osaltaan auttoi tiedon käsittelyn aloittamisessa. Aluksi litteroidut haastattelut luettiin useaan kertaan läpi kokonaiskuvan saamiseksi. Myös haastattelujen aikana tehdyt muistiinpanot tarkastettiin ja niistä poimittiin aineistoon mukaan analyysin kannalta relevantit kohdat. Kerätyn tiedon huolellinen lukeminen on tärkeää, sillä tutkijan on tunnettava aineistonsa perinpohjaisesti ja hahmotettava se kokonaisuutena (esim. Ritchie & Spencer 1994, 178-179; Tesch 1990, 142-143). Lukemisen aikana merkittiin muistiin mieleen tulevia ajatuksia, ideoita,

alustavia tulkintoja sekä sellaisia teemoihin liittyviä seikkoja, jotka selkeästi nousivat esille. Tällöin myös karsittiin pois epäolennaiset, aiheeseen liittymättömät asiat, jolloin aineisto saatiin hallittavampaan muotoon. Kuten Alasuutari (1995, 30-31) toteaa, aineiston tarkastelussa kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyyksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Lukiessani pyrinkin koko ajan pitämään mielessäni tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimusongelmat pystyäkseen erottelemaan suuresta tietomäärästä sen, mikä oli relevanttia ja tärkeää. Tässä tutkimuksessa sääntöjä ja kontrollimenetelmiä tarkastellaan lapsen kasvatuksen ja ohjauksen näkökulmasta; vanhempien käyttäminä kasvatuskeinoina, joiden avulla he ohjaavat lapsensa kasvua ja kehitystä haluttuun suuntaan.

Tästä eteenpäin aineiston jäsentämisessä käytettiin apuna teemahaastattelurunkoa (ks. liite 1). Haastattelurunko toimiikin usein aineiston koodauksen oivallisena apuvälineenä, joka voi parhaimmillaan avata tutkimuksen analyysin ja tulkinnan (esim. Eskola & Suoranta 1998, 152-153; Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1995, 86, 89). Teemoittain lukemisessa käytettiin erivärisiä tusseja (jokaiselle teema-alueelle oma väriinsä), erilaisia alleviivauksia sekä reunamerkintöjä jäsentämään tekstin rakennetta ja sisältöä. Eri värejä seuraamalla aineistosta oli helppo poimia kaikki tiettyyn aiheeseen liittyvät vastaukset, jotka kirjoitettiin teema-alueittain ns. teemakorteille. Haastattelurungon avulla aineisto siis pilkottiin teemakortistoksi, jolloin kaikkien vastaajien kutakin teema-aluetta koskevat vastaukset saatiin samanaikaiseen tarkasteluun. Kun kaikki tieto oli kerätty teemakorteille, aloin tarkastella ja luokitella vastauksia yksi teema-alue kerrallaan.

Tutkimuksen ensimmäisen teema-alueen tarkoituksena oli kuvata 8 – 10-vuotiaalle lapselle asetettujen sääntöjen määrää ja laatua. Haastatteluissa sääntöjä oli tiedusteltu vanhemmilta sekä vapaan kerronnan että sääntöalueittaisen läpikäynnin avulla. Aluksi tulosten käsittelyssä tarkasteltiin pelkästään vapaassa kerronnassa esille tulleita sääntöjä, jolloin laskettiin mainittujen sääntöjen määrä kutakin perhettä kohden sekä tarkasteltiin sääntöjen sisältöä eli mitä sääntöalueita vapaan kerronnan säännöt edustivat. Tämän jälkeen aloitettiin sääntöalueittainen (ks. s. 52) tarkastelu, jolloin myös jo vapaan kerronnan yhteydessä mainitut säännöt yhdistettiin ja luokiteltiin ao. sääntöryhmiin. Sääntöalue kerrallaan selvitettiin, millaisia ja montako kyseistä aluetta koskevaa sääntöä lapsella oli sekä laskettiin kultakin alueelta mainittujen sääntöjen kokonaismäärät, joista laadittiin myös taulukko (taulukko 3) havainnollistamaan ja selkeyt-

tämään vastauksia numeerisessa muodossa. Lapsen sääntöjä koskevan tiedon käsittelyssä käytettiin siis sekä kvantitatiivista (sääntöjen määrä) että kvalitatiivista (sääntöjen sisältö) analyysimenetelmää. Sääntöjen kvantifioinnin avulla voitiin tarkastella mm. sitä, oliko niissä tapahtunut määrillistä muutosta suhteessa aikaisempiin sääntötutkimuksiin. Sääntöjen sisältökuvauksen tarkoituksena oli puolestaan tuoda esille niitä seikkoja, joihin vanhemmat kiinnittävät huomiota 8 – 10-vuotiaan lapsensa normikasvatuksessa ja joiden avulla he pyrkivät ohjaamaan tämän ikäisen lapsen kasvua ja kehitystä.

Tutkimuksen toisen teeman tavoitteena oli selvittää vanhempien näkemyksiä lapselle asetettavista säännöistä sekä niiden asemasta ja merkityksestä kasvatuksessa (ks. tarkemmin s. 52-53). Vanhempien näkemysten analysoinnissa keskityttiin yhtäläisyyksien ja eroavuuksien etsintään, joiden pohjalta vastaukset tulkittiin ja luokiteltiin. Sisältöluokat syntyivät sen perusteella, mitä vastauksia haastateltavat olivat antaneet kyseiseen kysymykseen, jolloin samansisältöiset vastaukset luokiteltiin samaan luokkaan. Yhdistämällä yksittäiset havainnot samankaltaisuuden perusteella muodostettiin yleisempiä merkitysluokkia (ks. esim. Alasuutari 1995, 31). Luokkien sisällöllisen tarkastelun lisäksi aineiston käsittelyssä kiinnitettiin huomiota vastausten määrän jakautumiseen eri luokkien kesken. Vanhempien näkemysten tarkastelussa käytettiin apuna myös aineistolle asetettavia kysymyksiä (lähinnä mitä/miten -kysymyksiä, sillä kyseessä on kuvaileva tutkimus), joiden kautta vastauksia pyrittiin tulkitsemaan (ks. esim. Kvale 1996, 211). Analyysissä käytiinkin ajatuksellista vuoropuhelua aineiston kanssa esittäen sille kysymyksiä sekä edeten aineiston ehdoilla ottaen esille sen, mitä sieltä nousi eikä pakottaen aineistoa mihinkään ennalta asetettuun kehikkoon. Tulosten esittämisessä käytettiin siis niitä jäsenyyksiä ja erotteluja, joita tutkittavat itse olivat tuoneet esiin (alkuperäiskäsitteet), toisin kuin sääntöjen luokittelussa, jossa olin itse aikaisempien tutkimusten perusteella ennalta muodostanut kategoriat (sääntöalueet), joihin mainitut säännöt luokiteltiin (tutkijan käsitteet) (ks. Patton 1990, 390-393).

Myös vanhempien käyttämien kontrollimenetelmien (kolmas teema) luokittelun perusteena käytettiin haastateltavien itse esille tuomia kategorioita. Tosin luokkien nimeämisessä käytettiin apuna myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Koski-Hyvärinen & Puttonen 1987; Nummenmaa ym. 1989) käytettyjä rankaisutapojen luokituksia. Kontrollimenettelyt sääntöjen rikkomisen aiheuttamissa fiktiivisissä konfliktilanteissa luokiteltiin vanhempien vastausten mukaan seuraavasti:

1. *Puhuminen*

- tilanteen selvittäminen puhuttelun ja keskustelun avulla, jolloin pyrkimyksenä on selvittää syy tapahtuneeseen ja selittää lapselle teon vääräisyys sekä opastaa ja neuvoa häntä toimimaan toisin. Tähän luokkaan sisältyvät myös pyytäminen, suostuttelu, lapsen vetoaminen sekä säännöistä muistuttaminen.

2. *Verbaali rankaiseminen*

- lapsen ojentaminen (toruminen/nuhtelu) sanallisesti käyttäen korotettua, ankaraa äänensävyä; imperatiiviset, pakkoa ilmaisevat lausumat, kuten käskeminen, kieltäminen ja komentaminen.

3. *Konkreettinen tilanteeseen puuttuminen*

- lapsen hakeminen pois ongelma- tai vaaratilanteesta tai lapsen ohjaaminen ”kädestä pitäen” säännön noudattamiseen.

4. *Psykologinen rankaiseminen*

- lapsen rankaiseminen uhkailun, kiristyksen tai pelottelun keinoin. Myös erilaisten etuisuuksien kieltäminen (esim. viikkorahan menetys) kuuluu tähän luokkaan.

5. *Eristäminen ja aresti*

- eristämällä tarkoitetaan lapsen sijoittamista toiseen (yksinäiseen) tilaan rauhoittumaan joksikin aikaa. Aresti viittaa puolestaan pakkoon pysytellä kotona sekä yleensä myös tovereiden tapaamiskieltoon.

6. *Lievä fyysinen rankaiseminen*

- tähän luokkaan kuuluvat mm. tukistaminen, lapsen kiinnipitäminen ja kevyt läimäytys takapuoleen.

Kontrollimenetelmistä laadittiin myös taulukot, joista ilmenee käytettyjen keinojen frekvenssit sääntöalueittain eri tilanteissa (taulukot 4 ja 5).

Tutkimuksen neljänteen teemaan (sääntöjä noudattava, tottelevainen käytös) liittyvät havainnot jäsennettiin tutkittavien vastausten perusteella seuraaviin luokkiin:

1. *Sanallinen palkitseminen*

- lapsen kehuminen ja kiittäminen myönteisestä käytöksestä

2. *Yhteistoiminta/yhdessäolo*

- yhteisen ajan viettäminen lapsen kanssa hänen ehdoillaan

3. *Ei huomiota*

- myönteisen käytöksen huomiotta jättäminen

Viidennen eli viimeisen teeman osalta aineistoa tarkasteltiin kysymyksenasettelun mukaisesti luokittamalla vastaukset kontrollimenetelmien suositeltavuutta ja kartettavuutta kuvaaviin kategorioihin. Erityistä huomiota vastausten analysoinnissa kiinnitettiin haastateltavien mainitsemiin perusteluihin, sillä tutkimustuloksissa haluttiin tuoda esille erityisesti ne syyt, joiden perusteella jotkut kontrollimenetelmät ovat vanhempien mielestä parempia tai huonompia kuin toiset.

Tutkimustulosten esittelyssä annettiin paljon tilaa haastateltavien autenttisille vastauksille, sillä näin haluttiin tuoda esille kerätyn aineiston elävyyttä ja rikkautta sekä säilyttää havaintojen aitous. Lainaukset alkuperäisaineistosta toimivat myös perusteluina (evidenssinä) vastausten tulkinnalle, sillä tutkijan tehtävänä on vakuuttaa lukijat kuvattujen näkemysten totuudenmukaisuudesta. Sitaattien avulla tuloksille rakennetaan empiiristä tukea ja demonstroidaan analyysin luotettavuutta (esim. Syrjälä ym. 1995, 99). Tutkimuksen tulososa on työn tarkoituksen mukaisesti kuvailevaa ja autenttisten tekstikatkelmien avulla lukijalle pyritään antamaan mahdollisimman elävä mielikuva tutkimustodellisuudesta. Runsaalla sitaattien käytöllä pyrittiin myös tuomaan esille sitä, että tutkittavat ja heidän ajatuksensa ja näkökulmansa ovat tässä tutkimuksessa pääosassa ja näin välttämään tutkijan liiallisen subjektiivisuuden tunkeutumista aineiston tulkintaan (ks. esim. Brannen 1992, 45).

7.4 Tutkimuksen luotettavuus

Teemahaastattelun luotettavuuden arvioinnissa Hirsjärvi ja Hurme (1982, 129) ovat kiinnittäneet huomiota käsitevalidiuteen ja sisältövalidiuteen. Käsitevalidius tarkoittaa sitä, miten hyvin teoriasta on johdettu keskeiset käsitteet tai kuinka hyvin tutkittavasta ilmiöstä on tavoitettu olennaiset piirteet. Käsitevalidiutta on tässä pyritty parantamaan perehtymällä tutkimukseen liittyvään käsitemaailmaan kirjallisuuden ja aiempien tutkimusten avulla. Myös aikaisempi kokemukseni työskentelystä lasten parissa on auttanut minua pääsemään sisään perheen maailmaan ja käytännön kasvatustilanteisiin. Lastenhoitajana toimiessani minulla oli mahdollisuus havainnoida perheen jokapäiväistä elämää ja lasten kasvatuksen toteutumista perheen arjessa sekä keskustella vanhempien kanssa kasvatukseen liittyvistä kysymyksistä ja ongelmista. Nämä kaikki tekijät auttoivat löytämään yhteisen kielen ja ymmärryksen vanhempien kanssa.

Sisältövalidius puolestaan tarkoittaa sitä, kuinka hyvin mittari kattaa teoreettisen käsitteen sisällön. Hyvä sisältövalidius voidaan varmistaa riittävän monipuolisilla ja kattavilla kysymyksillä sekä tarkoituksenmukaisilla lisäkysymyksillä. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 129.) Tämän tutkimuksen sisältövalidiutta on pyritty parantamaan haastattelukysymysten huolellisella valmistelulla ja esihaastatteluilla. Esihaastattelujen perusteella joitain kysymyksiä muokattiin ymmärrettävämpään muotoon ja tarkennettiin. Niiden kautta myös tarpeellisten lisäkysymysten löytäminen helpottui.

Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa kiinnitetään huomiota myös tutkimustulosten reliabiliteettiin eli pysyvyyteen (Eskola & Suoranta 1998, 214). Tulosten pysyvyys pyrittiin tässä tutkimuksessa varmistamaan siten, että haastattelutilanteet järjestettiin kaikille haastateltaville samankaltaisiksi ja mahdolliset ulkoiset häiriötekijät pyrittiin minimoimaan jo etukäteen. Tutkimuksen sisäinen luotettavuus on yhteydessä lisäksi siihen, kuinka luotettavasti otokseen kuuluvat henkilöt vastaavat kysymyksiin ja kuinka oikeita tietoja he antavat itsestään (Valkonen 1981, 77). Sisäiseen luotettavuuteen liittyy myös sosiaalinen suotavuus eli sosiaalisesti hyväksytyjen vastausten antaminen; haastateltavat eivät vastaa kysymyksiin niin kuin he itse ajattelevat, vaan niin kuin olisi hyväksyttävää vastata tai kuten he olettavat haastattelijan haluavan vastattavan (Fielding 1993, 138-139). Sosiaalisesti suotavia vastauksia annetaan luultavasti aina jonkin verran. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi kontrollimenetelmien suositeltavuutta ja kartettavuutta koskevat kysymykset saattoivat olla sellaisia, joihin vanhemmat halusivat

vastata sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Tällaisten vastausten vaikutusta pyrittiin kuitenkin minimoimaan sillä, että ennen haastattelun alkamista vanhemmille korostettiin tutkimuksen luottamuksellisuutta ja anonymiteetin säilymistä. Haastattelutilanteeseen pyrittiin myös luomaan mahdollisimman vapautunut ja kiireetön tunnelma, jolloin vanhemmat saattoivat rauhassa miettiä asioita ja paneutua niihin. Lisäksi heille annettiin mahdollisuus edetä haastattelussa pitkälti omien ajatustensa mukaisesti. Sitä, missä määrin vastaukset olivat sosiaalisen suotavuuden motivoimia, on vaikea tarkasti arvioida, mutta ainakin se vaikutelma, joka saaduista vastauksista syntyi, puhui rehellisyyden puolesta. Tätä puoltaa mm. se, että vanhemmat kertoivat usein vastaustensa tueksi esimerkkejä käytännön elämästä.

Tutkimuksen otoksen koko oli melko pieni (15), mutta tutkimuksen suorittaminen tässä laajuudessa suuremmalla otoksella olisi aiheuttanut sellaisia aikataulu- ja kustannusmuutoksia, joihin ei ollut mahdollisuuksia. Halusin myös tehdä kaikki haastattelut itse ja otoksen tuntuva suurentaminen olisi ehkä tehnyt tutkimuksesta liian rasakan yksin toteutettavaksi. Tutkittavien määrän lisääminen ei toisaalta myöskään takaa uuden tiedon kertymistä (Eskola 1989, 30-31). Viimeisten haastattelujen kohdalla olikin havaittavissa, että samat vastaukset ja käsitykset alkoivat toistua, joten uusien tapausten etsiminen ei tuntunut järkevältä eikä otoksen pienuutta näin ollen koettu ongelmaksi. Eräs kvalitatiivisen aineiston riittävyden kriteeri onkin, että uudet tapaukset eivät enää tuo oleellista uutta tietoa aiheesta eli tiedon saturaatiopiste on saavutettu (Arber 1993, 74). Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena ei myöskään ole tilastollinen edustavuus, vaan se, että aineistossa tulee esiin tutkimusongelman kannalta olennaiset piirteet eli aineisto on teoreettisesti merkittävää (Alasuutari 1995, 28-30; Uusitalo 1995, 80).

Tutkimusaineiston analysointivaiheessa tutkimuksen luotettavuuteen pyrittiin vaikuttamaan sillä, että käsittelin keräämäni tiedon kokonaisuudessaan (haastattelujen litteroinnista alkaen) itse. Yhden ja saman tutkijan kerätessä ja analysoidessa tietoa, ajatteluprosessi on todennäköisesti jatkuvaa ja tulkinta johdonmukaisempaa (Åstedt-Kurki 1992, 146-147). Aineiston analysoinnissa luotettavuuteen kiinnitettiin huomiota myös siinä mielessä, että haastattelujen lukemiselle annettiin runsaasti aikaa ”oleskelemalla niiden parissa”. Aineiston perusteellisen lukemisen avulla kerätystä tiedosta pyrittiin muodostamaan mahdollisimman kattava ja kokonaisvaltainen kuva, jolloin voitiin varmistautua tulkintojen validiteetista.

8 TULOKSET

8.1 Lasta koskevat säännöt

Vanhempia pyydettiin aluksi kertomaan vapaasti, millaisia sääntöjä perheen 8 – 10-vuotiaalle lapselle oli asetettu. Hieman yli puolet vanhemmista mainitsi tällöin kaksi tai kolme lasta koskevaa sääntöä. Loput vanhemmista puolestaan ilmoitti neljä tai viisi erilaista sääntöä. Kaikkiaan sääntöjä mainittiin 53 eli keskimäärin 3.5 sääntöä perhettä kohden, kun niitä pyydettiin vapaasti kertomaan. Suurin osa eli kaksi kolmannesta vanhemmista mainitsi sääntöjä kahdelta eri sääntöalueelta (ks. s. 52). Kolme vanhempaa ilmoitti sääntöjä vain yhdeltä alueelta, kun taas kahdessa perheessä niitä mainittiin kolmelta sääntöalueelta. Yleisimmin vapaasti kerrotut säännöt koskivat perheen yhteistä elämää; yli puolet (54 %) mainituista säännöistä oli yhteiselämän sääntöalueeseen kuuluvia. Toinen alue, jolta sääntöjä mainittiin runsaasti, oli velvollisuuksia koskevat asiat; noin kolmasosa (31 %) säännöistä liittyi tähän alueeseen. Muilta sääntöalueilta mainintoja oli vain satunnaisesti. Vanhempien vapaasti kertomat säännöt keskittyivät siis sisällöllisesti lähinnä yhteiselämän ja velvollisuuksien sääntöalueille.

Vapaan kuvauksen jälkeen sääntöjä läpikäytiin vielä tarkemmin tiedustelemalla niitä kultakin sääntöalueelta erikseen. Tällöin kaikki vanhemmat mainitsivat jokaiselta alueelta vähintään yhden säännön. Sääntöalueiden läpikäynnin jälkeen sääntöjen kokonaismääräksi muodostui 138 mukaan lukien myös jo vapaassa kerronnassa esille tulleet säännöt. Kaikkiaan perheissä oli näin ollen keskimääräisesti noin 9 sääntöä. Taulukossa 3 esitetään vanhempien mainitsemien sääntöjen kokonaismäärät sääntöalueittain.

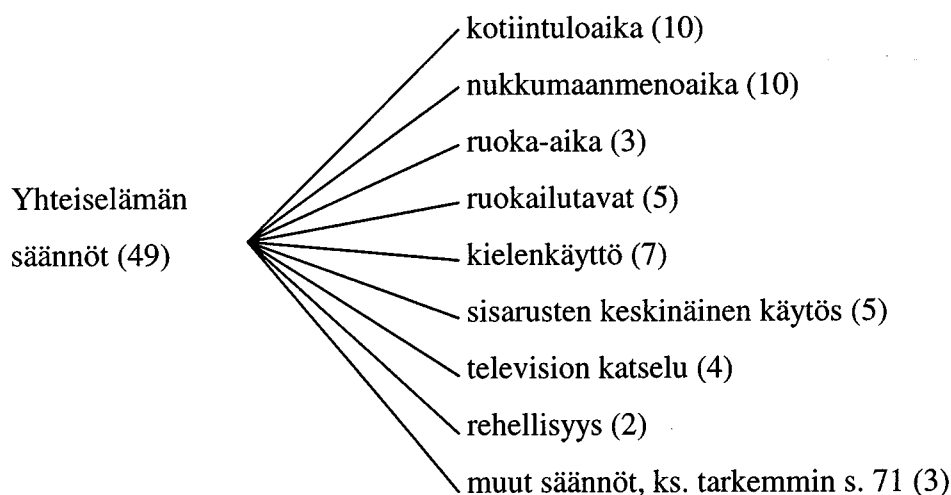
TAULUKKO 3. Vanhempien (n = 15) mainitsemien sääntöjen määrä

Sääntöalue	Sääntömäärä	
	f	%
Yhteiselämän säännöt	49	35.5
Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella	29	21.0
Turvallisuussäännöt	25	18.1
Säännöt velvollisuuksista	35	25.4
Yhteensä	138	100.0

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin sääntöjen määrää ja sisältöjä sääntöalueittain. Tarkastelussa ovat mukana sekä vapaassa kerronnassa mainitut säännöt että alueiden yksityiskohtaisemman läpikäynnin yhteydessä esille tulleet säännöt.

8.1.1 Yhteiselämän säännöt

Perhe-elämän sujuvuuteen ja säännöllisyyteen liittyvät säännöt muodostivat selvästi suurimman sääntöryhmän. Noin puolessa perheistä oli kolme tai neljä tällaista sääntöä. Kolmannes vanhemmista mainitsi vain kaksi tähän ryhmään kuuluvaa sääntöä, kun taas kahdessa perheessä yhteiselämän sääntöjä oli jopa kuusi. Yhteensä vanhemmat mainitsivat näitä sääntöjä 49 eli perheissä oli keskimäärin 3.3 tätä osa-aluetta koskevaa sääntöä.

KUVIO 1. Yhteiselämän sääntöjen jakautuminen perheissä. Sulkeissa olevat numerot ovat sääntöjen mainitsemisfrekvenssejä.

Erialaisten määräaikojen osuus kaikista yhteiselämän säännöistä oli huomattava; lähes puolet mainituista säännöistä koski määräaikoja. Kaksi kolmannesta vanhemmista oli asettanut lapselle tietyn määräjän sekä kotiintulon että nukkumaanmenon suhteen. *Kotiintuloajat* vaihtelivat yleensä klo 19.00 - 20.00 välillä, mutta ajasta saatettiin tilanteen mukaan myös joskus joustaa. Jos lapsi halusi viipyä sovittua aikaa pidempään, hänen oli soitettava kotiin ja pyydettyä lupa lisäaikaan. Asiasta oli siis ensin neuvoteltava ja sovittava vanhempien kanssa. Lisäksi viikonloppuisin ja loma-aikoina lapsen sallittiin yleensä olla ulkona myöhempään.

Viimestään kaheksalta pitäis olla kotona, että ehtii kunnolla hoitaa kaikki iltatoimet. (Tiina, lapset 2 v., 4 v. ja 9 v.)

... ja jos joskus haluaa olla vähä pidempään, niin kyllähän siitä ajasta voidaan joustaa, mutta siitä on sitte ilmoitettava ja kysyttävä lupa. (Liisa, lapset 10 v., 12 v. ja 14 v.)

Nukkumaanmenoajat vaihtelivat sen mukaan, oliko kyseessä koulupäivä vai viikonloppu. Jos seuraava päivänä oli koulua, nukkumaan oli mentävä viimeistään joko yhdeksältä tai kymmeneltä, viikonloppuisin ajoissa sen sijaan oli joustonvaraa ja lapsi sai valvoa pidempään.

Yheksän aikaan pitäis olla sängys, mutta kyllä se tahtoo siitä vähä lipsua ja venyä, mutta ainakin yritetään pitää tosta yheksästä kiinni... Viikonloppusin ei sitte oo niin nuukaa, se on vähä muidenkin perheenjäsenten rytmistä kiinni. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Ruokailua koskevia määräaikoja perheissä oli huomattavasti vähemmän kuin kotiintuloon ja nukkumaanmenoon liittyviä sääntöjä. Tämä johtui siitä, että useissa perheissä säännöllinen ruoka-aika ei ollut mahdollista, koska vanhempien työajat vaihtelivat. Vain joka viidennessä perheessä oli tietty *ruoka-aika*, jota noudatettiin.

Siitä on piretty kiinni, että silloin syörään, kun ruakaa on tarjolla ja kun on ruaka-aika eikä muulloin. Yleensä ruoka on viiren, puali kuuren aikaan ja silloin pitää olla pöyräs kun muutkin... Musta on tärkeetä pitää näistä ajoista ja yhteisistä hetkistä kiinni, kun elämä on tullut niin kiireiseks, että olis hyvä eres joskus olla kaikki yhyres koolla. (Hanna, lapsi 8 v.)

Muita ruokailuun liittyviä sääntöjä sen sijaan mainittiin enemmän. Kolmannes vanhemmista kertoi perheessä olevan *ruokailutapoja* ja ruokapöydässä käyttäytymistä koskevia sääntöjä. Niihin sisältyi erityyppisiä kehotuksia ja rajoituksia; mm. lautanen on syötävä tyhjäksi, pöydässä on istuttava kunnolla ja oltava paikallaan, ruualla ei saa leikkiä eikä ruoka suussa puhuta.

Ruokapöytä ei oo mikään leikkipaikka. Siellä istutaan kunnolla ja syödään siististi. Syönnin jälkeen voi sitte jatkaa leikkejä. (Matti, lapset 2 v., 5 v. ja 8 v.)

Noin puolet vanhemmista kiinnitti huomiota lapsen *kielenkäyttöön* ja muutenkin kohteliaaseen käytökseen asettamalla hänelle siitä sääntöjä. Lasta kiellettiin mm. käyttämästä rumia sanoja tai haukkumasta ja nimittelemästä muita perheenjäseniä. Lapselta vaadittiin vanhempien kunnioitusta ja toisia huomioonottavaa käytöstä. Lisäksi vanhemmat korostivat kiittämisen ja anteeksipyyttämisen tärkeyttä. Vanhemmat totesivat kielenkäyttöön liittyvien sääntöjen koskevan lähinnä sisarusten välistä kanssakäymistä, jossa mahdolliset ongelmat yleensä esiintyvät, kun taas vanhempien puhuttelu on yleensä moitteetonta eikä vaadi huomauttamista.

Kiälenkäytöstä oon aika tarkka, mitään haistattelua tai haukkumista en siärä. Vanhempia kohtaan ei mitään ongelmia ookkaan, mutta joskus joutuu kyllä veljesten keskinäisiin puheisiin puuttumaan. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Kiittämisestä oon aina sanonu, että se pitäis muistaa... Ja muutenkin käyttäytyä sillee kunnolla, että ottais muutkin huomioon. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Kolmasosa vanhemmista oli asettanut rajoituksia ja sääntöjä *sisarusten keskinäiselle käyttäytymiselle*. Nämä säännöt sisälsivät lähinnä erityyppisiä kieltoja, kuten toista ei saa lyödä tai kohdella liian rajusti, ei saa tapella eikä riidellä, vaan on leikittävä sovussa.

Toi veljen kanssa käyttäytyminen on kyllä sellanen ongelmakohta, että siitä on jos jonkinmoista sääntöä määrätty. Pällimmäisenä tulee nyt mieleen, että toista ei saa tietenkään lyörä, että sellanen peli ei kyllä vetele, että toista ruvetaan mäiskimään. ...ja leikkejä joutuu joskus sillee rajottamaan, että jos homma meinaa mennä liian rajuksi. Etteivät nyt ihan paikkoja hajottais, yrittäis niinku jonkunmoises sovus toimia. (Heikki, lapsi 9 v.)

Lähes kaikki näitä sääntöjä maininneista vanhemmista kuitenkin totesivat, että vaikka tietyistä säännöistä oli sovittu, niin niiden noudattaminen tuntui monesti kovin vaikealta. Vanhemmat joutuivat siis usein puuttumaan sisarusten välisiin leikkeihin ja heidän käytökseensä toisiaan kohtaan, sillä pelkkä huomauttaminen ja säännöistä muistuttaminen ei läheskään aina tehonnut, kuten eräs äiti kertoo:

Se on kyllä aivan hirveetä tappelemista näiren kaharen kesken, se on aiva maharotoonta ja ne tappelee niin kauan, ku jompikumpi räähyy. Kyllähän siitä on annettu kovasti käskyjä ja ohjeita, että ei sais tapella eikä riirellä ja että anna olla viimeinen kerta, mutta se ei mee millään perille ja viimestään ylihuomenna se on sama juttu. ...tää on tosi vaikee asia; ne tappelee kauheesti eikä usko ku kieltää. Mä huuran ja huuran ja sanon, että lopettakaa, mutta ei se yleensä auta; se jatkuu niin kauan, että mä meen väliin ja riipasen ne erilleen toisistaan. (Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Television katseluun liittyviä sääntöjä mainittiin neljässä perheessä. Arkipäivisin television katselu oli kiellettyä kello yhdeksän jälkeen, sen sijaan viikonloppuisin katselulle ei asetettu aikarajoituksia. Television katselua rajoitettiin myös siinä, millaisia ohjelmia lapsi sai katsoa. Lapsen ei sallittu katsovan mitä tahansa ja esimerkiksi väkivaltaa sisältävien ohjelmien katsominen oli kiellettyä.

Tv:n katselusäännöstä on kyllä pidetty kiinni ja se on selkee sääntö, ettei koululainen saa kattoo mitä vaan. Sieltä tulee niin paljon kaikenlaista, esimerkiksi väkivaltaa ja kyllähän ne mielellään niitä kattois, mutta siitä on pidetty kiinni, että sitte, ku rupee tuleen sellasia ohjelmia, niin sitte menee tv kiinni eikä siinä mitkään itkut auta. Ja tietenkään se, ettei liian myöhälle kattois. Ainakin koulupäivinä yheksän on sellanen takaraja, että sen jälkeen ei enää katota, muuten ei jaksa aamulla nousta kouluun. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Kaksi vanhempaa mainitsi yhteiselämän säännöksi vaatimuksen *rehellisyydestä*. Vanhemmat eivät sallineet valehtelua vaan vaativat lasta aina puhumaan totta ja olemaan rehellinen sekä pitämään lupauksensa.

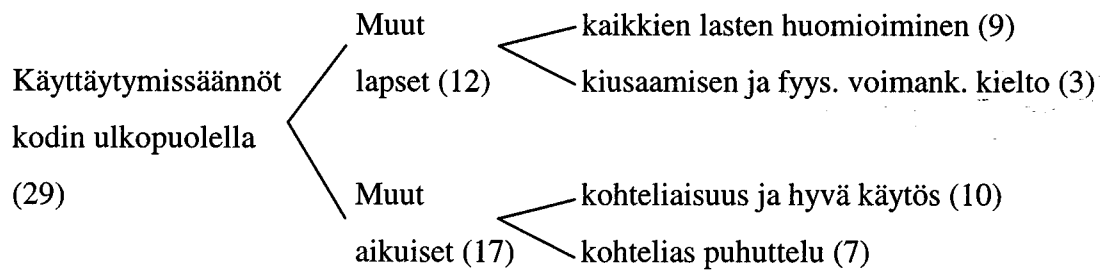
Oon sanonu, että aina pitää olla rehellinen ja uskaltaa sanua totuus, vaikka olis miten vaikee asia. ... ja sanansa mittaanen pitää olla, että jos jotakin lupaa, niin siitä sitte kans piretään kiinni. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Edellä mainittujen sääntöjen lisäksi yhteiselämän alueella oli muutamia sääntöjä, jotka mainittiin vain kerran. Näitä olivat:

- karkkipäivä ("Karkin syöntiä on yritetty sillee rajottaa, että pidettäis sitä lauantaita niinku vaan karkkipäivänä.")
- vaatimus ilmoittaa, minne on lähtenyt ("Aina pitää laittaa lappu pöydälle, että kenen kaverin luo on lähteny ja missä ollaan.")
- kielto, jolla rajoitettiin kavereiden tuomista kotiin ("Kaikki sisarukset ei saa tuoda samana päivänä kavereitaan kotiin, vaan sovitaan kuka tuo milloinkin.")

8.1.2 Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella

Kodin ulkopuoliseen käyttäytymiseen liittyvät säännöt muodostivat runsaan viidenneksen kaikista mainituista säännöistä. Yhteensä näitä sääntöjä mainittiin 29 eli keskimäärin kaksi sääntöä perhettä kohden. Tämän osa-alueen säännöt oli jaettu kahteen eri ryhmään siten, että käyttäytymistä muita lapsia ja muita aikuisia kohtaan tarkasteltiin erikseen.

KUVIO 2. Kodin ulkopuolisten käyttäytymissääntöjen jakautuminen perheissä. Sulkeissa olevat numerot ovat sääntöjen mainitsemisfrekvenssejä.

Sääntöjä, jotka koskivat vertaisryhmässä käyttäytymistä, oli tutkituissa perheissä hyvin vähän. Näitä sääntöjä mainittiin vain 12 eli viidennes vanhemmista ei ollut katsonut tarpeelliseksi asettaa lapselleen tällaisia sääntöjä. Nämä vanhemmat kertoivatkin, että tässä suhteessa lapsen käyttäytymisessä ei ollut mitään huomautettavaa eikä ongelmia ollut ilmennyt ja näin ollen mitään erityisiä sääntöjä tästä asiasta ei tarvittu. He totesivat lisäksi, että tämän ikäiset lapset osaavat jo itsestäänkin käyttäytyä hyvin kavereiden seurassa eikä vanhempien tarvitse siihen puuttua.

Käyttäytyminen kavereita kohtaan on ihan normaalia, ei oo huomattu mitään poikkeavaa eikä siihen oo millään lailla tarvinnu puuttua. Kyllähän ne osaa jo keskenään käyttäytyä, että ei oo ollu niinku mitään syytä ruveta mitään sääntöjä luettelemahan. Se on niin luantevaa. (Hanna, lapsi 8 v.)

Neljä viidestä vanhemmasta oli siis asettanut lapselleen jonkin käyttäytymissäännön, joka koski muita lapsia. Yleisimmin mainittiin *vaatimus kaikkien lasten huomioimisesta ja mukaan ottamisesta leikkiin*. Vanhemmat korostivat, että kaikkien kanssa on leikittävä eikä ketään saa syrjiä tai jättää yksin. Myös pienemmät lapset on huomioitava ja otettava mukaan leikkeihin. Vanhemmat siis vaativat lastaan kohtelemaan kaikkia tovereitaan tasavertaisesti ja toimimaan sen mukaan.

Kaikkien kans pitää olla kaveria. Jos joku on vähä hiljaasempi, niin pitää sekin ottaa huomioon ja leikkiä senkin kans. Että kaikki olis niinku tasavertaisia eikä ketään syrjittäis. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Kolmessa perheessä käyttäytymissäännöiksi vertaisryhmässä mainittiin erityyppisiä rajoituksia ja kieltoja. Niissä *kiellettiin toisten kiusaaminen ja lyöminen sekä tappelemi-*

nen. Vanhemmat pitivät tärkeänä, että lapset leikkivät sovussa ja selvittävät keskinäiset ristiriitansa puhumalla.

Sen oon sanonu, että mitään lyömistä tai tappelua ei ruveta harrastaan, ku ne pakkaa näillä pojilla nää leikit joskus oleen vähä rajuja. Ja jos jotain ongelmia tulee, niin yrittäis vaan puhumalla selvittää eikä nyrkeillä.

(Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Käyttäytymissääntöjä aikuisia kohtaan oli hieman enemmän kuin vastaavia sääntöjä lapsia kohtaan. Yhteensä tällaisia sääntöjä mainittiin 17 eli noin yksi sääntö perhettä kohden. Sääntöjä oli vain kahdenlaisia: ne koskivat joko kohteliasta käyttäytymistä tai kielenkäyttöä. Kaksi kolmannesta vanhemmista painotti *kohteliaisuutta ja hyviä käytöstapoja*, joihin katsottiin kuuluvan tervehtiminen ja kiittäminen sekä anteeksi pyytäminen. Muutamassa perheessä pidettiin tärkeänä myös vanhempien ihmisten kunnioittamista ja tottelevaisuutta heitä kohtaan. Kiittämisestä monet vanhemmat kertoivat vieläkin joutuvansa usein muistuttamaan lasta, vaikka heidän mielestään sen pitäisi jo tässä iässä olla täysin 'automaattista'.

Ainaki kohteliaisuus eli tervehtihän muita ihmisiä ja kunnioitetaan sitä vanhemmuutta. (Hanna, lapsi 8 v.)

Puolet vanhemmista korosti *kohteliasta ja ystävällistä puhuttelua* aikuisia kohtaan. He pyrkivät kontrolloimaan lastensa kielenkäyttöä kieltämällä heitä nimittelemästä muita tai puhumasta rumia. Myöskään minkäänlaista 'haistattelua' tai huutelua ei sallittu.

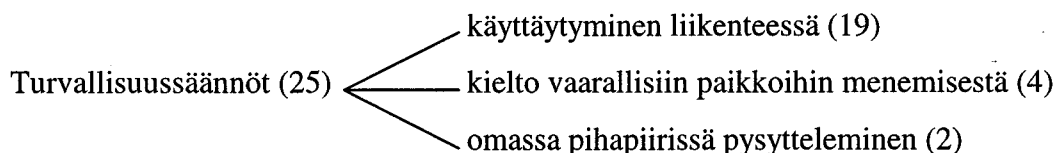
Vieraille ei huurella eikä sanota mitä sattuu.

(Heikki, lapsi 9 v.)

Käyttäytymissäännöt muita aikuisia kohtaan olivat hyvin samantyyppisiä kuin aikaisemmin yhteiselämän alueella esille tulleet säännöt käyttäytymisestä muita perheenjäseniä kohtaan. Molemmissa painotettiin sekä kohteliasta käytöstä että soveliasta kielenkäyttöä.

8.1.3 Turvallisuussäännöt

Lapsen turvallisuuteen liittyviä sääntöjä mainittiin tarkastelluista alueista vähiten. Kaikkiaan sääntöjä oli 25 eli keskimäärin vanhemmat mainitsivat 1.6 tällaista sääntöä.

KUVIO 3. Turvallisuussääntöjen jakautuminen perheissä. Sulkeissa olevat numerot ovat sääntöjen mainitsemisfrekvenssejä.

Kaikki turvallisuussäännöt koskivat pelkästään kodin ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa. Ne koskivat suurimmaksi osaksi *liikenteessä käyttäytymistä*. Tähän liittyen yleisimmin mainittiin vaatimus pyöräilykypärän käyttämisestä. Muita liikennekäyttäytymistä koskevia sääntöjä olivat mm. vaatimukset liikennesääntöjen noudattamisesta ja turvallisimman reitin käyttämisestä sekä varoitukset autoista.

Kypärä pitää olla aina pääs, ku pyörällä mennään, ilman kypärää ei lähäretä minnekkää. Oon sanonu, että pyörä jää varastoon, jos ei laita kypärää.
(Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Perheen asuinpaikkaan ja elinympäristöön liittyviä *kieltoja vaarallisiin paikkoihin menemisestä* mainittiin neljässä perheessä. Yleensä lasta varoitettiin läheiselle joelle menemisestä, tosin eräässä perheessä sääntö koski ohikulkevan junaradan välttämistä.

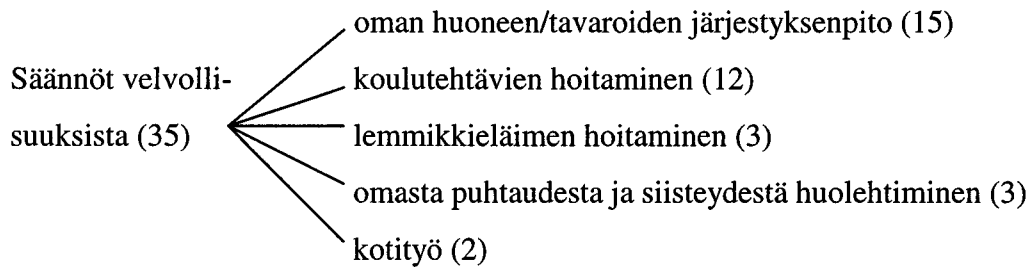
Joesta on kovasti varootettu, että sinne ei sitte saa mennä. Joskus oon sanonu, että siällä on näkki, kun en oo muutakaan keksiny. Niinku vähä pelotellu niitä menemästä sinne. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Lisäksi kahdessa perheessä lapsen ulkona liikkumista rajoitettiin *kieltämällä* häntä *lähtemästä omaa pihapiiriä kauemmas ilman erillistä lupaa*. Lapsen oli siis pysyteltävä omassa pihassa eikä hän saanut poistua sieltä ilman vanhempien lupaa.

Tossa pihalla saa leikkiä, mutta sitä kauemmaksi ei läheta, jos ei erikseen sovi siitä. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

8.1.4 Säännöt velvollisuuksista

Velvollisuuksia koskevat säännöt muodostivat noin neljänneksen ($f = 35$) kaikista mainituista säännöistä eli niitä mainittiin toiseksi eniten. Suurimassa osassa perheistä oli kaksi tähän alueeseen kuuluvaa sääntöä ja kolmannes vanhemmista ilmoitti niitä kolme.

KUVIO 4. Velvollisuussääntöjen jakautuminen perheissä. Sulkeissa olevat numerot ovat sääntöjen mainitsemisfrekvenssejä.

Yleisin velvollisuuksiin liittyvä sääntö oli *oman huoneen ja tavaroiden järjestyksessä pitäminen*, joka mainittiin kaikissa perheissä. Lapsen oli siis (leikin jälkeen) siivottava jälkensä eli huolehdittava tavaroidensa keräämisestä ja niiden paikoilleen järjestämisestä. Huoneen varsinaisen siivouksen (imurointi jne.) teki yleensä kuitenkin äiti.

...se on kyllä vähä kausiluontoista tuo siivousinnostus, aina joutuu patisteleen ja huomauttaan, mutta kyllä siitä on ainaki pidetty kiinni, että ite keräis tavaran ja kämppä ois suurin piirtein järjestykses. (Matti, lapset 2 v., 5 v. ja 8 v.)

Toinen yleisesti mainittu velvollisuus oli *koulutehtävien hoitaminen*. Neljä viidesosaa vanhemmista katsoi koulun olevan lapsen työtä ja totesi läksyistä huolehtimisen olevan hänen vastuullaan. Yleisenä vaatimuksena oli läksyjen tekeminen mahdollisimman pian koulusta tulemisen jälkeen ja itsenäinen suoriutuminen tehtävistä. Läksyjen ongelmakohdissa vanhemmat kertoivat kyllä avustavansa lasta ja yleensä tehtävät vielä tarkistettiin lopuksi yhdessä.

Läksyt pitää teherä heti, kun tulee koulusta, niin sitte saa loppuehtoon vaan olla, ettei niitä tartte sitte väsyksis ehtoolla teherä. (Heikki, lapsi 9 v.)

Viidennes vanhemmista ilmoitti lapsen velvollisuudeksi *lemmikkieläimestä ja sen hoidosta huolehtimisen*. He perustelivat tätä sääntöä sillä, että koska lapsi oli eläimen halunnut, myös sen hoito oli hänen vastuullaan. Vanhemmat tosin totesivat joutuvansa muistuttamaan lasta asiasta sekä valvomaan ja seuraamaan, että tehtävä tuli asianmukaisesti hoidettua.

Kissasta pitää ite huolehtia ja hoitaa ruokkimiset sun muut. Kun on kerta sen halunnu, niin ite pitää sitte hoitaakin. Mutta kyllähän siitä joutuu muistuttamaan ja perään kattomaan, ettei se ihan nälkään kuole.
(Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Niinikään viidesosa vanhemmista mainitsi lapsen velvollisuudeksi *omasta puhtaudesta ja siisteydestään huolehtimisen*. Nämä säännöt koskivat peseytymistä (aamu-, iltaja hammaspesut) ja itsenäistä pukeutumista sekä omista vaatteista ja niiden vaihtamisesta huolehtimista.

No, iltapesu ja hampaiden harjaus on sellaanen vakiojuttu, joka pitää hoitaa, vaikka joutuuhan siitä vieläki huomauttaan ja patisteleen, että mee ny. Kyllähän se pitää jo tässä iäs mennä ihan rutiinillakin, mutta ei. Ehkä tää on just pojille sillee vaikeempi juttu, ne ei niin piittaa omasta puhtaudesta, samalla lailla ku likat. ... ja kouluvaatteiren vaihtaminen; vaikka siitä on kyllä sanottu, että kotona sitte toiset vaatteet päälle, niin aina saa olla siitäki sanomas.
(Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Varsinaisia *kotityövelvollisuuksia* mainittiin hyvin vähän, sillä vain kahdessa perheessä lapselta edellytettiin tietyn kotityön suorittamista. Molemmissa perheissä lapsen tehtävänä oli huolehtia eteistilan siivouksesta kerran viikossa. Vanhemmat totesivat eteisen olevan sopivan kokoinen tila lapsen hoidettavaksi.

Eteisen hoitaminen ja siivoaminen on tytön vastuulla, se on sellanen sopivan pieni huone. Mutta toisaalta se on myös kaikkein haastavin, ku se on aina sotkus. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

8.2 Vanhempien näkemyksiä säännöistä

8.2.1 Sääntöjen tarpeellisuus ja merkitys

Kaikki vanhemmat pitivät sääntöjen asettamista lapselle tarpeellisena ja välttämättömänäkin. He katsoivat lapsen tarvitsevan tietyt säännöt ja rajat, joiden mukaan hänen tulee elää, sillä 8 - 10-vuotias ei ole vielä valmis itsenäisesti päättämään asioistaan. Vanhemmat korostivat, että säännöt oli asetettu nimenomaan lapsen parasta ajatellen, vaikkei hän itse sitä ehkä vielä ymmärtänytkään. Sääntöjen asettaminen nähtiin sekä vanhempien oikeudeksi että erityisesti myös heidän velvollisuudekseen, sillä vanhempien tehtävänä on kasvattaa lapsistaan tähän yhteiskuntaan sopeutuvia jäseniä. Useimmat vanhemmat mainitsivat säännöillä olevan hyvin tärkeä sija kasvatuksessa ja niitä pidettiin merkittävänä ohjaus- ja opetuskeinona lapsen sosiaalistamisessa.

Kyllä vanhempien pitää jotku säännöt lapselle laittaa. Se on niinku vanhempien tehtävä ja tärkeä tehtävä onki, ku ei lapsi pysty sitä sillee niinku ite ajattelemaan. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Vanhempien perusteluita sääntöjen tarpeellisuudelle selvitettiin lisäksi kysymällä heidän käsityksiään sääntöjen merkityksestä tai tehtävästä; toisin sanoen mihin vanhemmat pyrkivät sääntöjen asettamisella. Monet vanhemmista mainitsivat useita sääntöihin liittyviä pyrkimyksiä ja niiden merkitystä pohdittiin eri näkökulmista. Suurin osa heistä toi vastauksissaan esille jonkinlaisen sopeuttamisnäkökulman eli sääntöjen avulla lapsi pyritään opettamaan ja totuttamaan tiettyihin rajoituksiin ja yhteiskunnan normeihin. Vanhemmat ajattelivat, että aikuisillakin on tietyt säännöt, joita on noudatettava, minkä vuoksi myös lapsen on jo pienestä pitäen totuttava erilaisiin rajoituksiin. Koska yhteiskunnassa on omat norminsa, joita kaikkien on noudatettava, lapsen on hyvä jo alusta alkaen perheessä tottua tiettyihin sääntöihin ja oppia sitä kautta toimimaan ja käyttäytymään hyväksyttävällä tavalla. Yhteisön normeihin opettamisella ajateltiin helpotettavan lapsen myöhempää toimimista yhteiskunnassa ja muiden ihmisten joukossa sekä estetävän ristiriidat ympäristön kanssa. Sääntöjen kautta lapsi oppii, ettei hän voi käyttäytyä miten haluaa, vaan hänen tulee huomioida myös muut ihmiset. Kanssakäyminen toisten kanssa edellyttää tiettyjen sääntöjen ja normien oppimista ja kunnioittamista.

Eihän elämästä tuu mitään, jos ei oo sääntöjä, ei kukaan voi elää ilman sääntöjä. Aina on jotain sääntöjä, joita pitää noudattaa, että pärjäis muiden kanssa. Esimerkiksi kun menee kouluun, niin sielläkin on tietyt säännöt, minkä mukaan pitää olla ja jos ei kotoa lähtien oo ollu jotain sääntöjä, niin sitte tulee koulus kyllä vaikeuksia.” (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Noin puolet vanhemmista kertoi pyrkivänsä sääntöjen avulla takaamaan perhe-elämän sujuvuuden ja joustavuuden. Yhteiselämän onnistumisen katsottiin edellyttävän tiettyjen sääntöjen asettamista, sillä niiden avulla perheen elämään voitiin luoda tietty rytmi ja säännöllisyys (esim. määräajat), mikä puolestaan helpotti arjen sujuvuutta. Sääntöjen avulla keskinäistä kanssakäymistä voitiin säädellä ja pyrkiä näin estämään perheenjäsenten väliset konfliktitilanteet. Vaatimus tiettyjen sääntöjen noudattamisesta säästi myös vanhempien aikaa ja energiaa, sillä silloin heidän ei tarvinnut puuttua samoihin asioihin joka kerta.

Säännöillä voi niinku sillee rytmittää sitä arkipäivää ja saada sitä sujuvammaks. Kyllähän se vois olla melkosta kaaosta, jos ei mitään rajoja ois. Ei siitä yhteiselosta tulis silloin mitään. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Niinikään noin puolet vanhemmista katsoi sääntöjen tarkoituksena olevan turvallisuuden takaamisen lapselle. Sääntöjen olemassaolo luo lapsen elämään turvallisuutta ja antaa lapselle tunteen, että hänestä välitetään. Turvallisuuden tunteen kannalta on tärkeää, että lapsella on joku, joka kertoo hänelle, miten tulee toimia ja missä rajat menevät, sillä lapsi ei ole vielä kykenevä itsenäisesti sitä arvioimaan.

...siinä on tietysti se turvallisuuskin, että kun arkielämäs on tietyt säännöt, niin se luo sellasen hyvän pohjan elämälle ja antaa turvallisuutta. Saa sellasen kokemuksen, että välitetään ja huolehditaan. (Sirpa, lapset 4 v., 6 v. ja 9 v.)

Viidennes vanhemmista mainitsi sääntöjen tehtäväksi oikean ja väärän eron opettamisen lapselle. Sääntöjen avulla lapselle opetetaan, mitä saa tehdä ja mitä ei, ja näin hän oppii mikä on oikein ja mikä väärin. Tämän erottelun oppimisen toivottiin heijastuvan lapsen asennoitumisessa ja käyttäytymisessä myös hänen myöhemmässä elämässään.

Kai se olis ainakin yks tarkootus, että oppis tekeen sen eron oikeen ja väärän välillä ja pitääs siitä sitte kans kiinni. Sääntöjen kauttahan se tulee, että mitä saa teherä ja mitä taas ei. (Heikki, lapsi 9 v.)

Lisäksi kaksi vanhempaa toi esille sääntöjen merkityksen lapsen itsenäisen arviointi- ja harkintakyvyn kehittämisessä. Sääntöjen opettaminen ja niiden noudattamisen vaatiminen auttaa lasta harkitsemaan ja arvioimaan omaa käyttäytymistään. Sääntöjen oppimisen ja niiden merkityksen ymmärtämisen myötä lapsi oppii vähitellen itsenäisesti arvioimaan toimintaansa, jolloin säännöt sisäistyvät ja ulkoisen kontrollin tarve katoaa.

Se perimmäinen tarkoitus olis kai, että siinä samalla kehittyis se oma harkintakin näis asiois. Kyllä mä luulen, että sitä kun joutuu tiettyjä sääntöjä noudattaan ja tajuaa niiden merkityksen, niin sitä alkaa iteki pystyä vähitellen arvioimaan sitä omaa käytöstään ja miten kannattaa käyttäytyä. Ja ei siinä sitten enää niin vanhempien apua tarvitakaan. (Liisa, lapset 10 v., 12 v. ja 14 v.)

Vanhemmilta kysyttiin lapseen kohdistuvia tavoitteita tai toiveita eli millaiseksi ihmisiksi lapsi halutaan mm. erilaisten sääntöjen avulla kasvattaa. Vanhemmat painottivat eniten sosiaalisiin taitoihin liittyviä ominaisuuksia; lapsen toivottiin kasvavan avoimeksi, sosiaalisesti ja suvaitsevaksi ihmisiksi, joka tulisi toimeen muiden kanssa ja osaisi ottaa myös muut ihmiset huomioon.

Toivois ainakin, että tulis muiden kans toimeen ja pärjäis täs kovas maailmas. Ei olis mikään rasisti, että hyväksyis muut, erilaisetki ihmiset ja kulttuurit. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Osa vanhemmista korosti lapsen integroitumista yhteiskuntaan. Heidän tavoitteenaan oli kasvattaa lapsestaan yhteiskuntakelpoinen, kunnan kansalainen, joka tietää yhteisön normit ja elää niiden mukaan. Erityisesti rehellisyyttä ja oikeudenmukaisuutta pidettiin tärkeinä ja toivottavina ominaisuuksina. Jotkut vanhemmat eivät osanneet tarkemmin eritellä tavoitteitaan; he toivoivat vain lapsestaan kasvavan ”Ihan normaalin ihmisen, ei mitään rikollista.”

Että tulis sellaanen yhteiskuntakelpoisen ja kunnan ihminen, osais nää ympäristön säännöt ja sopeutuis elämään muiren kanssa. Siitä oon kans sanonu, että rehellinen ku on ja kohtelee muita oikeen, niin sillä pääsee jo pitkälle.

(Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Muutama vanhempi toi lisäksi esille lapsen yksilöllisyyteen ja persoonallisuuteen liittyviä taitoja ja ominaisuuksia. Lapsesta haluttiin tulevan tasapainoinen, itsenäinen ja itseensä luottava aikuinen, jolla on tarpeeksi rohkeutta ja uskallusta toteuttaa myös omaa tahtoaan.

Tietenkin säännöt pitää olla, mutta ei niillä saa lasta nujertaakkaan eikä tehdä siitä liika arkaa ja tottelevaista. Mä toivoisin, että löytyis sitä omaa uskallusta ja

uskoa itseensä niin, että uskaltais tehdä joskus vähä erilaillakin kuin muut. Olis rohkeutta johonkin muuhunkin kuin ehkä vain siihen kaikkein tyypillisimpään ajattelu- ja toimintatapaan. Emmä ny tietenkään mitään ihan päättömiä juttuja tarkota, mutta kuitenkin. Vaikka toisaalta tietenki sellanen tietty tasapaino ja harmonia on kans hirveen tärkeetä. (Maija, lapset 10 v. ja 16 v.)

Vanhemmilta tiedusteltiin myös, millaisia sääntöjä he pitävät tärkeimpinä ja miksi juuri kyseiset säännöt ovat tärkeimpiä. Kaksi kolmasosaa vanhemmista katsoi käyttäytymissääntöjen olevan kaikkein tärkeimpiä. Näillä säännöillä he tarkoittivat käyttäytymistä sekä muita perheenjäseniä että perheen ulkopuolisia ihmisiä kohtaan. Käyttäytymissääntöjen tärkeyttä perusteltiin mm. sillä, että ilman sosiaalisia taitoja ja kykyä tulla toimeen muiden kanssa, kukaan ei pärjää nyky-yhteiskunnassa. Elämän sujumisen kannalta lapsen on välttämätöntä oppia käyttäytymään oikein muita ihmisiä kohtaan, sillä jokainen joutuu tekemisiin toisten kanssa ainakin jossain määrin. Muutama vanhempi toi esille myös sen, että käyttäytymissäännöt liittyvät hyvin moneen asiaan ja niiden kautta tulevat myös monet muut säännöt. Esimerkiksi eräs äiti totesi, että ”Kun osaa käyttäytyä, niin sitte saa kavereitakin.”

Käyttäytymissäännöt. Tärkeintä on oppia elämään ja tulemaan toimeen muiden kans, se on kaiken A ja O. Jos ei osaa käyttäytyä, ei elämästä tuu mitään. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Viidennes vanhemmista puolestaan mainitsi yhteiselämän säännöt ensisijaisiksi. He perustelivat valintaansa sillä, että kyseinen sääntöalue on hyvin kattava ja siihen sisältyy kaikki tarpeellisimmat säännöt. Vanhemmat katsoivat, että perheen yhteiselämän sääntöjen kautta lapsi oppii suurimman osan niistä tiedoista ja taidoista, joita hän tarvitsee myöhemminkin elämässään.

Noi yhteiselämän säännöt on ihan ehdottomia sen arjen sujumisenkin kannalta ja muutenki. Ne kattaa kumminkin niin paljo jo ja tulee monet asiat esille, niinku joku käyttäytyminen, joka on kans tärkeetä. Siellä perheessähän ne asiat opitaan elämää varte. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Kaksi vanhempaa sitä vastoin katsoi, ettei sääntöjä voi asettaa tärkeysjärjestykseen, sillä kaikenlaiset (kohtuulliset) säännöt ovat tärkeitä ja lapsi tarvitsee erityyppisiä sääntöjä. Sääntöjä on oltava tasaisessa suhteessa eri sääntöalueilta ja kaikki säännöt ovat yhtä tärkeitä.

Ei niitä oikeen voi asettaa mihinkään järjestykseen. Kaikkihan ne on tärkeitä ja kaikkia pitää olla tasaases suhteis, että tuloo sellaanen tasapainoonen ja sopeutuva ihminen. Ei se toimi, jos jollain alueella on hirveesti sääntöjä ja kaaheon tiukkaa ja toisella taas ei ollenkaa; se pitää olla tasapainos kaikki.
(Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Tiedusteltaessa vanhempien näkemyksiä sääntöjen puuttumisesta ja sen vaikutuksesta lapsen kasvuun ja kehitykseen, kaikki suhtautuivat asiaan hyvin kielteisesti. Vanhemmat katsoivat sääntöjen puuttumisella olevan pelkästään negatiivisia seurauksia. Sen nähtiin vaikuttavan erityisesti turvallisuuden tunteeseen; säännöttömyys ja rajattomuus aiheuttaa lapselle turvattomuutta ja saa hänet tuntemaan, ettei kukaan välitä hänestä. Sääntöjen puuttumisen todettiin myös vaikeuttavan lapsen sopeutumista muuhun yhteisöön ja heikentävän hänen kykyään toimia muiden ihmisten kanssa. Vaikeuksien pelättiin ilmenevän erityisesti koulussa, jossa on tietyt säännöt ja rajoitukset, joiden mukaan tulee toimia. Ellei lapsi ole jo kotonaan tottunut sääntöihin ja niiden noudattamiseen, sopeutuminen koulun normistoon saattaa tuottaa hänelle suuria vaikeuksia. Säännöttömyyden vaikutusten uskottiin heijastuvan aikuisuuteen saakka ja aiheuttavan lapselle sopeutumis- ja muita vaikeuksia vielä aikuisiälläkin.

Ei siitä ainakaan mitään hyvää seurais. Tulis varmaan sellanen tunne, ettei kukaan oikein välitä, jos sais tehdä ihan mitä haluaa. Eikä sitä oppis, että miten pitää käyttäytyä ja toimia muiden kanssa. Kyllä se heijastuu niin moneen asiaan ja vaikuttaa varmaan vielä aikuisenakin.
(Anu, lapset 8 v., 12 v. ja 15 v.)

Sääntöjen puuttumisen katsottiin vaikuttavan negatiivisesti myös lapsen persoonallisuuden ja luonteen kehittymiseen. Ilman sääntöjä kasvaneesta lapsesta uskottiin tulevan itseks ja välinpitämätön ihminen, joka ei osaa ottaa huomioon muita ihmisiä tai heidän tarpeitaan eikä osaa käyttäytyä hyväksyttävällä tavalla muiden seurassa. Säännöttömyyden pelättiin myös lisäävän riskiä vahingontekoihin ja rikollisuuteen. Vanhemmat ajattelivat, että lapsi, jonka tekemisistä kukaan ei välitä, pyrkii ehkä hakemaan huomiota osakseen tekemällä jotain huomiota herättävää ja kiellettyä, kuten rikoksia.

Luulis varmaan olevan joku maailman napa, joka saa tehdä mitä ikinä haluaa. Eihän semmonen ihminen pystyis muiden kanssa toimimaan, ku ei se tajuais, että muutkin pitää huomioida... Se siinä varmaan suurin pelko olis, että kehityis joku rikollinen, joku mummonpotkija tai semmonen. Et sitä kautta niinku hakis sitä huomiota itelleen. (Matti, lapset 2 v., 5 v. ja 8 v.)

8.2.2 Sääntöjen syntyminen

Tässä tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita myös siitä, miten perheen säännöt olivat syntyneet, toisin sanoen, mistä ne olivat tulleet tai kuka niistä oli päättänyt. Noin puolessa perheistä säännöt olivat lähinnä vanhempien itsensä asettamia. Ne olivat muodostuneet vanhempien näkemyksistä siitä, mikä on oikein ja hyvää ja millaiseksi yksilöksi lapsen haluttiin kasvavan.

Kai ne on meiltä vanhemmilta tulleet, sen mukaan mitä on ajateltu, että olis oikein ja mitä pitäis tehdä. Kyllä mä katon, että se ois vanhempien tehtävä laittaa nää säännöt, ei se lapsi siihen pysty. ...sillä säännöillähän paljo ohjaillaan sitä, millaseksi se laps kasvaa. (Anu, lapset 8 v., 12 v. ja 15 v.)

Kolmessa perheessä säännöistä oli ainakin osittain sovittu yhdessä lapsen kanssa. Vanhemmat totesivat päätöksenteon riippuvan kyseessä olevasta asiasta eli joistain asioista, kuten lemmikkieläimen hoidosta, voitiin sopia yhteisesti, kun taas toiset asiat, kuten kotiintuloajat, kuuluivat pelkästään vanhempien päätettäviksi. Kahdessa perheessä sääntöjen syntyminen oli puolestaan ollut tradition ohjaamaa; vanhemmat olivat omaksuneet lapselleen asettamansa säännöt omasta lapsuudenkodistaan ja siellä saamastaan kasvatuksesta.

Riippuu ihan asiasta ja mistä säännöstä on kysymys. Jokku on ihan sellasia, että voidaan yhdessä puhua ja sopia. Jokku asiat sitte taas vanhemmat tietää paremmin ja silloin siitä päättää myös vanhemmat. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Kolme vanhempaa ei osannut nimetä perheessään noudatettavien sääntöjen lähdettä vaan he totesivat niiden syntyneen ”elämällä ja käytännön kautta”. Säännöt olivat siis muodostuneet pitkälti eri tilanteiden vaatimusten mukaan ja ne olivat muokkautuneet perheen sisällä ajan myötä sopiviksi ja perheen tarpeita vastaaviksi. Säännöt olivat muotoutuneet sen mukaan, mikä perheessä oli havaittu hyväksi ja toimivaksi.

Emmä oikeen osaa sanua, miten ne olis muka syntyny, ku ne on vaan niinku tullu siinä elämän mukana ja käytännön elämäs. Ne on vaan pikku hiljaa muokkautuneet sellasiksi, mitkä sopii meirän perheelle ja mitä me tarvitaan ja mikä on hyväksi havaattu. (Heikki, lapsi 9 v.)

Riippumatta siitä, miten perheen säännöt olivat syntyneet, lähes kaikki vanhemmat kertoivat keskustelevansa säännöistä lapsen kanssa ja kuuntelevansa myös hänen mielipidettään. Vaikka lapsi ei osallistuisikaan säännöistä päättämiseen, vanhemmista oli tärkeää, että lapsella oli kuitenkin mahdollisuus tuoda esille omia ajatuksiaan, sillä heidän

mielestään se edisti sääntöjen omaksumista ja noudattamista. Sääntöihin liittyvät ristiriidat pyrittiin ratkaisemaan yhdessä keskustellen ja neuvotellen, joskus saatettiin päätyä myös kompromissiin. Tosin useimmat vanhemmat huomauttivat, että yleensä viimeisen sanan sanoo kuitenkin vanhempi eli lopullisen päätöksen tekevät vanhemmat.

Kyllä lasta ainakin kuunnellaan, jos sillä on jotain säännöistä sanomista, ja kyllä äidilläkin on joskus varaa antaa periksi, ei sääntöjen niin ahtaita tarte olla. Luulis ainaki, että se kuuntelu ja keskustelu sitte jotenkin helpottais sitä sääntöjen ymmärtämistä ja hyväksymistä. (Sirpa, lapset 4 v., 6 v. ja 9 v.)

Kahdessa perheessä säännöistä keskustelemista ei nähty tarpeelliseksi, ainakaan vielä tässä ikävaiheessa (kummassakin perheessä oli 8-vuotias lapsi). Vanhemmat katsoivat tämän ikäisen olevan vielä liian nuori ymmärtämään omaa parastaan, joten lapsen mielipiteiden huomioiminen ei heidän mielestään ollut vielä ajankohtaista. Koska lapsi ei pysty vielä perustellusti esittämään näkemyksiään, hän saa tyytyä noudattamaan vanhempiensa sanaa. Iän karttuessa ja ymmärryksen kehittyessä säännöistä tullaan keskustelemaan vanhempien mukaan lapsen kanssa myös näissä perheissä. Murrosikää lähes tyessään lapsi alkaa tuoda esille omia näkemyksiään ja mielipiteitään yhä voimakkaammin ja kyseenalaistaa vanhempiensa auktoriteettia, tällöin säännöistä on alettava keskustelemaan, sillä joustoa tarvitaan puolin ja toisin.

Ei mun mielestä tän ikäsen vielä tarvi olla päättääs asioista eikä niistä sillee keskustella, ku ei se kuitenkaan vielä oikein ymmärrä näitä asioita eikä tiedä sitä parasta... Ei oo paljo lapsilta kysely, mutta ehkä sitte, ku tulee isommaks ja osaa jo perustellakkin niitä mielipiteitään. Ja viimestään joskus murrosiäs on vissiin pakko ruveta keskusteleen ja vähä joustaan asiois molemmin puolin. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Tarkasteltaessa sääntöjen ehdottomuutta, kaikki vanhemmat kertoivat niiden ehdottomuuden tai joustavuuden olevan tilannesidonnaista ja riippuvan paljolti kyseessä olevasta säännöstä. He totesivat, että on tiettyjä asioita, joita koskevat säännöt ovat ehdottomia ja niitä tulee noudattaa joka tilanteessa. Tällaisia olivat mm. rehellisyyttä, turvallisuutta ja kohteliasta käytöstä koskevat säännöt. Toisaalta vanhemmat kuitenkin katsoivat, että suurin osa säännöistä oli sellaisia, joissa voitiin tilanteen ja tarpeen mukaan joskus joustaa. Vanhemmat eivät halunneet sääntöjen olevan liian ”virallisia” ja he torjuivat liian jäykän ja tiukan pitäytymisen niissä. Säännöistä voitiin tarvittaessa neuvotella ja tilanteen mukaan niissä oli jouston varaa. Joustoa löytyi mm. kotiintuloajoissa,

sillä lapsi saattoi soittaa kotiin ja pyytää lisääaikaa sekä siinä, millaisella aikataululla oman huoneen siivous toteutetaan.

Mä luulen, että valtaosa on sellaisia, joista voiraan joustaa ja yhyres yrittää sumplia. Ei se saa olla liian virallista ja jäykkää. Kyllä mä oon ainaki joustanu nois kotiintuloaijoos, ku on soittanu ja kysyny lisääaikaa, niin on sitte saanu olla kauemmin ja sillee on joustettu. (Hanna, lapsi 8 v.)

8.2.3 Sääntöjen opettaminen ja perusteleminen

Kaksi kolmannelta vanhemmista katsoi lapsen oppivan sääntöjä parhaiten matkimalla ja jäljittelemällä muiden ihmisten käyttäytymistä eli mallioppimisen kautta. Positiivisen mallin tarjoaminen nähtiin parhaimmaksi ja tehokkaimmaksi menetelmäksi myös sääntöjen opettamisessa. Erityisesti käyttäytymissääntöjen opettamisessa esimerkillä nähtiin olevan huomattava merkitys. Tärkeitä malleja lapselle ovat erityisesti omat vanhemmat, mutta myös muut läheiset ihmiset, kuten sisarukset ja kaverit. Lisäksi eräs vanhempi mainitsi lapsen saavan vaikutteita myös eri medioiden kautta ja näin nekin toimivat yhtenä mallina sääntöjen oppimisessa. Koska vanhempien esimerkillä on keskeinen merkitys sääntöjen opettamisessa ja oppimisessa, monet vanhemmat totesivatkin, että heidän tulisi kiinnittää erityistä huomiota omaan käyttäytymiseensä ja sääntöjen noudattamiseensa pystyäkseen antamaan lapselleen mahdollisimman hyvän toimintamallin. Omalla käytöksellään vanhemmat voivat tehokkaasti vaikuttaa lapsen oppimiseen, sillä teot ovat voimakkaampia kuin sanat, ja lapsi oppii sen kautta, miten hän on nähnyt muiden käyttäytyvän.

Se perustuu varmaan paljolti ainakin matkimiseen, lapsihan on hirveen herkkä matkiin muita ihmisiä ja ottaa niiltä sitä mallia. Ja sehän siinä just onkin, että pitäis olla hirveen tarkka siitä, miten oikein ite käyttäytyy, että osais sitte olla sellanen hyvä malli. Et jos sä ite teet näin ja vaadit siltä lapselta toista, niin se ei onnistu, kyllä se huomaa, jos toinen ei noudata niitä sääntöjä. (Anu, lapset 8 v., 12 v. ja 15 v.)

Kolmannes vanhemmista puolestaan näki sääntöjen oppimisen ja opettamisen tapahtuvan eri tilanteiden ja käytännön kautta. Säännöt opitaan elämisen myötä ja toimimalla yhdessä muiden kanssa. Kun tietyt lapsen toimintaan ja käyttäytymiseen liittyvät asiat tulevat jokapäiväisen elämän myötä ajankohtaisiksi, niin silloin lapselle opetetaan näi-

hin asioihin kuuluvat säännöt. Käytännön elämässä eteen tulevien tilanteiden yhteydessä lapsi siis oppii eri asioihin liittyvät säännöt.

Lapsi oppii hyvin paljon siinä, kun hän on vaan mukana perheen elämässä ja sen eri tilanteissa eli siinä elämisen mukana oppii ja yhdessä elämällä. Ei niitä sillee erikseen osaa opettaa, tilanteiden mukaan ne jutut tulee sitte eteen. (Maija, lapset 10 v. ja 16 v.)

Muutama vanhempi toi esille myös toiston merkityksen sääntöjen opettamisessa ja oppimisessa. He totesivat sääntöjen oppimisen ja ”perillemenon” edellyttävän samasta asiasta useampaan kertaan huomauttamista. Tarpeeksi monen toiston jälkeen lapsi alkaa vähitellen omaksua ja sisäistää säännöt. Sääntöjen oppiminen vaatii siis aikaa ja myös vanhempien kärsivällisyyttä siinä mielessä, että he jaksavat johdonmukaisesti huomauttaa ja vaatia joka kerta tiettyjen sääntöjen noudattamista. Toisinaan vanhempien kärsivällisyys ja jaksaminen saattavatkin joutua koetukselle, kuten seuraavasta lainauksesta ilmenee:

...ja sen oon ainaki huomannu, että se on tosiaan totta, että sä joudut toistamaan jonku asian 20 kertaa ja sitte ehkä voi huomata, että nyt alkaa tajuta asian ja se homma menee perille sille lapselle. Tää on ollu kova pala ja kärsivällisyys on meinannu monta kertaa loppua, ku mä niinku ajattelin, että se menee heti jakeluun, kun mä sanon ja selitän, että näin ja näin, mutta ei se sitte niin toimiakaan. Sen toiston kautta se tulee se oppiminen ja sääntöjen perillemeno eli tarpeeksi kauan, kun jaksaa jankuttaa, niin sitte vähitellen se oppii, mutta älyttömän kauan se kyllä vie ennen kuin menee perille. (Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Noin puolet vanhemmista mainitsi puhumisen ja keskustelun erääksi sääntöjen opetuskeinoksi. He katsoivat 8 – 10-vuotiaan olevan jo sen ikäinen, että hänelle voidaan opettaa sääntöjä myös puheen ja sanomisen kautta. Säännöistä voidaan keskustella lapsen kanssa jo etukäteen, sillä hän pystyy muistamaan ne jo pidemmän aikaa. Puhuminen nähtiin siis yhdeksi opetusmenetelmäksi muiden, jo edellä mainittujen menetelmien rinnalla.

Voi sääntöjä opettaa ihan puhumallakin, varsinkin nyt jo tän ikäselä. Se kuitenkin tajuaa jo sen verran. Voi esimerkiks puhua jostain telkkarinkatselusäännöistä ja kyllä se ne muistaa. Vanhemman lapsen kohdalla voi jo käyttää keskustelua ja puhumista opettamiseen siinä esimerkin rinnalla. (Liisa, lapset 10 v., 12 v. ja 14 v.)

Kysymys sääntöjen oppimisen edistämisestä osoittautui hieman vaikeaksi, sillä kolmannes vanhemmista ei osannut vastata siihen. Kukaan vastanneista ei pitänyt aineellisten palkkioiden käyttöä hyvänä keinona edistää sääntöjen omaksumista. Lapselle saatettiin tosin joskus tarjota pieniä ”porkkanoita” (mm. mieluisaa syötävää), mutta materiaalilla palkitsemista ei kuitenkaan nähty kestäväksi ratkaisuksi. Sen sijaan suurin osa vastanneista luotti tässäkin tapauksessa oman esimerkinsä voimaan; tarjoamalla lapselle positiivisen ja johdonmukaisen mallin sääntöjä noudattavasta käyttäytymisestä, vanhemmat voivat tehostaa niiden oppimista. Myös kannustava ja positiivinen asenne nähtiin tärkeäksi, vanhempien tulisi huomioida lapsen myönteinen käytös ja antaa siitä positiivista palautetta hänelle. Osa vanhemmista puolestaan uskoi keskustelun ja sääntöjen selittämisen auttavan niiden oppimista.

Ei ne ainakaan millään palkitsemalla perille mee eikä sitä oppimista voi millään rahalla tai tavaroilla nopeuttaa, sen pitäis tulla ihan ilman palkintojakin. Tai voihan ne ehkä hetkellisesti auttaa, mutta ei se pitemmän päälle toimi, siitä tulee sitte vaan sellanen kierre. Ei siinä muuta oo, ku sen esimerkin kautta vaan yrittää sitä ja olis sellanen kannustava suhtautuminen siihen, että näkis sen myönteisenkin käytöksen eikä aina vaan sitä negatiivistä ja kielteistä.
(Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Kaikki vanhemmat katsoivat, että sääntöjen opettaminen tulee aloittaa mahdollisimman varhain, sillä he pitivät tärkeänä, että lapsi tottuu sääntöjen noudattamiseen jo pienestä pitäen. Kolmannes vanhemmista mainitsi sääntöjen opettamisen tulevan ajankohtaiseksi siinä vaiheessa, kun lapsi on noin 2-vuotias. Tällöin hän pystyy ymmärtämään puhetta jo paremmin ja kykenee myös ilmaisemaan itseään jo puheen avulla. Tosin jo tätä ennenkin sääntöjen opettamista tapahtuu esimerkin kautta, sillä alusta alkaen lapsi seuraa muiden ihmisten käyttäytymistä ja jäljittelee sitä sitten omassa toiminnassaan.

Musta sen on lähettävä heti jo pienestä pitäen. Esimerkinhän vaikutus alkaa toimia jo hyvinkin pienessä, mutta ehkä joskus 2-vuotiaana voi alkaa niinku paremmin opettaa, ku oppii puhumaan. (Sirpa, lapset 4 v., 6 v. ja 9 v.)

Muut vanhemmat eivät sen sijaan osanneet sanoa mitään ikärajaa, vaan he totesivat, että sääntöjä tulee opettaa ”tilanteiden ja kehityksen mukaan pienestä pitäen”. Lapsen kasvaessa ja kehittyessä hänen toimintansa alkaa vaatia säätelyä ja kontrollointia ja sen myötä sääntöjen opettaminen tulee ajankohtaiseksi. Esimerkiksi liikkumaan oppiminen voi olla tällainen tilanne.

Se alkaa jo kyllä ihan alusta ja jo pienestä pitäen siinä elämän ja kehityksen myötä. Ei siihen mitään sellasta ikää oo, ne tulee sitte, ku tulee sellasia tilanteita, joissa alkaa tarviin niitä sääntöjä. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Kaikki vanhemmat kahta lukuun ottamatta pitivät lapsen iän ja ymmärryskyvyn huomioimista tärkeänä sääntöjen opettamisessa. Nämä kaksi vanhempaa eivät vastanneet kysymykseen, sillä he eivät osanneet eritellä opettamisessa huomioitavia seikkoja. Vastanneet vanhemmat totesivat sääntöjen opettamisen olevan erilaista riippuen siitä, minkä ikäisestä lapsesta on kysymys. Pienelle lapselle opettavien sääntöjen tulee olla selkeitä, konkreettisia ja tarpeeksi yksinkertaisia, että hän pystyy omaksumaan ne. Sen sijaan esimerkiksi 5-vuotiaan kanssa säännöistä voidaan jo alkaa keskustella ja häneltä voidaan vaatia abstraktimpien sääntöjen (esim. valehtelun kieltävä sääntö) noudattamista, sillä hän pystyy ymmärtämään ja muistamaan asioita paremmin. Lapsen ikä on huomioitava myös siinä mielessä, että eri-ikäiset lapset tarvitsevat erilaisia sääntöjä. Säännöt ”elävät” ja muuttuvat lapsen kehityksen myötä ja eri ikävaiheissa erilaiset säännöt tulevat ajankohtaisiksi. Esimerkiksi, kun lapsi alkaa käydä kavereidensa luona yksinään, kotiintuloaikojen asettaminen tulee tarpeelliseksi.

Ikähän se vaikuttaa paljo siihen, että mitä opettaa ja mitä se lapsi niinku milonki tarvii. Nehän muuttuu aina tarpeen ja kehityksen mukaan eli eri vaiheis on eri säännöt, sillä lapsihan kehittyy koko ajan. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Vanhempien näkemyksiä tiedusteltiin myös sääntöjen perustelemisesta. Kaikki pitivät sääntöjen merkityksen perustelemista tärkeänä ja tarpeellisena asiana ja lähes jokainen vanhempi kertoi myös itse perustelewansa. Vain yhdessä perheessä sääntöjen perustelu oli jäänyt vähemmälle johtuen ainaisesta kiireestä (”Kyllähän se tärkeätä olis, mutta on vähä ne perustelut jääny, kun aina on niin kiire. Sanotaan vaan, että nyt on näin.”). Vanhemmat siis katsoivat, että lapselle on kerrottava syy, miksi tiettyjä sääntöjä on noudatettava ja miksi jotain pitää tai ei saa tehdä. Tämän nähtiin edistävän sääntöjen omaksumista ja noudattamista, kuten eräs vanhempi kertoi: ”Asia menee paremmin perille, kun kertoo mistä se sääntö johtuu ja miksi pitää näin tehdä.”. Perustelun avulla lapsen on helpompi ymmärtää sääntöjen tarkoitus ja tällöin hän voi myös paremmin hyväksyä ne. Suurin osa vanhemmista totesikin, että 8 – 10-vuotias ei enää hyväksy sääntöjä vain annettuina, vaan niiden noudattamiselle on annettava jokin syy ja mielekkyys. Ei riitä,

että vanhempi sanoo, että tällaista sääntöä on noudatettava, vaan lapselle on myös kerrottava, miksi kyseinen sääntö on olemassa ja miksi sitä kannattaa noudattaa.

Kyllä tottakai kerrotaan, miksi säännöt on olemas. Jos vaan sanotaan, että asiat on näin eikä siitä sen kummemmin, niin ei voi olettaa, että sitä sääntöä noudatettais vain sen takia, kun näin on sanottu. Tän ikänen on kuitenkin jo niin tietäväinen, ettei se hyväksy sääntöjä noin vain sanottuna ja annettuna. Niistä pitää keskustella ja perustella, miks nyt on näin, että lapsikin ymmärtäis, miksi säännöt on olemas.” (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Kun vanhemmilta kysyttiin, missä vaiheessa säännöt perustellaan, puolet eli seitsemän heistä kertoi perustelun tapahtuvan sääntöjen opettamisen yhteydessä. He pitivät tärkeänä, että lapsi tietää jo alusta asti, miksi kyseinen sääntö on asetettu ja miksi sen noudattamista vaaditaan. Jos sääntöä kuitenkin jossain vaiheessa rikotaan, vanhemmat kertoivat tällöin muistuttavansa lasta uudelleen säännön merkityksestä.

Perusteleminen tulee siinä vaihees, kun asiaa ollaan opettamassa ja viemässä perille sille lapselle, että heti sitte tietäis sen syyn, miks se sääntö on. Ja jos sitä sitten rikotaan, niin silloin asia kerrataan ja siitä muistutetaan. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Neljässä perheessä sen sijaan säännöt perustellaan vasta siinä vaiheessa, kun niitä on jo rikottu. Sääntörikkomuksen jälkeen lasta muistutetaan asetetusta säännöstä ja hänelle kerrotaan, miksi hän on toiminut väärin ja millaista haittaa säännön rikkominen aiheuttaa lapselle itselleen tai muille ihmisille. Jos lapsi ei ole esimerkiksi noudattanut kotiin-tuloaikaa, sääntöä perustellaan sillä, että vanhemmat huolestuvat, ellei hän tule sovittuna aikana kotiin.

Silloin se lähinnä tulee, kun on tehny jotain väärää eli rikkonu sitä sääntöä. Kerrotaan, miks on tehny väärin ja muistutetaan, että näinhän me sovittiin. (Matti, lapset 2 v., 5 v. ja 8 v.)

Loput vanhemmista eivät osanneet tarkemmin eritellä perustelun ajankohtaa, vaan totesivat sen olevan tilannesidonnaista eli riippuvan paljolti siitä, millaisesta säännöstä kulloinkin on kysymys. Joskus perustelu suoritetaan jo sääntöjen opettamisen yhteydessä, toisinaan taas vasta silloin, kun sääntöä on jo rikottu.

Sitä on vähä vaikee sanoa, kun se riippuu niin tilanteesta ja siitä asiasta, että miten millonkin. Joskus sitä tulee heti siinä alussa perusteellisemmin selitettyä sitä juttua ja sitte joskus huomaa, ettei oo sillee edes tajunnu selittää ja perustella, ku on pitäny niin itsestään selvänä. Sen tajuaa vasta sitte, kun sitä sääntöä ei noudatetakaan. (Kirsi, lapset 3 v., 5 v., 9 v. ja 12 v.)

8.3 Kontrollimenetelmät sääntöjen rikkomistilanteissa

Vanhemmilta tiedusteltiin, millaisia kontrolloikeinoja he käyttäisivät, jos lapsi ei noudattaisi hänelle asetettuja sääntöjä, ts. miten he rankaisisivat lastaan tottelemattomuudesta. Kontrollimenetelmiä tarkasteltiin kultakin sääntöalueelta laadittujen kuvitteellisten tilanteiden (ks. s. 53-54) kautta, jotka kuvaavat erilaisten sääntöjen rikkomista. Seuraavassa taulukossa (taulukko 4) esitetään käytettyjen kontrollimenetelmien mainitsemisfrekvenssit näissä tilanteissa. Frekvenssien yhteenlaskettu määrä on joidenkin kuvitteellisten tilanteiden kohdalla suurempi kuin tutkimukseen osallistuneiden perheiden lukumäärä (15), koska osa vanhemmista käytti samassa tilanteessa useampaa kontrolloikeinoa.

TAULUKKO 4. Vanhempien (n = 15) käyttämät kontrollimenettelyt sääntöalueittain

Sääntöalue	Kontrollimenetelmät					
	Puhuminen keskustelu	Verbaali rankaisu	Tilanteeseen puutt.	Psykolog. rankaisu	Eistäminen/aresti	Lievä fyys. rankaisu
Yhteiselämän säännöt	A	3	12			
	B	15				
Käyttämissäännöt kodin ulkopuolella	Muut lapset A	12	3			
	B	13			3	
	Muut aikuiset A	10	5			
	B		15		8	
Turvallisuussäännöt	A	10	5	5		
	B	6	15			
Säännöt velvollisuuksista	A		12		3	
	B	10	5			

Kuvitteelliset tilanteet:

Yhteiselämän säännöt: A: ei tule ruoka-aikana syömään B: valehtelee läksyjenteosta
 Käytt.säännöt kodin ulkop.:
 Muut lapset A: rikkoo toverin lelun tahallaan B: lyö kaveriaan
 Muut aikuiset A: ei kiitä lahjasta B: kiroilee/nimittelee vieraita
 Turvallisuussäännöt A: laskee mäkeä vaarall. paik. B: kiipeää katolle
 Säännöt velvollisuuksista: A: ei siivoa huonettaan B: ei vie roskia ulos

Taulukko 5 puolestaan kuvaa vanhempien käyttämiä kontrollikeinoja siinä tapauksessa, että ensimmäinen keino ei ole tehonnut. Kaikki haastateltavat eivät tosin joka-tilanteessa vastanneet tähän kysymykseen, sillä he uskoivat, että lapsi tottelisi jo ensimmäisellä kerralla. Näin ollen frekvenssien kokonaismäärä on joidenkin tilanteiden kohdalla pienempi kuin 15.

TAULUKKO 5. Kontrollimenetelmät silloin, kun ensimmäinen keino ei tehoa (n = 15)

Sääntöalue	Kontrollimenetelmät					
	Puhuminen keskustelu	Verbaali rankaisu	Tilanteeseen puutt.	Psykolog. rankaisu	Eristäminen/aresti	Lievä fyys. rankaisu
Yhteiselämän Säännöt	A	3	3	9		
	B					
Muut Käyttämissäännöt kodin ulkopuolella	Muut lapset A			2	2	
	B			11		2
	Muut aikuiset A			3		
	B				7	3
Turvallisuussäännöt	A		2		12	1
	B			10	5	
Säännöt velvollisuuksista	A			15		
	B			7		

Kuvitteelliset tilanteet:

Yhteiselämän säännöt: A: ei tule ruoka-aikana syömään B: valehtelee läksyjenteosta
 Käytt.säännöt kodin ulkop.:
 Muut lapset A: rikkoo toverin lelun tahallaan B: lyö kaveriaan
 Muut aikuiset A: ei kiitä lahjasta B: kiroilee/nimittelee vieraita
 Turvallisuussäännöt A: laskee mäkeä vaarall. paik. B: kiipeää katolle
 Säännöt velvollisuuksista: A: ei siivoa huonettaan B: ei vie roskia ulos

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin kuvitteellisiin tilanteisiin liittyviä kontrollimenetelyitä sääntöalueittain.

8.3.1 Yhteiselämän sääntöjen rikkominen

Vanhemmilta kysyttiin, mitä he tekisivät silloin, kun *lapsi ei suostu jättämään leikkiään kesken, vaikka on perheen ruoka-aika*. Suurin osa eli neljä viidestä vanhemmasta kertoi käyttävänsä tässä tilanteessa verbaalisen rankaisun keinoja. Vanhemmat siis korottivat ääntään ja komensivat lasta heti syömään.

Karjaasen, että just ny syömään eikä oo vaihtoehtoja. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Loput eli viidennes vanhemmista puolestaan kertoi selvittävänsä tilanteen puheella. He pyrkivät pyytämisen, suostuttelun, houkuttelun tai lapseen vetoamisen keinoin saamaan hänet tulemaan syömään.

Vetoan siihen, että muut jo odottaa pöydäs ja ois kiva, että kaikki söis yhdessä... Ihan vaan puhumalla yrittäisin saada tulemaan.

(Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Jos lapsi ei kuitenkaan tottelisi, valtaosa käskyjä käyttäneistä vanhemmista turvautuisi uhkailuun ja kiristykseen. Yleisimmin lapsi uhattiin jättää ilman jälkiruokaa tai kokonaan ilman aterialla, jos hän ei heti tulisi syömään. Kolme vanhempaa sitä vastoin ilmoitti tällöin konkreettisesti puuttuvansa tilanteeseen eli hakevansa lapsen kädestä pitäen syömään. Vanhemmat, jotka aluksi käyttivät pyytämistä ja suostuttelua, puolestaan tehostaisivat puhettaan ankarammalla äänensävyllä ja käskyillä eli käyttäisivät verbaalista rankaisua.

Jos et ny heti tuu syömään, niin sitte jäät kokonaan ilman ruokaa. Ja kaapista on sitte turha kravata mitään herkkuja, saat mennä tyhjällä mahalla nukkumaan. (Heikki, lapsi 9 v.)

Kaikki vanhemmat suhtautuivat *valehteluun läksyjenteosta* samalla tavalla. Jokainen heistä kertoi puuttuvansa tilanteeseen ja selvittävänsä asian puhumalla. Vanhemmat totesivat tällaisen käytöksen huolestuttavan heitä ja olevansa myös vihaisia valehtelusta, mutta katsoivat parhaaksi ja ainoaksi tavaksi tilanteen selvittämisen keskustelemalla lapsen kanssa ja pyrkimällä selvittämään syyn tapahtuneeseen. He kertoivat lisäksi ko-

rostavansa lapselle valehtelun vääryyttä ja vetoavansa siihen, että läksyjen hoitaminen on lapsen vastuulla ja hänen tehtävänsä. Vanhemmat siis katsoivat vakavan puhuttelun ja asian perusteellisen selvittelyn riittävän tämän tilanteen ratkaisemiseksi.

Kyllä se pitäis selvittää mikä tässä on takana, että miks se oikein valehteli ja puhua asiasta oikein kunnolla... Niin kauan selitetään ja jutellaan, että lapsikin tajuaa sen asian, että se oli väärin. (Anu, lapset 8 v., 12 v. ja 15 v.)

8.3.2 Kodin ulkopuolisten käyttäytymissääntöjen rikkominen

Molemmissa kavereihin kohdistuvissa sääntörikkomuksissa vanhempien suhtautuminen oli hyvin samanlaista, sillä kummassakin tapauksessa suurin osa heistä pyrki selvittämään asian puhumalla. Tilanteessa, jossa *lapsi rikkoo toverinsa lelun tahallaan*, neljä viidestä vanhemmasta kertoi puuttuvansa asiaan puheen keinoin. Tilanne ja siihen johdaneet syyt selvitetään yhdessä keskustellen. Sovun syntymiseksi vanhemmat edellyttivät lapselta anteeksipyyntöä sekä leikkikalun korvaamista. Lapsi joutuisi korvaamaan lelun omista rahoistaan eli hän joutuisi itse vastaamaan teostaan ja oppisi näin ymmärtämään toimineensa väärin. Vanhemmat pyrkivät siis tässä tilanteessa samalla opettamaan lapselle vastuunottoa omista teoistaan.

Ottaisin asian heti puheeksi ja selvittäisin mistä on kysymys. Anteeksi pitäis pyytää ja omista rahoistaan sais hommata uuden tilalle... Että vähä itekki tajuais sitte, että tää on väärin ja siitä joutuu vastuuseen. (Liisa, lapset 10 v., 12 v. ja 14 v.)

Viidennes eli kolme vanhempaa reagoi lelun rikkomiseen kieltämällä ja torumalla lasta sekä vaatimalla anteeksipyyntöä. Lapsen oli myös korvattava leikkikalu joko omista rahoistaan tai tekemällä vanhemmille jokin palvelus, jolloin he maksaisivat uuden lelun.

Kyllä mä huutaasin ja olisin vihaanen, että mitä sä ny tuolla lailla, noin ei saa teherä. Anteekspyyntö olis paikallaan ja joku korvaussysteemi pitäis kehittää. Ehkä äiti korvais lelun nyt heti, mutta lapsi joutus sitte mulle puolestaan korvaamaan tän jutun jollain työllä vaikka. (Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Suurin osa vanhemmista uskoi, että em. keinot jo riittäisivät tilanteen selvittämiseksi, sillä he katsoivat, että leikkikalun korvaaminen omista rahoistaan oli lapselle jo hyvin tuntuva rangaistus. Muutama vanhempi kuitenkin ilmoitti, että jos lapsi ei tottelisi eikä

sopua syntyisi, seurauksena olisi joko kotiaresti tai jonkun edun menettäminen (esim. lapselle ei osteta uutta lelua).

Sillon pysytään kotona eikä lähetä seuraavana päivänä kaverille.
(Sirpa, lapset 4 v., 6 v. ja 9 v.)

Myös siinä tapauksessa, että *lapsi löisi kaveriaan*, vanhemmat kertoivat selvittävänsä tilanteen puhumalla. Kaksi vanhempaa ei tosin osannut edes kuvitella tällaista tapahtuvan ("Ei tytöt löis."), eivätkä he näin ollen osanneet sanoa, mitä he tekisivät tässä tilanteessa. Kaikki vastanneet kokivat tilanteen hyvin vakavaksi ja ilmoittivat puuttuvansa siihen välittömästi pitämällä asiasta vakavan puhuttelun lapselle. Vanhemmat pyrkisivät keskustellen selvittämään syyn lapsen käytökseen ja muistuttaisivat häntä lyömisen kieltävästä säännöstä sekä edellyttäisivät anteeksi pyytämistä. Osa vanhemmista kertoi myös vetoavansa lapseen pyytämällä häntä kuvittelemaan miltä tuntuisi, jos häntä itseään lyötäisiin.

Heti kyllä puuttuisin siihen ja asia puhuttais selväksi. Muistuttaisin, että mehän ollaan sovittu, että ketään ei lyödä... että nyt kyllä pyydät anteeksi.
(Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Kaikki vanhemmat siis katsoivat tilanteen vaativan keskustelua ja asian selvittämistä puhumalla, mutta tämän lisäksi kolme vanhempaa määräsi lapselle vielä arestia rangaistukseksi. He perustelivat arestin käyttöä asian vakavuudella ja sillä, että lapselle oli asetettu selkeä sääntö, joka kieltää toisen lyömisen. Koska tätä sääntöä on nyt rikottu, he katsoivat, että pelkkä puhuminen ei riitä, vaan seurauksena oli oltava myös tuntuvampi rangaistus.

...tää on kuitenkin sen verran vakava juttu, että siks se aresti vielä.
(Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Jos tilanne ei puhuttelulla rauhoittuisi, kahdessa perheessä turvaututtaisiin lievään fyysiseen rankaisuun, kuten tukkapöllyyn tai lapsen kiinnipitämiseen. Muut vanhemmat sitä vastoin totesivat, että pelkkä fyysisellä rankaisulla uhkaaminen riittäisi lopulta rauhoittamaan tilanteen ja saisi lapsen tottelemaan.

Siinä vaihees ottaasin kraivelista kiinni ja pitääsin niin kauan, että rupee anteekspyyntö kuulumaan. (Heikki, lapsi 9 v.)

Tilanteen selvittäminen puhumalla oli yleisin keino myös silloin, jos *lapsi ei kiittäisi vierasta saamastaan lahjasta*. Kaksi kolmannelta vanhemmista kertoi muistuttavansa lasta kiitos-sanankäyttöä koskevasta säännöstä ja selittävänsä hänelle kiittämisen kuuluvan kohteliaaseen käytökseen.

Hei, mikäs unohtu? Eikös se ollu sellaanen sopimus, että aina kiitetään, ku saaraan jotaki.

(Hanna, lapsi 8 v.)

Kolmannes vanhemmista suhtautui tähän kuvitteelliseen tilanteeseen hieman ankarammin käyttäen verbaalisen rankaisun keinoja. Lapsen epäkohteliaasta käytöstä paheksuttiin torumalla ja nuhtelemalla häntä ja lasta vaadittiin kiittämään vierasta saadusta lahjasta.

Tiukkaan sävyyn sanoisin, että tollanen peli ei kyllä vetele. Noin ei käyttäydytä, kun saadaan jotain... Sillon kiitetään ja kiitetäänkin heti.

(Maija, lapset 10 v. ja 16 v.)

Valtaosa vanhemmista uskoi puhuttelun tai nuhtelun jo tehoavan eikä heidän näin ollen tarvitsisi turvautua muihin kontrollikeinoihin. Tosin kolme vanhempaa totesi, että ellei asia selviäsi puhumalla, he käyttäisivät uhkailua.

Sitte joutuis ehkä vähä uhkaileen, että lahja otetaan pois, jos ei kiitosta ala kuulua. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Lapsen kiroileminen ja vieraiden nimittely herätti vanhemmissa voimakkaita negatiivisia tunteita. He kokivat tilanteen hyvin kiusallisena ja nolona ja ilmoittivatkin puuttuvansa siihen välittömästi. Muutama vanhempi tosin totesi tällaisen tilanteen olevan todellakin fiktiivinen, sillä he eivät uskoneet lapsensa enää tässä iässä käyttäytyvän näin, kuten seuraavasta lainauksesta ilmenee:

Tälläästä ei oo ikinä sattunu eikä kyllä enää sattuiskaan. Kyllä sillä jo sen veran on ny järkiä pääs. (Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Kaikki vanhemmat kuitenkin vastasivat kysymykseen ja puolet heistä reagoi kiroiluun ja nimittelyyn verbaalisen rankaisun ja eristämisen keinoin. He nuhtelivat lasta rumasta kielenkäytöstä ja kielsivät häntä puhumasta näin. Vanhemmat vaativat lasta myös ehdottomasti pyytämään vierailta anteeksi. Sitten lapsi lähetettiin toiseen huoneeseen joksikin aikaa miettimään käytöstään. Vanhemmat käyttivät tässä tilanteessa siis kahden kontrollikeinon yhdistelmää eli sekä lapsen sanallista ojentamista että hänen eristämistään toiseen tilaan.

Siinä vaihees kyllä palais päreet ja lapsi sais kuulla kunniansa, tässä talossa ei tollasia puhuta. Oishan se kauheen nolo tilanne eikä siitä ihan päätä silittelemällä pääsis. Veisin varmaan omaan huoneeseen vähä miettimään-puheitaan ja hetkeks rauhottuun. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Toinen puoli vanhemmista puuttui tilanteeseen vain verbaalisella rankaisulla eli ojentamalla ja torumalla lasta sekä vaatimalla anteeksipyyntöä. Mutta jos tämä ei riittäisi tilanteen rauhoittamiseksi, myös nämä vanhemmat turvautuisivat lapsen eristämiseen. Lisäksi kolme vanhempaa käyttäisi tällöin myös lievää fyysistä rankaisua.

Silloon tuli lähtö. Veisin lapsen toiseen huoneeseen ja siällä pysyys loppuvieraalun, ku ei kerta osaa käyttäytyä. (Heikki, lapsi 9 v.)

Kyllä mä vois in ottaa korvanlehdestä kiinni ja taluttaisin omaan huoneeseen vähä mietiskelemään asioita. (Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

8.3.3 Turvallisuussääntöjen rikkominen

Tilanteeseen, jossa lapsi kiellosta huolimatta *laskisi mäkeä vaarallisessa paikassa*, kolmannes vanhemmista reagoi huutamalla ja tiukkaan äänensävyyn käskemällä lasta heti poistumaan paikalta. Tilanteen vakavuus herätti vanhemmissa pelkoa, mutta myös kiukkua, joka purkautui lapsen torumisena.

Huutaisin, että äkkiä pois sieltä. Riippuu tietty äänenpainosta... kyllä se vaatii kovennetun ja käskevän äänen, että tehoa. Kyllähän siinä vähän hätääntyis, mutta kaipa se kiukku ois kuitenkin päällimmäisenä ja tulis sanottua vähä kovemmin. (Anu, lapset 8 v., 12 v. ja 15 v.)

Koska lapsen turvallisuus oli vaarassa, kolmasosa vanhemmista katsoi tarpeelliseksi ensin konkreettisesti puuttua tilanteeseen eli hakea lapsi pois paikalta. Tämän jälkeen tilanteeseen liittyvistä vaaroista keskusteltaisiin lapsen kanssa eli selvitetäisiin hänelle, miksi paikalle ei saa mennä leikkimään.

Jos kerta asiasta on puhuttu ja se on kiälletty ja menis vaan, niin varmaan se pitää mennä ihan hakemalla hakeen pois siältä... Ja sitte asiasta puhuttaas hyvin vakavasti ja kaikista vaaroosta, ettei tälläästä vaan tapahtuus enää uurelleen. (Hanna, lapsi 8 v.)

Kolmannes vanhemmista puolestaan pitäisi lapselle vakavan puhuttelun tällaisessa tilanteessa. He kertoivat vetoavansa lapsen omaan järkeen ja ymmärrykseen ja muistutta-

vansa häntä kiellosta. Lapselle korostettaisiin paikan vaarallisuutta ja kerrottaisiin, missä oli turvallista leikkiä.

Mä uskon puheen voimaan, että se varmaan tepsis parhaiten. Rauhallisesti kuvaan selittää, miten vaarallinen juttu toi on ja vetoa, että kyllähän sä itekki ymmärrät, että miks tää ei käy päinsä. Kyllä tän ikänen jo järkipuhetta uskoo. Ainakin yleensä. (Kirsi, lapset 3 v., 5 v., 9 v. ja 12 v.)

Jos em. kontrollikeinot eivät tehoaisi tai jos lapsi rikkoisi sääntöä uudestaan, suurin osa eli neljä viidestä vanhemmasta rankaisisi lasta kotiaarestilla. Vanhemmat katsoivat, että arestiin joutuminen viimeistään osoittaisi lapselle, että he ovat tosissaan ja että kieltoa on noudatettava. Kaksi vanhempaa puolestaan ilmoitti, että ellei lapsi tottelisi käskyjä, he puuttuisivat tilanteeseen konkreettisesti eli hakisivat hänet pois. Vain yhdessä perheessä turvauduttaisiin tällöin lievään fyysiseen rankaisuun (läimäytys takapuoleen).

Jos ei rupee sana kuulumaan, niin seuraava päivä ollaan sitte sisällä eikä lähetä minnekkään. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Toiseen lapsen turvallisuutta vaarantavaan tilanteeseen (*katolle kiipeäminen*), kaikki vanhemmat puuttuivat verbaalisen rankaisun keinoin eli koventamalla ääntä ja käskemällä lasta välittömästi tulemaan alas. Varmistaakseen, että lapsi ymmärtäisi tilanteen vaarallisuuden, vajaa puolet vanhemmista ilmoitti lisäksi selittävänsä lapselle kiellon tarpeellisuutta ja kertovansa paikan vaaroista.

Kurkku suarana huutaasin, että alas siältä ja vähä äkkiä.
(Sari, lapset 9 v. ja 11 v.)

Jos komentaminen ei kuitenkaan saisi lasta uskomaan, suurin osa vanhemmista tehostaisi käskyjään uhkaamalla häntä arestilla. Koska vanhemmat kokivat konkreettisen tilanteeseen puuttumisen eli lapsen poishakemisen tässä tapauksessa vaikeaksi, he turvautuivat siis uhkailuun saadakseen lapsen tulemaan alas.

Sitte joutus varmaan turvautumaan uhkailuun ja kiristykseen. Jos et nyt heti tuu alas, niin huomenna et sitte lähe minnekkään... Eihän sitä uskaltais ite sinne katolle mennä, pudottais vielä molemmat. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Kolmannes vanhemmista tosin katsoi, että pelkkä arestilla uhkaaminen ei riitä, vaan seurauksena olisi todellakin arestia eli lapsi pysyisi kotona ja sisätiloissa ainakin seuraavan päivän.

Se on sitte arestin paikka eli ulkonaliikkumiskielto.
(Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

8.3.4 Velvollisuussääntöjen rikkominen

Tilanteessa, jossa *lapsi laiminlöisi huoneensa siivoamisen ja tavaroidensa järjestämisen*, neljä vanhempaa viidestä käytti verbaalista rankaisua, jota ilmensi äänen korottaminen sekä käskyt ja vaatimukset tehtävän hoitamisesta.

Kyllä siinä joutuis ääntä nostaan ja huutaisin, että kuinka täällä on näin sotkusta... Yleensä joutuu sanomaan oikein kovalla äänellä, että menis perille kans. Ja kyllä se aina vaatii sen sanomisen, että ei se mitenkään automaattisesti tapahdu. (Sirpa, lapset 4 v., 6 v. ja 9 v.)

Vanhemmat kertoivat tällaisessa tilanteessa yleensä joutuvansa huomauttamaan asiasta ja toistamaan käskyjään useamman kerran ennen kuin lapsi tottelee. Tehtävä suoritetaan siis vasta ”viivytetyllä aikataululla”. Moni vanhempi totesikin tämän asian olevan todella hermoja koetteleva ja kärsivällisyyttä vaativa tilanne.

Kotityöt on yhtä tuskaa, varsinkin toi oman huoneen siivous. Hirveesti joutuu aina jankuttaan ja patisteleen, että tee nyt ja tee nyt. Joskus ei meinaa hermo kestää, ku tavaroita on joka paikas eikä jalka jakaannu. Mutta siitä pidän kiinni, että ite en rupee niitä kerään, muuten se ei ikinä opi ite sitä tekeen. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Loput eli viidennes vanhemmista puolestaan pyrki uhkailun avulla saamaan lapsen siivoamaan. Yleisimmin uhattiin ja peloteltiin tavaroiden joutumisella pölynimuriin tai roskakoriin. Tämän kerrottiin yleensä tehoavan viimeistään siinä vaiheessa, kun imurin ääni alkoi kuulua liian läheltä.

Oman huoneen siivous tapahtuu niin, että minä karjahdan, että nyt tavarat pois ja kämppä siistiks tai ne menee imuriin. Yleensä se sitte viime tingas rupee niitä siitä nopeesti keräileen. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Jos lapsi ei useista käskyistä tai uhkailusta huolimatta tottelisi vanhempiaan, puolet vanhemmista rankaisisi häntä etuisuuksien kieltämisellä, kuten television katselukielto, viikkorahan tai karkkipäivän makeisten menettäminen. Toiset sen sijaan vain uhkailisivat jonkun edun menetyksellä.

Jos ei kerta hommiaan hoira, niin sitte ei viikkorahaakaan tipu.
(Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Roskien viemättä jättämiseen vanhemmat eivät reagoineet yhtä ankarasti kuin siivoamisen laiminlyöntiin. Useimmat heistä kertoivat käyttävänsä tässä tilanteessa pyytämistä tai suostuttelua ja houkuttelua. Tilanne pyrittiin siis ratkaisemaan positiivisin keinoin.

Pitääs ensi yrittää hyvällä eli maanitella ja suostutella tekeen se.
(Hanna, lapsi 8 v.)

Vain kolmannes vanhemmista käytti korotettua äänensävyä ja käskemistä saadakseen lapsen hoitamaan asian.

Huudan ja mekkaloin, että minkä takia kukaan muu ei tässä huushollissa tee mitään kuin minä. Välillä joutuu kyllä turhan paljon käyttää energiaa tälläsiin pikku asioihin, ikinä ei hommat hoidu luonnostaan. Aina joutuu huomauttaan ja käskemään, että se ja se pitäis tehdä. (Maija, lapset 10 v. ja 16 v.)

Jos nämä keinot eivät kuitenkaan tehoaisi, noin puolet vanhemmista uhkaisi lasta jonkun edun menettämällä (esim. ei pääse mukaan vierailulle tai ei saa iltapalaa), muut puolestaan kertoivat pyytävänsä toista perheenjäsentä hoitamaan tehtävän tai vievänsä roskat itse.

Ehkä tulis vähä uhkailua. Esimerkiksi, että sitte et tuu mummolaan mukaan. Kummasti se kiristys aina vaan tepsii, vaikka kyllähän lapsikin tajuaa, että ei sitä uhkausta kuitenkaan toteuteta. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Kuvitteellisten kontrollitilanteiden käsittelyjen jälkeen vanhemmilta tiedusteltiin lisäksi, millaisia kontrollimenetelmiä he yleensä käyttivät, kun lapsi on toiminut väärin ja sääntöjen vastaisesti. Suurin osa vanhemmista ilmoitti kontrolloivansa lapsensa epäsuotavaa käyttäytymistä ensisijaisesti puheen keinoin eli pyrkivänsä selvittämään asian puhumalla. Muutama vanhempi tosin huomautti, että tilanne saattoi joskus kärjistyä huutamiseksi, mutta yleensä heidänkin pääasiallisin kontrollikeinonsa oli puhuminen. Puhumisella vanhemmat tarkoittivat sääntörikkeeseen johtaneiden syiden selvittämistä keskustelemalla asiasta lapsen kanssa sekä säännöistä muistuttamista ja niihin vetoamista. He kertoivat myös selittävänsä hänelle väärän käyttäytymisen seurauksia ja vetoavansa lapsen omaan kykyyn ymmärtää teon vääräisyys ja haitallisuus.

Mitään hirveitä sanktioita ei ole, mutta kyllä asioista huomautetaan ja niistä puhutaan. Mä oon vähä huono näis rankaisuhommis, kyllä sitä on vaan selvitelty ja yleensä sopimalla hoidettu nää väärin toimimistilanteet.

(Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Vaikka nämä vanhemmat ilmoittivat puhumisen olevan heidän yleisin ja pääasiallinen keinonsa puuttua sääntörikkeisiin, osa heistä totesi kuitenkin, että pelkkä puhe ei aina riitä tilanteen ratkaisemiseksi, vaan joskus joudutaan turvautumaan myös muihin kontrollimenetelmiin. Tällöin vanhemmat kertoivat käyttävänsä yleensä joko verbaalia tai lievää fyysistä rankaisua tai uhkaavansa lasta jonkun edun menettämällä.

... mutta jos puhe ei tehua, niin sitte vähä kovemmat otteet, esimerkiks tukasta kiinni tai jotaki. Huutaminen ei auta mitää, mialuummin vaikka vähä näpättyä.

(Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Tietysti sitä itekki joskus hermostuu ja tulee käytettyä jotain kiristysasetta. Jos ei sanominen meinaa tehota, niin sitte vähä uhkailee, että jos et nyt tee, niin sitte... viikkoraha jää maksamatta tai jotakin. (Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Viidennes vanhemmista sen sijaan ei osannut mainita yhtä, yleisintä kontrollikeinoa, vaan totesi niiden käytön olevan täysin tilanteesta riippuvaista. Kontrollikeinot siis vaihtelivat sen mukaan, millaiseen sääntörikkeeseen lapsi oli syyllistynyt. Vanhemmat kertoivat käyttävänsä eri tilanteissa mm. lapsen vetoamista, eristämistä, arestia tai lievää fyysistä rankaisemista.

Sitä on kyllä hirveen vaikee sanoo, ku se riippuu niin tilanteesta. Että mitä on tehny, niin sen mukaan tulee sitte rangaistuskin. ... se voi joskus olla arestia tai tukkapöllyä ja joskus riittää pelkkä sanominenkin, millon mitäkin.

(Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

8.4 Sääntöjä noudattava, tottelevainen käytös

Vanhemmilta kysyttiin myös, miten he reagoivat sääntöjen mukaiseen käyttäytymiseen. Kun lapsi on noudattanut hänelle asetettuja sääntöjä ja ollut tottelevainen, puolet vanhemmista kertoi huomioivansa tällaisen käytöksen jotenkin. Yleisimmin huomion osoittaminen oli *sanallista palkitsemista*: kiitoksin ja kehuin lapselle osoitettiin, että hän oli käyttäytynyt toivotulla tavalla. Kiitoksiin liittyi myös vanhempien positiivisten tunteiden ilmaisua ("Voin esimerkiks sanoo, että tollanen kohtelias ja hyvä käytös saa äi-

dinkin hyvälle mielelle.”). Sanallisen huomion lisäksi lapsen kanssa saatettiin keskustella sääntöjen merkityksestä ja tärkeydestä. Myönteisen palautteen avulla vanhemmat pyrkivät kannustamaan lasta toimimaan vastaavalla tavalla jatkossakin ja edistämään näin sääntöjen noudattamista ja omaksumista. Vanhemmat totesivat kuitenkin, että tunnustuksen ja kiitoksen antaminen ei ole mitenkään säännöllistä eli lasta ei kehua jokaisesta sääntöjen mukaisesta teosta, vaan palautetta annetaan silloin tällöin tilanteesta ja esimerkiksi vanhemman mielialasta riippuen.

Kyllä mä sillä lailla huomioon, että joskus kehun ja kiitän, että ny teit hianosti ja kiva, ku muistit tuan. Sillee ihan vaan sanallisesti ja positiivista palautetta.
(Hanna, lapsi 8 v.)

Sanallisen huomion lisäksi kahdessa perheessä käytettiin myös *yhteistoimintaa ja yleensä yhdessäoloa* palkitsemistarkoituksessa. Tällöin pyrittiin toimimaan ensisijaisesti lapsen ehdoilla ja hänelle aikaa antaen. Vanhemmat tekivät lapsen kanssa jotain sellaista, mitä lapsi halusi ja mikä oli hänelle mieluista. Tällaista saattoi olla esimerkiksi yhdessä pelaaminen tai pizzalle meneminen.

...ja kun on ollu kiltisti, niin joskus voidaan tehdä jotain kivaa yhdessä, esimerkiksi lähdetään pizzalle tai mitä se lapsi nyt haluaakin tehdä.
(Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Viidennes eli kolme vanhempaa *ei* kiinnittänyt *huomiota* sääntöjen noudattamiseen minkäänlaisen palkitsemisen muodossa. He totesivat sääntöjen mukaisen käyttäytymisen olevan niin itsestään selvää ja normaalia toimintaa, ettei se vaadi mitään erityistä huomioimista. Säännöt kuuluvat luonnollisena osana jokapäiväiseen elämään eikä niiden noudattaminen saa olla palkitsemisesta kiinni. Vanhemmat katsoivat 8 - 10-vuotiaan olevan jo sen ikäinen, että hänen tulee noudattaa sääntöjä ilman palkitsemistakin. Nuoremman lapsen kohdalla ja sääntöjen opettamisen alkuvaiheessa, palkitseminen sen sijaan saattoi olla heidän mielestään tarpeellista.

Sitä pitää aika itsestään selvänä, että näin ollaan, se kuuluu niinku asiaan. Emma rupee mitenkää palkitsemaan, jos se käyttäytyy niinku pitäis normaalistiki käyttäytyä. Ehkä silloin nuorempana ja sääntöjen alkuvaihees tarvii jotain palkioita, mutta ei nyt enää. (Maija, lapset 10 v. ja 16 v.)

Loput neljä vanhempaa kertoi, ettei sääntöjen noudattamiseen tule kiinnitettyä tarpeeksi huomiota; kaikki huomio kohdistuu yleensä vain negatiiviseen, sääntöjä rikkovaan toimintaan. Vanhemmat pitivät kuitenkin myös myönteisen käyttäytymisen huomioimista

tärkeänä, mutta sanoivat, että ”Jotenkin se aina vaan jää huomiotta ja sanomatta”. Vanhemmat totesivatkin pitävänsä sääntöjen noudattamista ehkä liiankin itsestäänselvyytteenä, jolloin huomio kiinnittyy vain niistä poikkeavaan käytökseen.

Liian vähän tulee huomioitua sitä positiivista käytöstä, vaikka kyllähän sekin olis tärkeää. Kai se on jotenki niin itsestään selvää, että sitä huomaa ja huomioi vaan sen huonon käytöksen. ...että 99 % se on niin, että kun menee hyvin ja kaikkien sääntöjen mukaan niin, silloin se on vaan tavallista eikä sitä tuu mitenkään huomioitua ja sanottua, mutta siihen negatiiviseen kyllä sitte puuttuu.
(Kirsi, lapset 3 v., 5 v., 9 v. ja 12 v.)

Kukaan vanhemmista ei käyttänyt *materiaalisia palkkioita* sääntöjen mukaisesta käytäytymisestä. Konkreettista palkitsemista ei nähty oikeaksi keinoksi huomioida sääntöjen noudattamista, sillä vanhempien mielestä se olisi jo liiallista palkitsemista. He totesivat, että lasta ei tarvitse palkita materiaalilla pelkästä sääntöjen noudattamisesta eikä niiden noudattaminen saa olla riippuvaista konkreettisten palkkioiden saamisesta. Materiaalista palkitsemista ei siis käytetty sääntöjen noudattamisen yhteydessä, mutta noin puolet vanhemmista kertoi käyttävänsä sitä joissain muissa tilanteissa. Lapselle saatettiin antaa mm. rahaa tai makeisia, jos hän oli esimerkiksi tehnyt jonkin ylimääräisen työn tai saanut hyvän numeron kokeesta. Vanhemmat tosin huomauttivat, että palkitseminen ei ollut tällöinkään pelkästään materiaalista, vaan siihen liittyi aina myös sanallista huomioimista eli kehumista ja kiittämistä.

Ei se oo mun mielestä oikeen, että siitä ruvetaan ainakaan millään rahalla tai karkilla palkitseen; kyllä se pitää tulla ilman niitäkin. Se on tietysti sitte eri asia, jos on vaikka tehny jonku ylimääräsen työn tai tehny jonkun homman niinku ilman pyytämätä, niin silloin mä voin kyllä antaa jotaki palkintoa. Ostaa vaikka jotaki sellasta, mitä se laps on kauan halunnu.
(Heidi, lapset 8 v. ja 11 v.)

Vanhemmat katsoivat siis materiaallisen palkitsemisen olevan tarpeetonta, mutta sen sijaan suurin osa heistä korosti sanallisen huomioimisen tärkeyttä sääntöjen noudattamiselle. Kiitoksin ja kannustuksin lapselle voidaan osoittaa, että hänet huomioidaan ja hänestä välitetään ja ollaan kiinnostuneita. Sanallisella palkitsemisellä nähtiin olevan tärkeä merkitys myös lapsen itsetunnon kehittymiselle, sillä positiivisen palautteen kautta lapsi oppii uskomaan itseensä ja kykenee luottamaan omiin kykyihinsä paremmin. Vanhemmat pitivätkin myönteisen käytöksen riittävää huomioimista hyvin tärkeänä, vaikka totesivatkin, ettei lasta tule varmastikaan koskaan ihan tarpeeksi kehuttua. Pienelläkin

huomionosoituksella (esim. yksi sana tai hyväksyvä ilme) voi olla suuri merkitys lapselle, kunhan sen vain muistaa antaa riittävän usein.

Se olis tärkeätä, että yleensä huomais sen positiivisen käytöksen, vaikka vaan yhdellä sanalla. Ja kiinnittäis siihen huomiota enemmänkin, sillä sehän on yks keino osottaa sille lapselle, että siitä välitetään. Vaikka ei sitä tuu ikinä tarpeeks usein sanottua, vaikka tietää, että miten tärkeätä se kuitenkin ois.
(Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

8.5 Kontrollimenetelmien suositeltavuus ja kartettavuus

Kysyttäessä vanhempien näkemystä *suositeltavista rankaisutavoista*, kaikki toivat esille puhumisen ja keskustelun parhaimpana menetelmänä. Puhumisen suositeltavuutta perusteltiin mm. sillä, että keskusteleminen auttaa lasta paremmin ymmärtämään tekonsa vääryyden ja sitä kautta hän pystyy ottamaan asiasta opikseen. Puhumalla siis saavutetaan parhaimmat ja pysyvimmat tulokset.

Kyllä musta puhuminen on kaikkein paras jaärkevin keino, jos haluaa jotain tuloksiakin saada aikaan. Onhan se parempi, että lapsi oppii niin, että se käsittelee sen asian itekkin. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Vanhemmat katsoivat myös, että 8 – 10-vuotias lapsi on jo sen ikäinen, että hän ymmärtää puhetta ja näin ollen asioiden selvittäminen puhumalla pitäisi olla jo riittävä keino tilanteiden ratkaisemiseksi. Noin puolet vanhemmista totesikin, että ainakin tähän asti puhumalla on yleensä pärjätty eikä muihin rankaisukeinoihin ole juurikaan tarvinnut turvautua.

Kyllä mun mielestä tän ikäinen on jo sen verran järkevä, että se ymmärtää ja uskoo jo puhetta. Ja kyllähän se puhe on tähän asti yleensä ainakin tepsinyt, ettei oo tarvinnu paljo muuta käyttöä. (Kirsi, lapset 3 v., 5 v., 9 v. ja 12 v.)

Vaikka vanhemmat pitivätkin puhumista ensisijaisena ja suositeltavimpana rankaisumuotona, kaksi kolmasosaa heistä ilmoitti hyväksyvänsä myös lievän fyysisen rankaisemisen (esim. kiinni pitäminen, pieni näpätys, läimäytys takapuoleen) tietyissä tapauksissa. Jos tilanne oli hyvin vakava tai jos lapsi ei suostunut millään rauhoittumaan, vanhemmat katsoivat tämän kontrollimenetelmän käytön oikeutetuksi.

Mutta toisaalta, ei joku tukkapöly tai pylyyn läimäytys niin dramaattista oo, etteikö niitä vois käyttää, jos se on iha villi ja maharotoon. (Heikki, lapsi 9 v.)

Kartettavaksi rankaisutavaksi vanhemmat mainitsivat lapsen lyömisen ja hakkaamisen eli ankaran fyysisen rankaisun. Tosin yksi vanhempi kertoi vastustavansa kaikenlaista ruumiillista rankaisua. Lyömisen lisäksi kolme vanhempaa totesi, että myös toista ääripäätä eli täysin kontrolloimatonta ja piittaamatonta suhtautumista tuli välttää.

Raju fyysinen kontrolli, esimerkiksi joku lyäminen, ei oo hyväksi, mutta ei sitte taas mitään täysin vapaatakaan, että vanhemmat ei piittäis mitään tai ei puuttuis mihinkään. (Aila, lapset 8 v. ja 17 v.)

Lyömistä ja hakkaamista pidettiin kartettavina siksi, että niistä ei katsottu olevan mitään hyötyä tai seuraavan mitään hyvää, sillä lapsi ei opi lyömisellä eikä pelkäämällä. Lyömistä todettiin päinvastoin pahentavan tilannetta kasvattamalla lapsen kiukkua ja vastarintaa.

Jos on väkivaltaanen, niin ei se ainakaa kasvata lasta vaan yleensä vaan pahentaa asiaa. Kasvattaa lapsessa vaan enempi kiukkua ja se tuloo vielä enemmän sinnihin. (Hanna, lapsi 8 v.)

Ankaran fyysisen rankaisun pelättiin lisäksi vaikuttavan haitallisesti lapsen tulevaan käyttäytymiseen, sillä sen katsottiin antavan hänelle huonon toimintamallin. Lapsi oppii vanhempiensa negatiivisen reaktion (lyömisen ja hakkaamisen) ja käyttäytyy samalla tavalla ratkaistessaan omia ongelmiaan.

Lyömisestä seuraa vain lyömistä. Lapsi saa siitä huonon mallin ja toimii sitten itse samalla lailla. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

Lyömisen kartettavuutta lisäsi myös se, että sen katsottiin vaarantavan ja vahingoittavan aikuisen ja lapsen välistä suhdetta. Lyöminen saattaisi aiheuttaa lapsessa ahdistusta ja herättää hänessä jopa vihan tunteita vanhempaa kohtaan. Lisäksi sen todettiin vaikuttavan kielteisesti kodin ilmapiiriin, jolloin kaikki perheenjäsenet joutuvat kärsimään.

Se on lapsen alistamista eikä siitä mitään hyvää seuraa. Lapsi kokee itsensä ahdistuneeksi, jos sillä on joku uhka päällä aina ja sellanen voi sitte vaikka nostaa vihaa pintaan. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Suosittelavana palkitsemiskeinona kaikki vanhemmat pitivät sanallista palkitsemista eli lapsen kehumista, kiittämistä ja kannustamista. He totesivat, että lapsen on osattava

nauttia pelkästä kiitoksesta ja kehuksista eikä häntä saa totuttaa saamaan suurempia palkkioita (esim. leluja tai rahaa). Vanhemmat katsoivat 8 – 10-vuotiaan lapsen olevan jo tarpeeksi vanha ymmärtämään ja arvostamaan sanallistakin palautetta ja näin ollen positiivisen huomion osoittamisen tulisi olla jo riittävän palkitsevaa. Sanallinen palaute nähtiin suositeltavana myös siinä mielessä, että sen saattoi antaa heti kyseisen tilanteen ollessa käsillä, toisin kuin esimerkiksi jonkin uuden esineen ostaminen ja antaminen. Muutama vanhempi toi esille myös sen, että sanallisen palkitsemisen myötä lapsi saa positiivisen käyttäytymismallin, jolloin hän itsekin oppii antamaan myönteistä palautetta muiden toiminnasta. Osa vanhemmista mainitsi sanallisen palkitsemisen lisäksi myös muita suositeltavia palkitsemistapoja. Näitä olivat erilaisten etuisuuksien antaminen (mm. kauppaan mukaan pääseminen, kaverin tuleminen yökylään ja kaverin luo pääseminen normaalia useammin) sekä ajan antaminen lapselle yhteistoiminnan muodossa.

Kyllä mä näkisin sen sanallisen kiittämisen ja kehumisen ihan parhaimpana menetelmänä. Kyllä sen pitää jo tämän ikänsä riittää. Että osaa nauttia pelkästään siitä sanallisestakin eikä niin, että aina tottuu saamaan jonku murupussin. (Leena, lapset 10 v. ja 14 v.)

Vaikka noin puolet vanhemmista oli kertonut käyttäneensä materiaalista palkitsemista tietyissä tilanteissa (mm. työn suorittamisesta, hyvästä koenumerosta), suurin osa haastatelluista (80 %) kuitenkin mainitsi materiaaliset palkkiot, kuten raha, makeiset, lelut tai muut esineet, *kartettaviksi palkitsemiskeinoiksi*. He eivät tosin täysin tuominneet materiaalilla palkitsemista, mutta näkivät sen selvästi sanallista palkitsemista huonompana keinona osoittaa lapselle, että hän oli toiminut oikein. Vanhempien mielestä sanallisen huomion tuli olla ensisijaisempaa ja vain joissain erikoistilanteissa materiaallinen palkitseminen on hyväksyttävää. He saattoivat kyllä antaa lapselle makeisia karkkipäivänä ja rahaa mahdollisena viikkorahana, mutta ei palkkiona jostakin tietystä käyttäytymisestä. Vanhemmat katsoivat, että lapsen tuli oppia toimimaan oikein ja olemaan tottelevainen ilman, että siitä erikseen (materiaalisesti) palkitaan. Materiaalisten palkkioiden käyttäminen saattaa johtaa siihen, että lapsi käyttäytyy hyvin tai suorittaa jonkin asian pelkäänsä palkkion takia, mikä puolestaan ehkäisee sääntöjen sisäistymistä.

Kyllä mun mielestä sanallinen palkitseminen on paljon parempaa ja tärkeempää kuin joku materiaallinen. Et sitä pitäis niinku välttää, ku siitähän voi tulla vaan sellanen väline, jonka takia tekee jonku jutun ja kohta se ei tee mitään ilman karkkipussia tai viitosta, jos alkaa mennä tolle materialinjalle. (Tiina, lapset 2 v., 4 v. ja 9 v.)

Materialla palkitsemisen karttavuutta perusteltiin myös sillä, että lapsesta tulee liian vaativa ja hänen vaatimuksensa vain kasvavat sen mukaan, kun palkkioita annetaan: mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä suurempia pitää palkkioidenkin olla. Lapsi alkaa vaatia palkkioita kaikesta ja oppii käyttämään tilanteita hyväkseen saadakseen uuden esineen tai rahaa. Materiaalisten palkkioiden pelättiin myös vaikuttavan kielteisesti lapsen maailmankuvaan ja asenteisiin sekä vääristävän hänen ajatteluaan. Lisäksi ne koettiin ongelmallisiksi monilapsisissa perheissä, joissa yhden lapsen palkitseminen saattoi johtaa siihen, että muutkin lapset alkavat vaatia vastaavia palkkioita.

...ja eihän se oo hyväksi sille lapsen ajattelun ja asenteidenkaan kehittymiselle, että rupee ajatteleen niin, että kaikki vaan pyörii rahan ja tavaroiden ympärillä, ku ei se kuitenkaan niin oo. (Mia, lapset 5 v. ja 8 v.)

Viidennes eli kolme vanhempaa puolestaan nimesi lahjonnan karttavaksi palkitsemistavaksi. Vanhemmat katsoivat, että palkkion saaminen etukäteen vaikutti haitallisesti erityisesti lapsen moraalien kehittymiseen. Heidän mielestään ei ole oikein, että lapsi saa ensin palkkion ja vasta sitten tekee jotain sen eteen.

No, joku tommonen lahjonta vois olla sellasta kartettavaa. Ku kyllähän sen pitää tehdä ensin jotain ennenku sitä ruvetaan palkittamaan ja sillee niinku ensi ansaita sen palkkio jotenki. (Jussi, lapset 8 v. ja 12 v.)

9 TULOSTEN TARKASTELU

Tässä tutkimuksessa selvitettiin 8 – 10-vuotiaita lapsia koskevia sääntöjä sekä tarkasteltiin sääntöjen noudattamiseen liittyvää kontrollitoimintaa. Lapselle asetettuja sääntöjä tiedusteltiin sekä vapaan kerronnan että sääntöalueittaisen läpikäynnin avulla. Mainittujen sääntöjen kokonaismääräksi 15 perheessä muodostui 138 eli noin 9 sääntöä perhettä kohden. Verrattaessa aikaisempiin sääntötutkimuksiin (Hirsjärvi 1981; Luolaja 1978b) tämän tutkimuksen perheissä sääntöjä oli huomattavasti enemmän, sillä esimerkiksi Luolajan selvityksen mukaan perheissä oli keskimäärin vain 1,7 sääntöä. Eräänä syynä sääntöjen suurempaan määrään oli luultavasti se, että tässä tutkimuksessa sääntöjä tiedusteltiin vapaan kerronnan jälkeen vielä kultakin sääntöalueelta erikseen. Eri sääntöalueiden esittäminen auttoi vanhempia hahmottamaan ja jäsentämään eri tyyppisiä sääntöjä paremmin, sillä vapaan kerronnan jälkeen sääntöjen määrä lähes kolminkertaistui. Mainittujen sääntöjen määrän lisääntymiseen saattoi vaikuttaa myös se, että tänä päivänä vanhemmat ovat todennäköisesti kasvatustietoisempia kuin kaksi vuosikymmentä sitten. Koulutustason nousun, erilaisten kasvatustietoisuuden ja vanhempainryhmien lisääntymisen sekä yleisen, eri medioissa käytävän keskustelun myötä, vanhemmat pysyvät nykyään paremmin erittelemään ja ilmaisemaan kasvatukseen liittyviä ajatuksiaan. Lisäksi sääntömäärän kasvuun vaikutti mahdollisesti se, että tässä tutkimuksessa lapset olivat kouluikäisiä, kun taas Luolajan (1978b) tutkimuksessa perheissä oli 6-vuotias lapsi. Koulu ja kouluunmeno ovat todennäköisesti sellaisia tekijöitä, jotka lisäävät sääntöjen määrää, sillä koulussa edellytetään tiettyjen, yhteisten toiminta- ja käyttäytymissääntöjen noudattamista. Eräs äiti totesikin, että: ”Viimestään silloin, ku koulu alkaa pitää olla kaikki perussäännöt opittuna.”. Sääntöjen suureen määrään saattoi vaikuttaa myös se, että lapsen kasvaessa vanhempien valvontamahdollisuudet vähenevät ja tällöin sääntöjen asettaminen muodostuu keskeiseksi osaksi kasvatusta. Lapsen toimintoja säädellessään hänelle asetettujen sääntöjen avulla, sillä lapsen toimintaympäristön laajentuessa vanhempien on yhä vaikeampi henkilökohtaisesti valvoa lapsensa käyttäytymistä.

Tarkasteltaessa sääntöjä alueittain suurimmaksi sääntöryhmäksi muodostui perheen yhteiselämään liittyvät säännöt. Noin puolet mainituista yhteiselämän säännöistä koski erilaisia määräaikoja, kuten kotiintulo- ja nukkumaanmenoajoja. Myös

aikaisemmissa tutkimuksissa (Hirsjärvi 1981; Luolaja 1978b; Nummenmaa ym. 1989) määräaikoihin liittyvät säännöt olivat merkittävässä asemassa. Tässä tutkimuksessa muut yhteiselämään liittyvät säännöt tähtäsivät lähinnä kohteliaisuuden, toisten huomioon ottamisen, vanhempien kunnioittamisen sekä asiallisen kielenkäytön noudattamiseen. Perheen yhteiselämän säännöillä kodista pyrittiin luomaan viihtyisä paikka kaikille perheenjäsenille.

Lapsen velvollisuuksia koskevia sääntöjä mainittiin toiseksi eniten ja ne muodostivat noin neljänneksen kaikista mainituista säännöistä. Yleisimpinä velvollisuuksina mainittiin oman huoneen järjestyksestä ja koulutehtävien tekemisestä huolehtiminen. Sen sijaan varsinaisia kotityövelvollisuuksia lapsilla ei juurikaan ollut. Luolajan (1978b) sääntötutkimuksessa velvollisuuksien osuus lapselle asetetuista säännöistä oli hyvin vähäinen ja vanhemmat perustelivat tätä lapsen nuorella iällä (6-vuotias). Yhtenä syynä velvollisuussääntöjen määrän eroon tämän ja Luolajan tutkimuksen välillä onkin todennäköisesti lapsen ikä, jolloin tämän tutkimuksen vanhemmat katsoivat jo kouluikäiseltä lapselta voitavan edellyttää tiettyjen velvollisuuksien hoitamista.

Runsas viidennes mainituista säännöistä koski käyttäytymistä kodin ulkopuolella. Säännöissä, jotka liittyivät käyttäytymiseen vertaisryhmässä, korostettiin lähinnä muiden lasten huomioimista ja kunnioittamista sekä sopuisan yhteistoiminnan merkitystä. Tällaiset sääntövaatimukset sopivatkin hyvin yhteen Piaget'n (1983/1932) autonomisen eli yhteistoiminnan moraalikehitysvaiheen kanssa, jolloin lapsi alkaa omaksumaan vastavuoroisuuden, yhdenvertaisuuden, molemminpuolisen kunnioituksen ja yhteistyön periaatteita. Autonominen moraalihan alkaa keittyä juuri 8. ikävuoden jälkeen. Käyttäytymissäännöissä muita aikuisia kohtaan painotettiin hyviä käytöstapoja, kuten tervehtimistä ja kiittämistä, sekä kohteliasta puhuttelua. Myös Luolajan (1978b) tutkimuksessa korostettiin käyttäytymissääntöjen osalta saman tyyppisiä asioita.

Lapsen turvallisuutta koskevia sääntöjä mainittiin tässä tutkimuksessa kaikkein vähiten. Tämä saattoi johtua siitä, että vanhemmat katsoivat 8 – 10-vuotiaan lapsen olevan jo sen ikäinen, että hän pystyy jo itse arvioimaan erilaisia riski- ja vaaratilanteita ja ymmärtää näin välttää tällaisiin tilanteisiin joutumista. Tähän viittaa myös erään isän kommentti: ”Kyllähän jo täs iäs tajuaa, että mihinkä kannattaa mennä ja mihinkä ei.” Turvallisuussäännöt liittyivät kodin ulkopuoliseen toimintaan, kuten liikenteessä käyttäytymiseen sekä vaarallisten paikkojen (esim. joki) välttämiseen. Liikennekäyttäytymistä korostettiin myös Luolajan (1978b) sääntötutkimuksessa. Turvallisuussääntöjen

keskittyminen ulkona liikkumiseen johtui todennäköisesti siitä, että ulkona vanhempien on vaikeampi valvoa ja kontrolloida lastensa toimintaa ja sen vuoksi he pyrkivät sääntöjä asettamalla takaamaan lapsena turvallisuuden myös kodin ulkopuolella.

Vanhempien näkemyksissä perheen säännöistä tuli voimakkaasti esille sääntöjen merkitys käyttäytymisen ja vuorovaikutuksen opettajana. Vanhemmat painottivat erityisesti sitä, että sääntöjen kautta lapsi oppii tulemaan toimeen muiden ihmisten kanssa ja huomioimaan muut. Näitä taitoja pidettiin välttämättöminä edellytyksinä sille, että lapsi tulee pärjäämään tässä maailmassa. Todennäköisesti tästä syystä suurin osa vanhemmista pitikin käyttäytymissääntöjä lapsen tärkeimpinä sääntöinä. Käyttäytymissääntöjen asema ensisijaisina sääntöinä tuli esille myös Luolajan (1978b) tutkimuksessa. Käyttäytymissääntöjen tärkeys liittyi tässä tutkimuksessa myös siihen, että lapseen kohdistuvissa tavoitteissa ja toiveissa vanhemmat painottivat eniten juuri sosiaalisten taitojen omaksumista, kuten yhteistyökykyisyyttä ja toisten kunnioittamista. Muina keskeisinä sääntöjen tehtävinä mainittiin sujuvan ja säännöllisen perhe-elämän takaaminen sekä turvallisuuden ja välittämisen osoittaminen lapselle. Myös Kärkkäinen (1990) ja Nummenmaa ym. (1989) katsovat säännöllä olevan tärkeän merkityksen lapsen turvallisuuden tunteen luojana. Sääntöjen puuttumiseen kaikki tämän tutkimuksen vanhemmat suhtautuivat hyvin kielteisesti. Säännöttömyyden seurauksina pidettiin mm. sopeutumisvaikeuksia koulussa, turvattomuuden tunnetta sekä välinpitämättömyyden ja rikollisuuden kasvua. Myös Kärkkäisen (1990) opaskirjassa korostetaan sääntöjen puuttumisen monia haittavaikutuksia, esimerkiksi lapsen puutteellisen itsehallinnan kehittymistä ja itsekkään toimintamallin kehittymistä.

Tarkasteltaessa sääntöjen alkuperää havaittiin, että puolessa perheistä säännöt olivat syntyneet vanhempien päättäminä. Muissa perheissä sääntöjen syntyminen oli joko tradition ohjaamaa, niistä oli sovittu yhdessä lapsen kanssa tai ne olivat muodostuneet tilannekohtaisesti. Tulokset ovat samansuuntaisia Luolajan (1978b) ja Nummenmaan ym. (1989) tutkimustulosten kanssa, sillä myös näissä tutkimuksissa perheen säännöt olivat suurimmaksi osaksi vanhempien määräämiä. Vaikka säännöt olivat yleisimmin syntyneet vanhempien sanelemina, lähes jokaisessa tämän tutkimuksen perheessä säännöistä kuitenkin keskusteltiin lapsen kanssa. Keskustelulla ja lapsen mielipiteiden huomioimisella nähtiin olevan positiivinen vaikutus sääntöjen noudattamiseen. Tämä näkemys saa tukea mm. Castlen ja Rogersin (1993) luokkahuonetutkimuksesta, jossa

todettiin, että keskustelu ja lapsen mukaanotto sääntöjen sopimiseen edistävät sääntöjen muistamista ja kunnioittamista.

Suurin osa vanhemmista katsoi sääntöjen oppimisen ja opettamisen tapahtuvan tehokkaimmin positiivisen mallin tarjoamisen kautta eli esimerkiksi oppimalla. Vanhemmat pitivät itseään lapsen tärkeimpinä malleina ja tämän vuoksi he joutuivatkin kiinnittämään erityistä huomiota myös omaan käytökseensä. Tulokset tukevat Banduran (1977) sosiaalisen oppimisen teoriaa, jonka mukaan vanhempien tarjoamalla esimerkillä on erittäin suuri vaikutus sääntöjen opettamisessa ja niiden omaksumisen edistämässä. Myös Mussen (1982) sekä Shaffer ja Brody (1981) toteavat, että sääntöjen oppimisessa vanhempien teot ovat voimakkaampia kuin heidän sanansa. Kaikki tämän tutkimuksen vanhemmat olivat sitä mieltä, että sääntöjen opettaminen lapselle tulee aloittaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa, sillä merkittävä tekijä sääntöjen omaksumisessa ja noudattamisessa on totuttautuminen niihin jo pienestä pitäen. Varhaisen sääntöopetuksen puolesta puhuu myös Kärkkäinen (1990), jonka mukaan sääntöjen opettaminen tulisi aloittaa heti, kun lapsi pystyy ymmärtämään niitä. Sääntöjen opettamisessa vanhemmat pitivät tärkeänä lapsen iän ja ymmärryskyvyn huomioimista. Pienelle lapselle sääntöjen opettamisen tulee olla konkreettista ja yksinkertaista, kun taas vanhempi lapsi pystyy jo ymmärtämään abstraktimpienkin sääntöjen merkityksen. Lapsen ikä vaikuttaa myös siihen, mitä sääntöjä hän milloinkin tarvitsee. Nämä näkemykset ovat yhdenmukaisia Kärkkäisen (1990) ja Luolajan (1978b) esittämien ajatusten kanssa.

Vanhemmat kertoivat myös perustelewansa sääntöjen merkityksen lapselleen, sillä sen katsottiin edistävän sääntöjen ymmärtämistä, hyväksymistä ja noudattamista. Myös Elder (1980) toteaa perusteluilla olevan tärkeä merkitys sääntöjen omaksumisen edistämässä. Vanhemmat totesivat joutuvansa perustelemaan sääntöjä myös siksi, että 8 – 10-vuotias ei enää hyväksy sääntöjä pelkästään annettuina, vaan hän odottaa jotain syytä tai mielekkyyttä niiden noudattamiselle. Vanhempien näkemys saa tukea Piaget'n (1983/1932) moraalikehitysteoriasta, jonka mukaan tämän ikäinen lapsi on jo ohittanut heteronomisen moraalien kehitysvaiheen, eikä hän pidä sääntöjä enää ehdottomina, aikuisten antamina ja ”pyhinä”.

Vanhempien käyttämiä kontrollimenetelmiä tarkasteltiin fiktiivisten sääntörikketilanteiden kautta. Tässä tutkimuksessa haluttiin käyttää kuvitteellisia tilanteita, sillä niiden avulla vanhempien oli helpompi eläytyä tilanteeseen ja arvioida omia reaktioitaan kussakin tapauksessa. Konkreettisten tilanteiden esittämisen myötä vanhemmat joutu-

vat myös suuntaamaan ajatuksensa tietyn tapahtuman tarkasteluun, jolloin tunteiden ja toimintatapojen ilmaiseminen oli helpompaa ja todennäköisempää. Myös useissa muissa vanhempien kontrollimenetelmiä selvittelevissä tutkimuksissa (mm. Grusec & Nixon 1986; Grusec & Kuczynski 1980) on käytetty hyväksi hypoteettisia tilanteita.

Yleisimmin vanhemmat käyttivät puhumista ja keskustelua tai verbaalia rankaisua puuttuessaan lapsensa sääntörikkomuksiin. Tarkasteltaessa kontrollikeinoja sääntöalueittain yhteiselämän sääntöjen osalta voidaan todeta, että vanhempien suhtautuminen tämän alueen kahteen sääntörikkomukseen oli hyvin johdonmukaisesti erilaista. Tilanteessa, jossa lapsi ei noudattanut perheen ruoka-aikaa, lähes kaikki vanhemmat käyttivät verbaalisen rankaisun keinoja, kun taas valehteluun läksyjenteosta kaikki vanhemmat kertoivat puuttuvansa pelkästään vakavalla puhuttelulla. Vanhempien erilainen lähestymistapa näihin rikkomuksiin johtui luultavasti siitä, että tilanteet olivat luonteeltaan hyvin erilaisia. Ruoka-aika –sääntö on sovinnaisääntö, jonka rikkomista ei ilmeisesti katsottu niin vakavaksi asiaksi, että se olisi vaatinut perusteellisempaa selvittelyä tai keskustelua. Valehtelu on puolestaan moraalia rikkova sääntö, jolloin vanhemmat katsoivat tilanteen vakavuuden edellyttävän asian perinpohjaista selvittämistä ja vakavaa keskustelua. Luolajan (1978b) tutkimuksessa vanhemmat käyttivät yleensä torumista ja fyysistä tai psyykkistä rankaisua yhteiselämän sääntörikköissä.

Rikottaessa vertaisryhmässä käyttäytymistä koskevia sääntöjä lähes kaikki vanhemmat katsoivat puhumisen ja asioiden selvittämisen keskustelemalla olevan parhaimpia keinoja konfliktitilanteiden ratkaisemiseksi. Tosin kolme vanhempaa koki kaverin lyömisen niin vakavaksi, että rankaisivat lastaan puhuttelun lisäksi arestilla. Tämän tutkimuksen vanhemmat siis kontrolloivat vertaisryhmäsääntöjen rikkomista lähinnä puheen keinoin, toisin kuin Luolajan (1978b) tutkimuksessa, jossa vanhemmat turvautuivat torumiseen ja fyysiseen tai psyykkiseen rankaisuun.

Tilanteissa, jotka koskivat käyttäytymissääntöjen rikkoimista muita aikuisia kohtaan, oli jälleen selkeästi nähtävissä vanhempien erilainen suhtautuminen kyseisiin sääntörikkomuksiin. Kun lapsi ei kiittänyt vierasta saamastaan lahjasta, vanhemmat puuttuivat tilanteeseen pelkästään sanallisesti eli puheen tai verbaalin rankaisun keinoin. Sen sijaan tilanne, jossa lapsi kiroilee ja nimittelee vieraita aiheutti vanhemmissa huomattavasti voimakkaamman reaktion. Kaikki vanhemmat käyttivät verbaalia rankaisua eli torumista, kieltämistä ja moittimista ja tämän lisäksi puolet heistä katsoi lapsen eristämisen eli toiseen huoneeseen sijoittamisen olevan tarpeellista. Ankarampien kontrol-

limenetelmien käyttö tässä tilanteessa johtui siitä, että vanhemmat kokivat tilanteen hyvin kiusalliseksi ja epämiellyttäväksi, sillä lapsi oli nolannut heidät vieraiden edessä. Myös lapsen ikä vaikutti vanhempien suhtautumiseen: 8 – 10-vuotiaan pitäisi jo ymmärtää, että kyseinen käytös on sopimatonta ja kiellettyä. Luolajan (1978b) tutkimuksessa käytäytymissääntöjen rikkominen vanhempia ja muita aikuisia kohtaan ei aiheuttanut vanhemmissa näin voimakkaita reaktioita, vaan he käyttivät lähinnä puhumista ja selittämistä kontrollikeinoina.

Vanhempien suhtautuminen molempiin turvallisuussääntöjä rikkoviin tilanteisiin oli hyvin samanlaista. Kummassakin tilanteessa vanhempien kontrollimenetelmät olivat lähinnä sanallisia eli vakavaa keskustelua ja puhuttelua tai torumista, kieltämistä ja käskemistä. Koska lapsen turvallisuus oli vaarassa, monet vanhemmat katsoivat tarpeelliseksi selittää hänelle tilanteeseen liittyvät vaaratekijät ja näin pyrkiä ehkäisemään vastaavien tilanteiden tapahtuminen tulevaisuudessa. Myös Luolajan (1978b) tutkimuksessa vanhemmat käyttivät puhumista ja selittämistä puuttuessaan turvallisuutta ja ulkona liikkumista koskevien sääntöjen rikkomiseen.

Tilanteissa, jotka koskivat velvollisuussääntöjen rikkomista, vanhempien käyttämät kontrollikeinot sitä vastoin erosivat toisistaan. Jos lapsi laiminlöi huoneensa siisteydestä ja järjestyksestä huolehtimisen, suurin osa vanhemmista reagoi tilanteeseen verbaalin rankaisun keinoin. Loput eli viidennes heistä puolestaan pyrki uhkailun ja pelottelun eli psykologisen rankaisun keinoin ratkaisemaan tilanteen. Roskien viemättä jättämiseen vanhemmat sen sijaan suhtautuivat vähemmän ankarasti: yleisimmin käytettiin joko pyytämistä tai suostuttelua ja houkuttelua, vain kolmannes turvautui verbaliiseen rankaisuun. Ankarampi suhtautuminen huoneen siisteyden laiminlyöntiin johtui todennäköisesti siitä, että jokaisessa perheessä lapselle oli asetettu sääntö oman huoneen järjestyksessä pitämisestä. Sitä vastoin varsinaisia kotityövelvollisuuksia, joihin myös roskien ulos vieminen kuuluisi, oli lapselle asetettu vain kahdessa tämän tutkimuksen perheistä. Luolajan (1978b) tutkimuksessa puolestaan vanhempien suhtautuminen velvollisuussääntöjen rikkomiseen oli lähinnä välinpitämätöntä. Tämä saattoi johtua siitä, että kyseisessä tutkimuksessa lapset olivat vasta 6-vuotiaita ja vanhemmat katsoivat, että velvollisuuksien noudattamatta jättäminen ei ole vielä tässä iässä rangaistavaa. Tässä tutkimuksessa ei havaittu välinpitämätöntä asennoitumista minkään sääntörikköön kohdalla. Vanhemmat kokivat siis tärkeäksi puuttua sääntöjen vastaiseen toimintaan ja näin

osoittaa lapselle, että sääntöjen rikkomisesta on seuraamuksia ja että teoistaan on otettava vastuu.

Kunkin kuvitteellisen kontrollitilanteen käsittelyn jälkeen vanhemmilta kysyttiin lisäksi, miten he toimisivat silloin, jos ensimmäisellä kontrollikeinolla ei saavutettaisi haluttua tulosta eli lapsi ei uskoisi heitä. Ylivoimaisesti yleisin kontrollimenetelmä näissä tilanteissa oli psykologinen rankaiseminen eli uhkailu ja kiristys tai erilaisten etuisuuksien menetys. Psykologista rankaisua käytettiin erityisesti tilanteissa, jotka liittyivät velvollisuussääntöjen ja kodin ulkopuolisten käyttäytymissääntöjen rikkomiseen. Lapsen eristäminen tai arestin määrääminen olivat myös melko yleisiä kontrollikeinoja siinä tapauksessa, että ensimmäinen keino ei tehoaisi. Niihin turvaututtiin varsinkin silloin, kun kysymyksessä oli turvallisuussääntöjen rikkominen. Kotiarestin määrääminen ulkona tapahtuneesta turvallisuussäännön rikkomisesta vaikuttaakin varsin ”loogiselta” valinnalta. Tämän tutkimuksen ankarimpaan kontrollimenetelmään eli lievään fyysiseen rankaisuun kertoi turvautuvansa muutama vanhempi silloin, kun kyseessä oli vakavien käyttäytymissääntöjen rikkominen eli tilanteissa, jotka koskivat kaverin lyömistä sekä kiroilua ja vieraiden nimittelyä. Vanhemmat ilmeisesti kokivat nämä kaksi tilannetta vakavimpina sääntörikkeinä, joihin tarvittaessa puututtaisiin myös fyysisin keinoin.

Osa fiktiivisistä kontrollitilanteista oli sellaisia, että vanhemmat uskoivat jo ensimmäisen keinon tehoavan eikä heidän näin ollen tarvitsisi turvautua muihin keinoihin. Tällaisia tilanteita olivat erityisesti valahtelu läksyjenteosta, kaverin lelun rikkominen sekä kiittämättömyys saadusta lahjasta. Vanhemmat käyttivät näissä tilanteissa lähinnä sanallista ohjausta eli puhuttelua ja keskustelua ensimmäisenä kontrollikeinona ja suurin osa heistä oli sitä mieltä, että jo puhuminen riittäisi saamaan lapsen tottelemaan. Vertaamalla taulukkoja 4 ja 5, jotka esittävät vanhempien käyttämiä kontrollimenettelyitä, voidaan nähdä selvästi, että aluksi (= ensimmäinen kontrollikeino) kontrollin painopiste on taulukon vasemmassa reunassa, jossa ovat edustettuina lievemmat kontrollin muodot, kuten puhuminen ja verbaali rankaisu. Kun tarkastellaan taulukkoa 5, jossa kuvataan kontrollikeinot silloin, kun ensimmäinen keino ei tehoa, havaitaan, että painopiste on siirtynyt selvästi oikealle puolelle taulukkoa, jossa ovat ankarammat kontrollimenetelmät eli psykologinen rankaisu, eristämien ja aresti sekä lievä fyysinen rankaisu. Tarkastelemalla näitä taulukkoja rinnakkain huomataan siis, että useimpien tilanteiden koh-

dalla vanhempien käyttämässä kontrollimenetelmissä tapahtuu selvä muutos ankarampaan suuntaan, jos ensimmäinen menetelmä ei tehoa.

Vanhemmilta tiedusteltiin myös, millaisia kontrollikeinoja he yleensä käyttävät, kun lapsi on rikkonut hänelle asetettuja sääntöjä. Suurin osa eli neljä viidestä vanhemmasta suosi puhumista ja keskustelua eli sanallista ohjausta puuttuessaan lapsensa epäsuotavaan käytökseen. Viidennes vanhemmista ei puolestaan osannut nimetä yleisintä keinoa, vaan he katsoivat keinojen vaihtelevan tilanteesta toiseen. Sanallisen ohjauksen käytön yleisyyteen vaikutti varmasti osaltaan se, että 8 – 10-vuotiaat lapset ymmärtävät jo hyvin puhuttua kieltä, ts. tämän ikäisten lasten kielellisen kehityksen taso mahdollisti sanallisten kontrollimenetelmien käytön. Maccoby (1984) toteaaakin, että vanhemmat käyttävät mielellään sitä kontrollin muotoa, joka sopii heidän lapsensa kehitystasolle. Verbaalista kontrollointia on vaikeampi käyttää kovin nuorten lasten kohdalla, sillä heidän kielelliset taitonsa ovat vielä puutteellisia. Tällöin heitä on helpompi kontrolloida fyysisesti.

Toisena mahdollisena syynä puhumisen yleisyyteen saattoi olla se, että 8 – 10-vuotias on kuitenkin vielä niin nuori, että hän uskoo vanhempiaan, ei kyseenalaista heidän auktoriteettiaan eikä kapinoi heitä vastaan, kuten mahdollisesti tapahtuu murrosiässä. Tähän viittaa myös muutaman vanhemman maininta siitä, että ainakin tähän saakka puhe on tehonnut melko hyvin. Lisäksi vanhemmat perustelivat sanallisen ohjauksen käyttöä sillä, että heidän mielestään 8 – 10-vuotiaan lapsen pitäisi jo tietää ero sallitun ja kielletyn välillä ja näin ollen he pyrkivät puheen keinoin ja lapsen omaan ymmärryskykyyn vedoten selvittämään sääntöriketilanteet. Vanhemmat siis katsoivat tämän ikäisen lapsen olevan moraalikehityksessään siinä vaiheessa, että hänen voidaan odottaa olevan kykenevä erottelemaan oikeat ja väärät teot. Myös Piaget (1983/1932) katsoo, että juuri 8. ikävuoden aikaan lapsi siirtyy kehittyneemmälle, autonomisen moraalin tasolle, joka on seurausta kognitiivisen kapasiteetin kehittymisestä ja sosiaalisen kokemuksen laajenemisesta.

Tämän tutkimuksen tulos yleisimmästä kontrolli/rankaisumenetelmästä poikkeaa aikaisemmista tutkimustuloksista. Koski-Hyvärisen ja Puttosen (1987) sekä E. Huttusen (1988) tutkimuksissa vanhempien yleisin rankaisukeino oli verbaali rankaisu eli toruminen, nuhtelu ja komentaminen. Myös lievän fyysisen rankaisun (mm. tukistus, näpätys) käyttö oli huomattavan yleistä näissä tutkimuksissa. Ero tämän ja aikaisempien tutkimusten välillä saattaa selittyä sillä, että aikaisemmissa tutkimuksissa vanhem-

milla oli alle kouluikäinen lapsi, kun taas tässä tutkimuksessa lapsi oli jo 8 – 10-vuotia ja näin ollen kykeneväinen ymmärtämään puhetta paremmin kuin alle kouluikäinen (ks. myös Maccoby 1984).

Sanallisen ohjauksen käyttö ensimmäisenä kontrollikeinona oli hyvin yleistä myös fiktiivisten kontrollitilanteiden yhteydessä, joten tältä osin vanhempien vastaukset olivat johdonmukaisia. Tosin myös verbaalin rankaisun käyttö ensimmäisenä kontrollimenetelmänä kuvitteellisissa tilanteissa oli lähes yhtä yleistä kuin sanallisen ohjauksen käyttö. Lisäksi erityisesti kahdessa kontrollitilanteessa vanhempien käyttämät menetelmät poikkesivat heidän yleensä käyttämästään menetelmästä. Tilanteissa, jotka koskivat kiroilua ja vieraiden nimittelyä sekä oman huoneen siivouksen laiminlyöntiä, vanhemmat eivät käyttäneet lainkaan sanallista ohjausta, vaan turvautuivat ankarampiin kontrollikeinoihin, kuten verbaaliin rankaisuun, eristämiseen ja psykologiseen rankaisuun. Vanhemmat kokivat siis näiden kahden sääntörikköön edellyttävän sanallista ohjausta voimakkaampia kontrollitoimia.

Palkitsemisen osalta tässä tutkimuksessa ilmeni, että puolet vanhemmista kiinnitti huomiota lapsensa tottelevaiseen ja sääntöjä noudattavaan käytökseen, yleisimmin palkitseminen oli sanallista eli kiitosten kehujen esittämistä. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa (Koski-Hyvärinen & Puttonen 1987; E. Huttunen) sanallinen kiittäminen oli osoittautunut käytetyimmäksi palkitsemiskeinoksi. Sen sijaan fyysistä läheisyyttä ja hellyydenosoituksia, jotka myös olivat melko yleisiä Koski-Hyvärisen ja Puttonen (1987) sekä E. Huttusen (1988) tutkimuksissa, ei tämän tutkimuksen perheissä käytetty palkitsemistarkoituksessa. Viidennes vanhemmista katsoi, että sääntöjen noudattamisen tulisi olla niin itsestään selvää ja luonnollista, ettei enää 8 – 10-vuotiaan palkitseminen ole tarpeellista. Loput eli neljä vanhempaa puolestaan totesi, ettei sääntöjen noudattamiseen tule kiinnitetyksi tarpeeksi huomiota, vaikka se heidän mielestään olisikin tärkeää. Vanhemmat siis itsekin tiedostivat tämän puutteen ja totesivat eräänä syynä siihen olevan sen, että he pitivät sääntöjen noudattamista niin itsestään selvänä, että kaikki huomio kohdistui vain sääntöjen rikkomiseen. Toinen mahdollinen syy tähän saattaa olla suomalaisten tapa puhua ja kommunikoida, joka ei sisällä paljoa muiden kehumista ja kiittämistä. Ehkäpä suomalaiselle luonteenlaadulle on ominaista myönteisen palautteen antamisen vaikeus. Tai ehkä vanhemmat itsekään eivät ole tottuneet saamaan kehuja eivätkä näin ollen osaa välittää omiakaan positiivisia tunteitaan eteenpäin.

Suurin osa vanhemmista korosti nimenomaan sanallisen palkitsemisen merkitystä sääntöjen noudattamiselle ja myös lapsen itsetunnon kehittymiselle. Myös Keltikangas-Järvinen (1985) katsoo, että palkitsemisen painopisteen tulee olla sosiaalisten palkkioiden eli kehumisen ja kiittämisen käyttämisessä. Sen sijaan toisin kuin Pulkkinen (1977), joka toteaa tutkimuksissa osoitetun, ettei lasta tulisi palkita kovin usein eikä säännöllisesti, valtaosa tämän tutkimuksen vanhemmista katsoi, ettei lasta voi kehua liikaa eikä kiitos voi kokea inflaatiota. Heidän mielestään oli tärkeää, että lapselle osoitetaan mahdollisimman usein, että hänen myönteinen käytöksensä on huomattu ja näin kannustetaan häntä jatkamaan tällaista käyttäytymistä.

Sanallinen palkitseminen tuli voimakkaasti esille vanhempien vastauksissa myös silloin, kun heiltä tiedusteltiin suositeltavinta palkitsemismenetelmää. Vanhemmat perustelivat sanallisen palautteen suositeltavuutta mm. sillä, että sen saattoi antaa heti kyseisen tilanteen ollessa käsillä. Tunnustuksen antamista välittömästi pidettiin siis tärkeänä ja siihen sanallisen huomion osoittaminen soveltui erityisen hyvin. Näkemys saa vahvistusta Pulkkiselta (1977), joka myös toteaa, että palkitsemisen tulisi olla välitöntä, koska siten lapsi ymmärtää asiayhteyden. Kartettavaksi palkitsemiskeinoksi puolestaan mainittiin yleisimmin materiaallinen palkitseminen. Aineellisten palkkioiden kartettavuutta perusteltiin esimerkiksi sillä, että se saattoi johtaa tilanteeseen, jossa lapsi käyttäytyi hyvin vain saadakseen palkkion. Myös Fabes, Fultz, Eisenberg, May-Plumbe ja Schott (1989) varoittavat käyttäytymisen kuihtumisesta vain ulkoisen tarkoituksen ohjaamaksi. Lisäksi vanhemmat pelkäsivät materiaallisen palkitsemisen vaikuttavan haitallisesti lapsen ajatusmaailmaan ja moraalikehitykseen.

Rankaisemisen osalta kaikki vanhemmat mainitsivat suositeltavimmaksi menetelmäksi puhumisen ja keskustelun eli sanallisen ohjauksen. Vanhempien mielestä 8 – 10-vuotias lapsi on jo tarpeeksi vanha ymmärtämään ja uskomaan pelkkää puhettakin. Puheen keinoin lapselle voitiin myös selittää teon vääryyttä ja auttaa häntä näin paremmin näkemään toimintansa haitallisuus. Myös Kärkkäinen (1990) ja Pulkkinen (1977) korostavat sanallisen ohjauksen paremmuutta verrattuna muihin kontrollimenetelmiin. He katsovat sanallisella ohjauksella olevan suotuisan vaikutuksen erityisesti lapsen moraalikehitykseen. Tämän tutkimuksen vanhemmat pitivät siis puhumista parhaimpana rankaisumuotona, mutta suurin osa heistä kuitenkin hyväksyi myös lievän fyysisen rankaisun, kuten kiinni pitämisen ja pienen näpättyksen, käytön vaikeissa tilanteissa. Kartettavaksi rankaisutavaksi vanhemmat puolestaan mainitsivat ankaran fyysisen rankai-

sun eli lapsen lyömisen ja hakkaamisen. Sen katsottiin mm. toimivan negatiivisena käyttäytymismallina lapselle, joka mallioppimisen myötä herkästi omaksuu itselleen vanhempiensa toimintatapoja. Tätä näkemystä tukee myös Holdenin ja Zambaranon (1992) tutkimus, jossa todettiin vanhempien asenteiden ja käyttäytymistapojen ruumiillisen rankaisun suhteen siirtyvän heidän 5- ja 8-vuotiaille lapsilleen sen perusteella, millaisten kontrollimenetelmien kohteeksi nämä lapset itse olivat joutuneet.

Tämän tutkimuksen tulokset valottavat nykypäivän kasvatusta sääntöjen ja kontrollitoiminnan osalta. Valitsemalla tutkimusmenetelmäksi teemahaastattelun aineistosta muodostui monipuolinen, kuvaileva ja elämyksellinen kokonaisuus perheen kasvatuskäytännöistä ja kasvatuksen arkipäivästä. Kasvatus on lapsen ja vanhempien yhteistoimintaa: lapselle se on yhdessä elämistä ja aikuiselle lapsen ohjaamista oikeaan suuntaan. Lapsen tehtävänä on kehittyä riippuvuudesta itsenäisyyteen ja vanhempien osana on auttaa häntä oppimaan ja rakentamaan itsehallintaa. Erilaisten sääntöjen kontrollimenetelmien avulla vanhemmat voivat edistää lapsensa kehitystä kohti itsesääätelyä. Lapsi oppii hallitsemaan käyttäytymistään sen jälkeen, kun hänen käyttäytymistään on ohjattu ulkopäin. Lapsi alkaa vähitellen sisäistää aikuisen kiellot, ohjeet ja äänet omaksi, sisäiseksi ohjausjärjestelmäkseen, omantuntonsa ääneksi. Lapsen dialogi aikuisen kanssa muuntuu monologiksi, lapsen itsensä kanssa käymäksi keskusteluksi (Hautamäki 1985, 15).

Kasvatuksellisen vaikuttamisen perusedellytyksiä ovat johdonmukaisuus ja säännönmukaisuus tiettyjen yhteisten sääntöjen muodossa. Säännöt selkiyttävät sekä kasvattajan että kasvatettavan ajatuksia ja niitä voidaan käyttää menettelyjen ja ajatusten tukipisteenä. Säännöt osoittavat lapselle, mitä vanhemmat odottavat häneltä, eikä lapsen tarvitse harhailla epätietoisuudessa, kun hän tietää, miten tulee toimia. Säännöt ovat siis vapauttavia. Lapselle asetetuissa säännöissä ja rajoituksissa heijastuu myös vanhempien arvomaailma, sillä juuri niiden avulla luodaan siltaa usein etäisiksi jäävien elämänarvojen ja arjen todellisuuden välille. Tarkasteltaessa vanhempien vastauksia tärkeimmistä säännöistä voidaan todeta tämän tutkimuksen vanhempien arvostavan erityisesti sosiaalisuutta ja siihen liittyviä vuorovaikutustaitoja, sillä suurin osa heistä mainitsi erilaiset käyttäytymissäännöt lapsen tärkeimmiksi säännöiksi.

Sääntöjen ja rajojen asettaminen vaatii kuitenkin aina aikaa ja paneutumista, usein paljon enemmän kuin periksi antaminen. Moni tämän päivän vanhempi elää niin

kiireistä ja stressaavaa elämää, ettei hänellä ole aikaa pysähtyä miettimään rajojen asettamista ja keskustelemaan niistä lapsensa kanssa. Kun lapsi kiukuttelee, vanhempi saattaa kokea periksi antamisen paljon helpommaksi tällaisessa tilanteessa. Näin toimiesaan hän kuitenkin tekee karhunpalveluksen lapselleen, sillä rajoja koettelemalla lapsi testaa myös välittämistä. Mahdollisesta kapinoinnista huolimatta lapsi kokee vanhempien puuttumiset välittämisenä, sillä kotiintuloaikojen tarkkaileminen tai lapsen menoihin puuttuminen ei ole pikkumaisuutta, vaan merkki rakkaudesta ja välittämisestä, ja rakkaus ja rajat kuuluvat yhteen. Lapsi tarvitsee aikuista ja aikuisen aikaa, läsnäoloa ja hyväksyntää. Kasvattaminen on aina läsnäoloa – ei etätyötä.

Sääntöjen ja kontrollimenetelmien osalta tarkasteltuna tämän tutkimuksen perheissä näyttäisi olevan lähinnä ohjaava kasvatusilmasto. Vanhemmat keskustelivat säännöistä lapsensa kanssa ja huomioivat myös hänen mielipiteensä. Säännöt ja rajoitukset perustellaan lapselle ja mahdolliset ongelmat ja ristiriidat pyritään pääsääntöisesti ratkaisemaan keskustelemalla. Vanhempien vastauksista kuvastui myös perehtyneisyys kasvatuskysymyksiin, he olivat selvästi miettineet kasvatukseen liittyviä asioita ja osasivat perustella vastauksiaan. Vanhemmat vaikuttivat siis hyvin valveutuneilta ja kasvatustietoisilta. Perheen kasvatusilmastolla on merkitystä myös lapsen moraalisisessa soisaalistumisessa. Lapsen moraalikehitys tarvitsee tietyn vankan kehyksen, tietyt vanhempien kehotukset ja kiellot, tietyt säännöt ja rajoitukset. Kotoa ja vanhemmiltaan lapsi saamm. erilaisten sääntöjen muodossa sen moraalisen perustan, jolle hänen arviointinsa moraalikysymyksissä myöhemminkin elämässä pohjautuvat. Asettamalla tiettyjä moraalisia pelisääntöjä vanhemmat ohjaavat lapsensa ajattelun ja toiminnan kehittymistä tiettyyn suuntaan. Esimerkiksi erilaisten käyttäytymistapasääntöjen, kuten tervehtiminen, anteeksipyyttäminen ja kiittäminen, asettamisen kautta lapselle voidaan opettaa toisten huomioon ottamista, joka on olennainen osa moraalikäyttäytymistä.

Lapsen psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen kannalta perhe, sen ihmissuhteet, vuorovaikutusmallit ja toimintatavat ovat lapselle läheisiä ja ensiarvoisen tärkeitä, sillä kodista lapsi saa perusvalmiudet elämälleen. Sääntöjen asettamisen ja niiden noudattamisen kontrolloinnin kautta lapselle opetetaan perheenjäsenyyttä, sopuisaa yhteiselämää muiden perheenjäsenten kanssa. Niiden kautta lapselle opetetaan myös ”suurempaa” jäsenyyttä, valmistautumista yhteiskunnan jäsenyyteen, sopeutumista rinnakkaiseloon muiden ihmisten kanssa. Perhe on lapselle siis yhteisön malli, silta yksilön ja laajemman yhteisön välillä. Lapsi tarvitsee aikuista löytääkseen oman paikkansa yhteisöstä. Eräs

tärkeä keino ohjata lasta ja auttaa häntä löytämään paikkansa on asettaa hänelle turvalliset rajat, säännöt, joiden mukaan tulee toimia ja joiden avulla lapsen on selkeää ja helppoa suunnistaa elämässään ja löytää oma paikkansa. Lasten kasvattaminen on huomispäivän yhteiskunnan rakentamista, sillä sen tärkeimpiä rakennusaineiksia on kasvatuksen avulla kehittyvän lapsen persoonallisuus (Hautamäki 1985, 7).

Vaikka tämän tutkimuksen vanhemmat vaikuttavatkin hyvin kasvatustietoisilta ja heidän vastauksensa olivat selkeitä ja hyvin perusteltuja, haastatteluun perustuvassa tutkimuksessa ei voida kuitenkaan koskaan olla täysin varmoja siitä, vastaavatko haastateltavien puheet heidän käytännön tekojaan. Gilbert (1993, 148) toteaaakin, etteivät ihmiset välttämättä ole tai tee sitä, mitä he sanovat olevansa tai tekevänsä eli ilmaistu näkemys ei takaa sitä, että yksilö myös toteuttaa näkemystään käytännön elämässä. Vanhempien kasvatuskäytännöistä on siis hyvin vaikeaa saada todellista tietoa, sillä tutkimukseen saatu tieto perustuu siihen, mitä vanhemmat itse kertovat. Tutkimuksen aineistoksi tulee vain se tieto, jonka vanhemmat ovat halunneet tutkijalle antaa. Toisaalta tutkijan on vaikea havainnoidenkaan tutkia perheen kasvatuskäytäntöjä, sillä hänen läsnäolonsa vaikutusta vanhempien toimintaan ei voida koskaan täysin sulkea pois.

Kun tutkija menee perheeseen haastattelemaan ja ”tutkimaan” perhettä, vanhemmilla saattaa olla suuri houkutus antaa kasvatuksestaan juuri se kuva, joka heidän mielestään on jonkinlaista lapsen ihannekasvatusta. Vanhemmat haluavat ehkä antaa itsestään kuvan vastuullisina ja hyvinä kasvattajina, jolloin vastataan niin kuin hyvän vanhemman kuuluukin vastata (sosiaalinen suotavuus). Toisaalta on myös ehkä niin, että kasvatukseen liittyvistä asioista on helppo puhua ”teoriassa” ja kuvitteellisten tilanteiden tasolla ja tuoda esille sitä, miten ainakin pitäisi toimia, mutta käytännön elämässä näiden ajatusten toimintojen toteuttaminen ei ehkä sitten olekaan niin yksinkertaista, sillä arjen kasvatustilanteisiin saattavat vaikuttaa monenlaiset väliin tulevat tekijät. Ehkä paras keino hankkia tietoa perheen kasvatuskäytännöistä olisi useamman tutkimusmenetelmän yhdistäminen (triangulointi), jolloin esimerkiksi kyselylomakkein, haastatteluun ja havainnoiden kerättäisiin tietoa kasvatukseen liittyvistä asioista. Vertailemalla ja yhdistelemällä näitä eri tavoin hankittuja tietoja voitaisiin saada suurempi varmuus tulosten luotettavuudesta. Tällaisen tutkimuksen toteuttaminen vaatii luonnollisesti runsaasti aikaa ja resursseja.

Vaikka tämän tutkimuksen tulokset vanhempien näkemyksistä 8 – 10-vuotiasta lasta koskevista säännöistä ja niiden noudattamiseen liittyvästä kontrollitoiminnasta olivatkin varsin yhteneväisiä, tästä ei voida kuitenkaan vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä yleistettävyyden suhteen, sillä tutkimuksen otoskoko oli melko pieni (n = 15). Toisaalta kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistosta ei tehdäkään päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen, vaan tärkeämpää on aineiston teoreettinen edustavuus eli se, että siinä tulevat esille tutkimusongelman kannalta olennaiset piirteet (Uusitalo 1995, 80). Mielestäni tässä tutkimuksessa käsiteltyihin kysymyksiin saatiin selkeät, yksiselitteiset ja perustellut vastaukset, jotka ilmentävät tutkimuskohdetta monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti. Lisäksi kvalitatiivinen tutkimus lähtee aristoteelisen ajatuksen pohjalta, jonka mukaan yksityisessä toistuu yleinen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 181). Tällä perusteella myös tämän tutkimuksen tulosten voidaan katsoa antavan viitteitä siitä, milloin sääntöjen ja kontrollimenetelmien avulla lasten kehitystä ja kasvua ohjataan tämän päivän perheissä.

Koska tähän tutkimukseen osallistuneet perheet olivat yhtä lukuun ottamatta ns. ehjiä perheitä, jatkotutkimuksen kannalta olisikin mielenkiintoista selvittää, miten muunlaisten perhetyyppien, kuten uus- ja yksinhuoltajaperheiden, kasvatuskäytännöt sääntöjen ja kontrollikeinojen osalta eroavat tämän tutkimuksen tuloksista. Lisäksi olisi ehkä tarpeellista tutkia vanhempia, yli 10-vuotiata lapsia koskevia sääntöjä ja kontrollimenetelmiä, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa niitä on selvitetty lähinnä vain alle kouluikäisten lasten osalta.

Jos lapsi elää ympäristössä, joka hyväksyy hänet,
hänenstä tulee tasapainoinen.

Jos lapsi elää ympäristössä, joka rohkaisee,
hän saa itseluottamusta.

Jos lapsi elää ympäristössä, joka on turvallinen,
hän oppii luottamaan.

Jos lapsi elää ympäristössä, jossa hän saa
osakseen ystävällisyyttä ja rakkautta,
hän oppii rakastamaan elämää.

(Ragnar Russel, siteerattu teoksessa Vihjeitä vanhemmille. Ohjaavan kasvatuksen pelisäännöt, Rönkä 1982.)

LÄHTEET

- Alasuutari, P. 1995. Laadullinen tutkimus. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Allardt, E. 1983. Sosiologia I. Juva: WSOY.
- Appelqvist, K. 1988. Leikki-ikäinen lapsi. Teoksessa K. Appelqvist, L. Jokiaho & P. Lampinen (toim.) Lapsen maailma. Vanhempainkoulu 3: 1 - 4-vuotiaiden lasten vanhemmille. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Vantaa: Uudenmaan kirjapaino, 43-48.
- Arber, S. 1993. Designing Samples. Teoksessa N. Gilbert (toim.) Researching Social Life. London: Sage, 68-92.
- Bandura, A. 1977. Social Learning Theory. New Jersey: Prentice-Hall.
- Baumrind, D. 1973. The Development of Instrumental Competence through Socialization. Teoksessa A. Pick (toim.) Minnesota Symposia on Child Psychology, vol. 7. Minneapolis: University of Minnesota Press, 3-46.
- Baumrind, D. 1989. Rearing Competent Children. Teoksessa W. Damon (toim.) Child Development Today and Tomorrow. San Francisco: Jossey-Bass, 349-373.
- Bernstein, D., Roy, E., Srull, T. & Wickens, C. 1988. Psychology. Boston: Houghton Mifflin.
- Bettelheim, B. 1988. Kyllin hyvät vanhemmat. Suomentaja Mirja Rutanen. Juva: WSOY.
- Brannen, J. (toim.) 1992. Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research. Aldershot: Avebury.

- Brody, G. & Schaffer, D. 1982. Contributions of Parents and Peers to Children's Moral Socialization. *Developmental Review* 2 (1), 31-75.
- Bryman, A. & Burgess, R. G. 1994. Reflections on Qualitative Data Analysis. Teoksessa A. Bryman & R. G. Burgess (toim.) *Analyzing Qualitative Data*. London: Routledge, 216-226.
- Campbell, R. 1993. Rakkaudesta lapseen. 8. uud. painos. Suomentaja Tellervo Ihalainen. Porvoo: WSOY.
- Castle, K. & Rogers, K. 1993. Rule-creating in a Constructivist Classroom Community. *Childhood Education* 70 (2), 76-80.
- Clarke-Stewart, A., Perlmutter, M. & Friedman, S. 1988. *Lifelong Human Development*. New York: John Wiley & Sons.
- Comenius, J. A. 1928. Suuri opetusoppi. Suomentaja E. J. Tammio. Porvoo: WSOY.
- Dix, T., Ruble, D. N. & Zambarano, R. J. 1989. Mothers' Implicit Theories of Discipline: Child Effects, Parent Effects, and the Attribution Process. *Child Development* 60, 1373-1391.
- Drabman, R. & Hammer, D. 1977. Using Incentives in Early Childhood Education. Teoksessa H. Hom & P. Robinson (toim.) *Psychological Processes in Early Education*. New York: Academic Press, 133-156.
- Elder, G. 1980. *Family Structure and Socialization*. New York: Arno Press.
- Esko, M. 1981. Myytit ja muutokset - perheen voima. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A 35. Valkeakoski: Valkeakosken Kirjapaino.
- Eskola, A. 1979. *Sosiaalipsykologia*. Helsinki: Tammi.
- Eskola, A. 1989. Riittääkö 50-luvun metodioppi 90-luvun tarpeisiin? Teoksessa P. Suhonen (toim.) *Suomi, muutosten yhteiskunta*. Juva: WSOY, 26-34.

- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fabes, R., Fultz, J., Eisenberg, N., May-Plumbe, T. & Schott, F. 1989. Effects of Rewards on Children's Prosocial Motivation: A Socialization Study. *Developmental Psychology* 25 (4), 509-515.
- Fielding, N. 1993. Qualitative Interviewing. Teoksessa N. Gilbert (toim.) *Researching Social Life*. London: Sage, 135-153.
- Goldstein, A. 1983. Behavior Modification Approaches to Aggression Prevention and Control. Teoksessa A. Goldstein & L. Krasner (toim.) *Prevention and Control of Aggression*. New York: Pergamon Press, 156-209.
- Gordon, T. 1981. Viisaat vanhemmat. 4. painos. Suomentaja Pirkko Talvio-Jaatinen. Helsinki: Tammi.
- Greenspan, S. 1983. Unifying Frameworks for Educating Caregivers about Discipline. *Child Care Quarterly* 12 (1), 5-27.
- Grusec, J. & Kuczynski, L. 1980. Direction of Effect in Socialization: A Comparison of the Parent's Versus the Child's Behavior as Determinants of Disciplinary Techniques. *Developmental Psychology* 16 (1), 1-9.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.
- Jokivuori, P. 1992. Johdatus sosiologiaan. Hämeenlinna: Karisto.
- Harva, U. 1980. Moraalin ongelmia. Keuruu: Otava.
- Hautamäki, A. 1985. Lapsen persoonallisuus kehittyä toiminnassa. Teoksessa A. Hautamäki, J. Wahlström, R. Wahlström & R. Sinisalo (toim.) *Kasvuvuosien psyykinen kehitys: lapsuuden ja nuoruuden kehityspsykologiaa kasvattajia varten*. 3. painos. Helsinki: Suomen Kaupunkiliitto, 7-37.

- Helkama, K. 1985. Lapsen moraalinen maailmankuva on muuttuva. *Lapsemme* 2, 12-13.
- Hirsjärvi, S. 1981. *Aspects of Consciousness in Child Rearing*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 43. University of Jyväskylä.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1982. *Teemahaastattelu*. 2. korj. painos. Helsinki: Kyriiri Oy.
- Hirsjärvi, S. 1983. *Kasvatustieteen käsitteistö*. Keuruu: Otava.
- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. 1991. *Johdatus kasvatustieteeseen*. Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä,
- Hoffman, M. L. & Saltzstein, H. D. 1967. Parent Discipline and the Child's Moral Development. *Journal of Personality and Social Psychology* 5 (1), 45-57.
- Hofsten, K. & Lidbeck, L. 1997. *Lapsi: käsikirja vanhemmille*. Suomentaja Laura Jänisniemi. Jyväskylä: Gummerus.
- Holden, G. & Zambarano, R. 1992. Passing the Rod: Similarities between Parents and Their Young Children in Orientations toward Physical Punishment. Teoksessa I. Sigel, A. McGillicuddy-DeLisi & J. Goodnow (toim.) *Parental Belief Systems: the psychological consequences for children*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 143-168.
- Huttunen, E. 1988. *Lapsen käyttäytyminen ja kasvu ympäristö. Osa 1: Perhe ja päivähoito kasvu ympäristönä*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 20.
- Huttunen, J. 1990. Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 77. University of Jyväskylä.
- Kalliopuska, M. 1990. *Empatia - tie ihmisyyteen*. Hämeenlinna: Karisto.

- Karila, I. 1976. Onko kotikasvatus kriisissä? *Lapset ja yhteiskunta* 35 (12), 327-331.
- Karila, I. 1992. Lapsen kanssa. Uusittu kasvatusopas lasten vanhemmille ja hoitajille. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 8. uus. painos. Iisalmi: IS-paino.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1985. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Keuruu: Otava.
- Kinnunen, S. 1992. Kohti murrosikää. Tärkeät keskilapsuuden vuodet. Porvoo: WSOY.
- Kohlberg, L. 1976. Moral Stages and Moralization. Teoksessa T. Lickona (toim.) *Moral Development and Behavior. Theory, Research, and Social Issues*. New York: Holt, Rinnehart & Wilson, 31-53.
- Kohlberg, L. 1983. Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics. *Contributions to Human Development*, vol. 10. Basel: Karger.
- Kohlberg, L. 1984. The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages. *Essays on Moral Development*, vol. 2. San Francisco: Harper & Row.
- Koski-Hyvärinen, P. & Puttonen, T. 1987. Isät tänään. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A 54. Jyväskylä: Gummerus.
- Kuusinen, J. & Korhokangas, M. 1991. Oppiminen. Teoksessa J. Kuusinen (toim.) *Kasvatuspsykologia*. Juva: WSOY, 21-64.
- Kvale, S. 1996. *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London: Sage.
- Kärkkäinen, V-M. 1985. Lapsi varttuu. Persoonallisuuden kehitys lapsuusvuosina. Porvoo: WSOY.

- Kärkkäinen, V-M. 1990. Rakkautta ja rajoja. Terveen kurinpidon periaatteet ja menetelmät. Juva: WSOY.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983. 8.4.1983/361.
- Laukkanen, O., Lihr, S. & Salpakivi, P. 1981. Perhe, varhaiskasvatus ja päivähoito. 2. tark. painos. Keuruu: Otava.
- Luolaja, J. 1978a. Perheen kommunikaatioilmasto. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitoksen tutkimuksia 201.
- Luolaja, J. 1978b. Perheen säännöt. Lapsia koskevien sääntöjen, kontrollimenettelyjen ja sääntöjen tärkeyden kuvaus suomalaisissa perheissä. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitoksen tutkimuksia 204.
- Maccoby, E. 1980. Social Development. Psychological Growth and the Parent-Child Relationship. New York: Harcourt, Brace & Jovanovich.
- Maccoby, E. 1984. Socialization and developmental change. *Child Development* 55, 317-328.
- Marin, M. 1985. Kodin rooli kasvattajana. Teoksessa S. Vesikansa (toim.) Mitä tapahtuu kasvatukselle? Kansalaiskasvatuksen Keskuksen vuosikirja. Lappeenranta: Etelä-Saimaan Kustannus, 60-66.
- Merenheimo, J. 1988. Moraalisen kehittyneisyyden yhteys sosiaaliseen motivaatioon. Oulun yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 53.
- Mills, R. & Rubin, K. 1990. Parental Beliefs about Problematic Social Behaviors in Early Childhood. *Child Development* 61 (2), 138-151.
- Mussen, P. 1982. Parenting, Prosocial Behavior, and Political Attitudes. Teoksessa L. Hoffman, R. Gandelman & H. Schiffman (toim.) Parenting: Its Causes and Consequences. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 111-121.

- Mäkelä, K. (toim.) 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudamus.
- Nucci, L. P. & Nucci, M. S. 1982. Children's Social Interactions in the Context of Moral and Conventional Transgressions. *Child Development* 52, 1333-1336.
- Nummenmaa, T., Hannonen, H., Niemi, T., Saari, A. & Seppälä M. 1989. Pirkanmaan perhepsykologinen testi. *Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 31*. Tampere: Tampereen Pikakopio.
- Parke, R. 1977. Punishment in Children: Effects, Side Effects, and Alternative Strategies. Teoksessa H. Hom & P. Robinson (toim.) *Psychological Processes in Early Education*. New York: Academic Press, 71-97.
- Patton, M. Q. 1990. *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Second edition. London: Sage.
- Peine, H. & Howarth, R. 1975. *Children and Parents: Everyday Problems of Behavior*. Hammondsworth: Penguin Books.
- Piaget, J. 1983. *The Moral Judgement of the Child*. London: Routledge & Kegan Paul (alkuteos julk. 1932).
- Piaget, J. & Inhelder, B. 1977. *Lapsen psykologia*. Suomentaja Mirja Rutanen. Jyväskylä: Gummerus.
- Pulkkinen, L. 1977. *Kotikasvatuksen psykologia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pulkkinen, L. 1979. *Koti ja yhteiskunnallinen kasvatus*. Teoksessa K. Koskela (toim.) *Lapsi ja tutkimus: puheenvuoroja lasta koskevan tutkimuksen kehittämisestä*. Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino.
- Pulkkinen, L. 1984. *Nuoret ja kotikasvatus*. Keuruu: Otava.

- Pulkkinen, L. 1989. Nuoren persoonallisuuden kehitys. Teoksessa P. Niemelä & J-E. Ruth (toim.) Ihmisen elämäнкаari. Keuruu: Otava, 75-89.
- Radke-Yarrow, M., Zahn-Waxler, C. & Chapman, M. 1983. Children's Prosocial Dispositions and Behavior. Teoksessa P. Mussen & E. Hetherington (toim.) Handbook of Child Psychology, vol. 4: socialization, personality, and social development. New York: Wiley, 439-546.
- Rank, M. R. 1992. The Blending of Qualitative and Quantitative Methods in Understanding Childbearing Among Welfare Recipients. Teoksessa J. F. Gilgun, K. Daly & G. Handel (toim.) Qualitative Methods in Family Research. Newbury Park: Sage, 281-300.
- Ritchie, J. & Spencer, L. 1994. Qualitative Data Analysis for Applied Policy Research. Teoksessa A. Bryman & R. G. Burgess (toim.) Analyzing Qualitative Data. London: Routledge, 173-194.
- Robinson, P. 1983. Kenen käsissä perheen ohjat? Suomentaja Eeva-Liisa Jaakkola. Keuruu: Otava.
- Ruoppila, I. 1979. Yhäkö laatuun käyvä kasvatusohje: 'Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee'? Lapset ja yhteiskunta 38 (5), 272-277.
- Ruoppila, I. 1980. Lapsi perheen ja yhteiskunnan jäsenenä. Sosiaalinen aikakauskirja 4, 11-18.
- Rödström, M. 1992. Lapsen kehitys: 7 – 12 vuotta. Keuruu: Otava.
- Rönkä, T. 1979. Kasvattajan 3 oppituntia. Johdatus 'tunnekkouluun' eli Thomas Gordonin idean kotimainen sovellus. 3. uus. painos. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti B 26/2.
- Rönkä, T. 1982. Vihjeitä vanhemmille. Ohjaavan kasvatuksen pelisäännöt. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti B 50.

- Rönkä, T. 1985. Kasvatusta tarvitaan – mutta millaista? *Lastentarha* 18, 22-23.
- Rönkä, T. & Aukia, P. 1987. Elämme yhdessä murrosikää. Vanhempainkoulu 7. Ohjauksen kasvatuksen lukemisto murrosikäisten vanhemmille. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki: Uudenmaan Kirjapaino.
- Schaffer, H. 1984. Parental Control Techniques in the Context of Socialization Theory. Teoksessa W. Doise & A. Palmonari (toim.) *Social Interaction in Individual Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 65-77.
- Shaffer, D. & Brody, G. 1981. Parental and Peer Influences on Moral Development. Teoksessa R. Henderson (toim.) *Parent-Child Interaction*. New York: Academic Press, 83-124.
- Smetana, J. 1981. Preschool Children's Conceptions of Moral and Social Rules. *Child Development* 52, 1333-1336.
- Smetana, J. 1984. Toddlers' Social Interactions regarding Moral and Conventional Transgressions. *Child Development* 55, 1767-1776.
- Smith, T. 1983. Parental Influence: A Review of the Evidence of Influence and a Theoretical Model of the Parental Influence Process. Teoksessa A. Kerckhoff (toim.) *Research in Sociology of Education and Socialization*, vol. 4. Greenwich: Jai Press, 13-45.
- Sokolov, I. & Hutton, D. 1989. Vanhempien kirja. Kuinka tulla toimeen lastemme kanssa. Suomentaja Marja Helanen-Ahtola. Jyväskylä: Gummerus.
- Spock, B. 1990. Vanhemmuus. Suomentaja Satu Hassi. Juva: WSOY.
- Sulkunen, P. 1989. Johdatus sosiologiaan. Juva: WSOY.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1995. Laadullisen tutkimuksen työtavoja. Rauma: Kirjayhtymä.

- Takala, A. 1976a. Sosiaalinen kasvatus lähiympäristössä. Joensuun korkeakoulu. Kasvatustieteiden osaston julkaisuja 17.
- Takala, A. 1976b. Moraalikehitys ja moraalikasvatus. Joensuun korkeakoulu. Kasvatustieteiden osaston julkaisuja 17:2.
- Takala, A. 1997. Ihmiseksi kasvaminen. Julkaistu postuumisti. Saarijärvi: Gummerus.
- Takala, A. & Takala, M. 1988. Psykologinen kehitys lapsuusiässä. 3. painos. Porvoo: WSOY.
- Tesch, R. 1990. Qualitative Research: analysis types & software tools. New York: Falmer.
- Tisak, M. S. & Turiel, E. 1984. Children's Conceptions of Moral and Prudential Rules. *Child Development* 55, 1030-1039.
- Toner, I. 1986. Punitive and Non-Punitive Discipline and Subsequent Rule-Following in Young Children. *Child Care Quarterly* 15 (1), 27-37.
- Uusitalo, H. 1995. Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. 2. painos. Juva: WSOY.
- Uusitalo, R. & Käyhkö, R. 1985. Perhekasvatus. Mänttä: Kirjayhtymä.
- Valkonen, T. 1981. Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. 7. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- von Wright, G. 1971. Norm and action. London: Redwood Press.
- Värri, V-M. 1997. Hyvä kasvatus - kasvatus hyvään. Vammala: Vammalan Kirjapaino.
- Wahlström, R. 1991. Moraalikehitys ja moraalikasvatus. Teoksessa J. Kuusinen (toim.) *Kasvatuspsykologia*. Juva: WSOY, 151-172.

Weston, D. R. & Turiel, E. 1980. Act-Rule Relations: Children's Concepts of Social Rules. *Developmental Psychology* 16 (5), 417-424.

Åstedt-Kurki, P. 1992. Terveys, hyvä vointi ja hoitotyö kuntalaisten ja sairaanhoitajien kokemana. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 349. Tampere: Tampereen Yliopisto.*

LIITE 1. Teemahaastattelurunko

1. Taustatiedot

Haastateltavan

- sukupuoli
- ikä
- siviilisäät
- ammatillinen koulutus

Perheen lasten

- lukumäärä
- sukupuoli
- ikä

2. Perheen säännöt

A. 8 – 10-vuotiasta lasta koskevien sääntöjen laatu ja määrä

- Millaisia 8 –10-vuotiasta lasta koskevia sääntöjä perheessä on? (sääntöjen vapaa kuvaus)
- Onko lapsella lisäksi muita seuraaviin oas-alueisiin liittyviä sääntöjä? (sääntöalueittainen läpikäyminen)
 1. Yhteiselämän säännöt
 2. Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella
 - 2a. Käyttäytyminen muita lapsia (kavereita) kohtaan
 - 2b. Käyttäytyminen muita aikuisia kohtaan
 3. Turvallisuussäännöt
 4. Säännöt velvollisuuksista

B. Vanhempien näkemyksiä perheen säännöistä

1. Sääntöjen tarpeellisuus ja merkitys
 - Tarvitseeko lapsi sääntöjä? Miksi/miksi ei?
 - Sääntöjen tarkoitus ja tehtävä eli mihin niillä pyritään?
 - Vanhempien tavoitteet/toiveet normikasvatuksen suhteen eli millai-

(jatkuu)

seksi ihmiseksi lapsi halutaan asetettujen sääntöjen avulla kasvattaa?

- Millaiset säännöt ovat tärkeimpiä? Miksi?
- Onko sääntöjen puuttumisella vaikutuksia lapsen kasvuun ja kehitykseen? Millaisia?

2. Sääntöjen syntyminen

- Mistä säännöt ovat tulleet? Kuka/ketkä päättäneet säännöistä?
- Keskustellaanko säännöistä lapsen kanssa? Huomioidaanko hänen mielipiteensä? Miksi/miksi ei?
- Ovatko säännöt ehdottomia vai onko niissä jouston varaa?

3. Sääntöjen opettaminen

- Miten lapsi oppii sääntöjä ja miten niitä voidaan opettaa?
- Miten sääntöjen oppimista voidaan edistää?
- Milloin sääntöjen opettaminen tulee aloittaa?
- Millaisia seikkoja sääntöjen opettamisessa tulisi huomioida?

4. Sääntöjen merkityksen perustelevinen

- Pitääkö vanhemman kertoa lapselle, miksi säännöt ovat olemassa ja mitä ne merkitsevät? Miksi/miksi ei? Perusteletko itse? Miksi/miksi ei?
- Missä vaiheessa/tilanteessa perustelet?

3. Sääntöjen kontrollointi

A. Kontrollimenetelmät sääntörikitilanteissa

Fiktiiviset tilanteet:

Yhteiselämän säännöt

1. On perheen ruoka-aika ja lapsen pitäisi tulla syömään. Hän ei kuitenkaan suostu jättämään leikkiään kesken. Mitä teet? Entä jos tämä ei tehoa?
2. Lapsi valehtelee tehneensä kotiläksyt. Tiedät kuitenkin, että ne ovat vielä tekemättä. Miten toimit tässä tilanteessa? Entä jos tämä ei tehoa?

(jatkuu)

Käyttäytymissäännöt kodin ulkopuolella

Muut lapset

1. Lapsi rikkoo toverinsa leikkikalun tahallaan. Mitä teet? Entä jos lapsi ei usko?
2. Lapsi lyö kaveriaan. Miten toimit? Entä jos se ei tehoa?

Muut aikuiset

1. Lapsi saa tuttavalta lahjan, mutta ei kiitä siitä lahjan antajaa. Mitä teet? Entä jos lapsi ei usko?
2. Lapsi kiroilee kovasti ja nimittelee vieraita epäkohteliailla nimityksillä. Miten toimit tällaisessa tilanteessa? Entä jos tämä ei tehoa?

Turvallisuussäännöt

1. Lapsi laskee mäkeä vaarallisessa paikassa, vaikka häntä on kielletty menemästä sinne. Mitä teet? Entä jos lapsi ei usko?
2. Lapsi kiipeää korkealle katolle. Miten toimit? Entä jos tämä ei tehoa?

Säännöt velvollisuuksista

1. Lapsi ei suostu siivoamaan huonettaan eikä keräämään tavaroitaan paikoilleen. Miten toimit tässä tilanteessa? Entä jos lapsi ei usko sinua?
2. Lapsi ei suostu viemään roskaa ulos, vaikka hän sinun mielestäsi voisi sen aivan hyvin tehdä. Mitä teet? Entä jos se ei tehoa?

- Millaisia kontrollikeinoja *yleensä* käytät, kun lapsi tottelematon eikä noudata sääntöjä?

B. Sääntöjä noudattava, tottelevainen käytös

- Huomioidaanko lapsen myönteinen, sääntöjen mukainen käytös jotenkin? Miksi/miksi ei?
- Jos huomioidaan, niin miten?

(jatkuu)

C. Kontrollimenetelmien suositeltavuus ja karttavuus

- Ovatko jotkin lapsen rankaisumenetelmät suositeltavampia kuin toiset?
Minkä vuoksi?
- Ovatko jotkin rankaisukeinot sellaisia, joita tulisi karttaa? Miksi
- Ovatko jotkin palkitsemismenetelmät suositeltavampia kuin toiset?
Miksi?
- Ovatko jotkin palkitsemismenetelmät sellaisia, joita tulisi välttää?
Minkä vuoksi?

LIITE 2. Kirje vanhemmille

HYVÄT VANHEMMAT!

26.10.1998

Olen kasvatustieteen opiskelija Jyväskylän yliopistosta ja teen opinnäytetyötä tutkimalla vanhempien käsityksiä kasvatuksesta. Jotta työni saisi tärkeän kiinnostuksen tämän päivän kasvatukseen, haluaisin kuulla juuri Sinun ajatuksiasi lasten kasvatuksesta.

Ajatuksesi välittyvät parhaiten keskustelunomaisen haastattelun kautta. Haastateltavana voi olla joko perheen äiti tai isä tai molemmat vanhemmat. Ajatuksesi ja mielipiteesi tullaan käsittelemään ehdottoman luottamuksellisesti ja tietoja käytetään vain tämän tutkimuksen tarkoitukseen. Haastateltavien nimet tulevat ainoastaan haastattelijan tietoon eikä haastateltavien henkilöllisyys tule esille tutkimuksen missään vaiheessa.

Pyydän sinua merkitsemään rastilla alla olevaan lipukkeeseen, voitko osallistua haastatteluun ja palauttamaan lipukkeen (joka tapauksessa) takaisin koululle oheisessa palautuskuoressa 4.11.1998 mennessä. Haastatteluun osallistuviin vanhempiin otan yhteyttä puhelimitse (tai kirjeitse), jolloin voimme sopia haastattelun ajankohdasta ja paikasta.

Toivon, että voit suostua haastattelupyyntööni ja auttaa minua näin tutkimukseni tekemisessä.

Yhteydenottoterveisin

Minna Ikola

Puh. 040-5872670 tai 014-607803

PS: Jos sinulla on jotain kysyttävää, soita yllä olevaan numeroon, niin vastaan mielelläni kysymyksiisi.

(jatkuu)

-----leikkaa tästä-----

Nimi: _____

Voin osallistua haastatteluun _____ Yhteystietoni (puh.) _____

(jos sinulla ei ole puhelinta, merkitse tähän
osoitteesi)

En voi osallistua haastatteluun _____

LIITE 3. Kirje opettajille

HYVÄ OPETTAJA!

26.10.1998

Voisitko antaa oheiset kirjekuoret 2- 4-luokkien oppilaille ja pyytää heitä antamaan kirjekuori kotonaan vanhemmilleen. Kirjeessä tiedustellaan vanhempien halukkuutta osallistua haastattelututkimukseeni ja pyydetään heitä palauttamaan suostumisesta/kieltäytymisestä kertova vastauslipuke takaisin koululle. Palautusta pyydetään 4.11.1998 mennessä. Jos et ole saanut kaikkia palautuskirjekuoria em. päivämäärään mennessä, voisitko muistuttaa kyseisten luokkien oppilaita palautuksesta ja pyytää palauttamaan lipuke mahdollisimman pian. Palautetut kirjekuoret tulen itse noutamaan kouluta 9.11.

KIITOS VAIVANÄÖSTÄSI!

Minna Ikola

Puh. 040-5872670

PS. Lähetän varmuuden vuoksi muutaman ylimääräisen vanhemmille tarkoitetun kirjeen. Jos oppilas esimerkiksi kertoo hukanneensa kirjeen, niin voit antaa hänelle uuden tilalle.